

STRATEGIA ROZWOJU GMINY MANOWO NA LATA 2014 – 2020

Gmina Manowo 2014

Spis treści

Spis treści	3
I. Obszar i czas realizacji Strategii Rozwoju Gminy Manowo.....	4
II. Zgodność z dokumentami programowymi.....	6
2.1 Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 oraz Strategia Rozwoju Kraju 2020.....	6
2.2 Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do 2015 roku.....	9
2.3 Strategia Rozwoju Powiatu Koszalińskiego na lata 2011-2015	11
III. Diagnoza sytuacji społeczno- gospodarczej Gminy	13
3.1 Położenie i uwarunkowania administracyjne.....	13
3.2. Historia	15
3.3 Infrastruktura i Przestrzeń	17
3.4 Kultura i dziedzictwo kulturowe	19
3.5 Gospodarka	24
3.6 Rynek pracy.....	26
3.7 Demografia	28
3.8 Edukacja i oświata	29
3.9 Ochrona zdrowia i opieka społeczna.....	32
3.10 Sport	34
3.11 Turystyka	37
3.12 Analiza budżetu Gminy.....	42
IV. Analiza SWOT	55
V. Założenia strategiczne / Wizja.....	61
Cele strategiczne.....	62
Cele operacyjne i działania.....	63
System monitoringu i ewaluacji.....	70
Podsumowanie	74
Załączniki.....	75
Wykaz rycin, tabel i wykresów.....	99

I. Obszar i czas realizacji Strategii Rozwoju Gminy Manowo

Wszelkie działania z zakresu planowania strategicznego na szczeblu lokalnym, pozostają w świetle aktualnych regulacji prawnych w Polsce wciąż nieobowiązkowe. Z drugiej strony jednak powszechnie wiadomo, iż planowanie strategiczne jest w zarządzaniu gminy niezbędne. Sam fakt uświadomienia sobie tej potrzeby i podjęcia wysiłku i kosztów związanych z tworzeniem Strategii wskazuje na dojrzałość gminy w podejściu do zarządzania. Podobnie jak w przypadku podmiotów gospodarczych, tak i w gminie występują złożone procesy, inwestycje, planowanie finansowe oraz codzienne zarządzanie operacyjne. Przez analogię łatwo zauważyć, iż aby szereg złożonych czynności, procesów i zadań nie pozostawał przypadkowy i chaotyczny należy nadać im odpowiedni kierunek, cele i strukturę. W prostym ujęciu takie jest właśnie zadanie Strategii Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014-2020.

Strategia sporządzona została przez władze gminy wspólnie z jej mieszkańcami przy udziale zewnętrznych ekspertów z dziedziny planowania strategicznego służących radą i wsparciem merytorycznym. Strategia opiera się na najnowszej metodologii i standardach wykorzystywanych w strategicznym planowaniu rozwoju jednostek samorządu terytorialnego popularyzowanych przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego w ramach projektu "Strategicznie dla Rozwoju". Zastosowanie tej metodologii zapewnia nie tylko aktualne podejście do analiz, planowania, wnioskowania i budowy dokumentu, ale też wprowadza najlepsze praktyki wykorzystywane aktualnie na świecie w tych dziedzinach.

Okres objęty planowaniem wynosi 6 lat. Jest to czas krótszy niż standardowo przyjmowany okres dekady, ale decyzja o skróceniu tego okresu ma ważne przesłanki merytoryczne. Obserwowana w ostatnich latach w gospodarce światowej i krajowej niespotykana wcześniej skala zmienności i ryzyka pozwala zakładać, że najbliższe 6 lat przyniesie istotne zmiany warunków prowadzenia działalności gospodarczej. W warunkach gospodarki globalnej zmiany takie odczuwane będą w każdej jednostce, nawet stosunkowo niewielkiej. Ponadto zakończenie planowania na roku 2020 podyktowane jest zakresem czasowym dokumentów strategicznych

wyższego rzędu, które mają duży wpływ na działalność gmin w Polsce (Strategia Rozwoju Kraju do roku 2020, Europa 2020). Lata 2014-2020 to również czas kolejnego okresu budżetowego Unii Europejskiej. Biorąc pod uwagę fakt iż warunki prowadzenia działalności gmin (szczególnie pozyskiwania środków unijnych) uległy istotnej zmianie w stosunku do okresu budżetowego 2007-2013, tak samo zakładać należy istotne zmiany po roku 2020. Autorzy Strategii pragną aby był to dokument faktycznie wykorzystywany, wbrew często spotykanym praktykom sporządzania takiegoż dokumentu dla celów pobocznych, luźno związanych z planowaniem długoterminowym. Aby zapewnić taką funkcję i żywotność przyjęte ramy czasowe muszą być realne.

Geograficzny zakres Strategii Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014-2020 obejmuje cały obszar w granicach administracyjnych Gminy Manowo.

Dokument Strategii składa się z kilku głównych części: diagnozy sytuacji społeczno – gospodarczej gminy, analizy SWOT, założeń strategicznych wraz z planem finansowym oraz systemu monitoringu. Diagnoza sytuacji społeczno – gospodarczej jest owocem wielu analiz mikro i makro gospodarczych, społecznych i środowiskowych z wykorzystaniem danych zbieranych przez gminę, Główny Urząd Statystyczny oraz Eurostat. Wnioski wypływające z analiz pozwalają na identyfikację problemów oraz atutów gminy, które zostały skonkretyzowane w tzw. Analizie SWOT (mocnych i słabych stron, szans i zagrożeń). Pełny obraz potencjału i problemów gminy pozwolił na zarysowanie wizji gminy, czyli opisu pożądanego jej stanu w roku 2020. Aby wizja mogła stać się rzeczywistością ustalono hierarchię celów służących jej realizacji: trzy cele strategiczne oraz szereg przypisanych im celów operacyjnych. Uszczegółowieniem celów operacyjnych są natomiast działania (zwane w innych metodologiach zadaniami). Aby planowanie długoterminowe zakotwiczyć w realiach należy regularnie badać postęp działań i wprowadzać korekty. Służy temu sprecyzowany w końcowej części dokumentu system monitoringu.

Niniejszy dokument Strategii Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014-2020 jest owocem prac wielu osób ale przede wszystkim mieszkańców gminy. Podjęto wiele starań aby dokument nie był stworzonym przez grono eksperckie, zewnętrznie

narzuconym narzędziem. W takiej sytuacji trudno zaakceptować plany i cele jako swoje, co jest niezbędne przy skutecznym dążeniu do ich realizacji. Eksperti od początku tworzenia dokumentu byli wsparciem a nie zastępstwem jego wykonania. Wszelkie kluczowe elementy dokumentu dogłębnie konsultowano z mieszkańcami i komentowano przez lokalny zespół. Przeprowadzone wśród mieszkańców badanie ankietowe przyniosło wiele nowych wniosków i pomysłów. Strategia Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014-2020 jest dokumentem mieszkańców gminy. Jako taki powinien być powodem do dumy a każdy kto mieszka i pracuje w gminie może osobiście przyczynić się do jego realizacji.

II. Zgodność z dokumentami programowymi

2.1 Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 oraz Strategia Rozwoju Kraju 2020.

Ze względu na czas obowiązywania Strategii Rozwoju Gminy Manowo (lata 2014 – 2020), odnosi się ona do dwóch następujących po sobie czasowo krajowych dokumentów programowych. Pierwszym z nich jest Narodowa Strategia Spójności na lata 2007-2013, w oparciu o którą zostały opracowane zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 (NSRO). Ze względu na dwuletni okres rozliczeniowy NSRO (do 2015 roku) jego zapisy wciąż pozostają punktem odniesienia dla realizacji Strategii Gminy Manowo w jej początkowym etapie.

Kolejnym obowiązującym dokumentem jest Strategia Rozwoju Kraju 2020 (SRK) przyjęta uchwałą Rady Ministrów w dniu 25 września 2012 roku. Stanowi ona odniesienie dla nowej generacji dokumentów strategicznych przygotowywanych w Polsce na potrzeby programowania środków Unii Europejskiej na lata 2014 – 2020. W nowym modelu administrowania dążącym do unifikowania dokumentacji nie występuje już dokument programowy taki jak Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia. Strategia Rozwoju Kraju tworzy więc zasadnicze ramy dla interwencji

strukturalnej w Polsce, podejmowanej w ramach poszczególnych polityk europejskich w kolejnym okresie programowania 2014 – 2020.

Zadania zmierzające do poprawy sytuacji na terenie Gminy Manowo określone w Strategii Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014 - 2020 są zgodne z powyższymi dokumentami.

Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia zawierają analizę sytuacji społeczno-gospodarczej Polski i jej regionów w perspektywie kolejnych lat. Dokument ten przedstawia najważniejsze wyzwania dla kraju oraz określa cele zmierzające do osiągnięcia spójności społeczno-gospodarczej i terytorialnej z krajami i regionami Wspólnoty, prezentuje alokację środków finansowych na poszczególne programy oraz ramy systemu realizacji. NSRO jest instrumentem odniesienia dla przygotowania programów operacyjnych, uwzględniając jednocześnie zapisy Strategii Rozwoju Kraju na lata 2007-2015 (SRK) oraz Krajowego Programu Reform na lata 2005-2008, odpowiadającego na wyzwania zawarte w Strategii Lizbońskiej.

Celem strategicznym NSRO dla Polski jest tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz wzrost poziomu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej.

Celem głównym Strategii Rozwoju Kraju 2020 staje się wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności. Działania strategiczne uwzględnione w SRK koncentrują się wokół trzech obszarów strategicznych:

- Sprawne i efektywne państwo,
- Konkurencyjna gospodarka,
- Spójność społeczna i terytorialna.

Cele uwzględnione w Strategii Rozwoju Gminy Manowo wpisują się w strategiczne cele rozwoju kraju.

Tabela 1. Zestawienie celów Strategii Rozwoju Gminy Manowo i Strategii Rozwoju Kraju 2020

Cele operacyjne Strategii Rozwoju Gminy Manowo	Cele i obszary Strategii Rozwoju Kraju 2020
<p>Cel Strategiczny I Gmina atrakcyjna inwestycyjnie i turystycznie.</p>	<p>Obszar strategiczny II. Konkurencyjna gospodarka Cel II.2. Wzrost wydajności gospodarki; w szczególności: Cel II.2.4. Poprawa warunków ramowych dla prowadzenia działalności gospodarczej</p>
<p>Cel Strategiczny II Tworzenie wysokiej jakości przestrzeni i infrastruktury.</p>	<p>Obszar strategiczny II. Konkurencyjna gospodarka Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych Cel II.6. Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko Cel II.7. Zwiększenie efektywności transportu</p>
<p>Cel Strategiczny III Stały wzrost jakości kapitału ludzkiego i społecznego.</p>	<p>Obszar strategiczny II. Konkurencyjna gospodarka Cel II.4. Rozwój kapitału ludzkiego Obszar strategiczny III. Spójność społeczna i terytorialna Cel III.1. Integracja społeczna</p>

2.2 Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do 2015 roku.

Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do 2015 roku została przyjęta Uchwałą Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego w 2000 r.

Jako cel generalny stawia ona „*stwarzanie warunków do osiągnięcia zrównoważonego i trwałego rozwoju zgodnego ze standardami Unii Europejskiej poprzez optymalne wykorzystanie wszystkich dostępnych walorów województwa oraz wynegocjowanych przez Polskę warunków akcesji*”.

Dla osiągnięcia celu generalnego, niezbędne jest osiągnięcie następujących celów strategicznych:

- Cel strategiczny 1: Stworzenie warunków do rozwoju zasobów ludzkich,
- Cel strategiczny 2: Powszechna dostępność dóbr, usług i informacji,
- Cel strategiczny 3: Poprawa konkurencyjności województwa zachodniopomorskiego,
- Cel strategiczny 4: Podniesienie jakości życia w regionie.

Określone w Strategii Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014 - 2020 zadania, pozostają zgodne z celami strategicznymi określonymi w planowanej aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do 2020 roku.

Tabela 2. Zestawienie celów Strategii Rozwoju Gminy Manowo i celów Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do 2020 roku

Cele operacyjne Strategii Rozwoju Gminy Manowo	Cele strategiczne i operacyjne aktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do 2020 roku
<p>Cel Strategiczny I Gmina atrakcyjna inwestycyjnie i turystycznie.</p>	<p>„Gospodarka i przedsiębiorczość”, obejmujący cele strategiczne:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wzrost innowacyjności i efektywności gospodarowania oraz 2. Wzmacnianie mechanizmów rynkowych i otoczenia gospodarczego
<p>Cel Strategiczny II Tworzenie wysokiej jakości przestrzeni i infrastruktury.</p>	<p>„Planowanie przestrzenne i środowisko”, obejmujący cele strategiczne:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zwiększenie przestrzennej konkurencyjności regionu oraz 2. Zachowanie i ochrona wartości przyrodniczych, racjonalna gospodarka zasobami,
<p>Cel Strategiczny III Stały wzrost jakości kapitału ludzkiego i społecznego.</p>	<p>„Społeczeństwo”, obejmujący cele strategiczne:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Budowanie otwartej i konkurencyjnej społeczności oraz 2. Wzrost tożsamości i spójności społecznej regionu

2.3 Strategia Rozwoju Powiatu Koszalińskiego na lata 2011-2015

Strategia Rozwoju Powiatu Koszalińskiego na lata 2011-2015 bezpośrednio powiązana z założeniami Środkowopomorskiej Grupy Działania na lata 2009 – 2015, określa wizję Powiatu Koszalińskiego jako obszaru o czystym środowisku naturalnym, dynamicznie rozwijającym się zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, przy wykorzystaniu walorów turystycznych i przyrodniczych, co ma stanowić atrakcyjną propozycję do życia, pracy, biznesu i wypoczynku.

Dla osiągnięcia powyższych założeń rozwoju Powiatu Koszalińskiego konieczna jest realizacja działań w zakresie:

1. Społeczności,
2. Infrastruktury,
3. Gospodarki,
4. NGO,
5. Ochrony środowiska.

Zadania określone w niniejszej Strategii Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014 - 2020 wpisują się w cele strategiczne określone w Strategię Rozwoju Powiatu Koszalińskiego na lata 2011 – 2015.

Tabela 3. Zestawienie celów Strategii Rozwoju Gminy Manowo i Strategii Rozwoju Powiatu Koszalińskiego na lata 2011 – 2015

Cele operacyjne Strategii Rozwoju Gminy Manowo	Cele i kierunki działania Strategii Rozwoju Powiatu Koszalińskiego na lata 2011 – 2015
Cel Strategiczny I Gmina atrakcyjna inwestycyjnie i turystycznie.	Cel 3 - Gospodarka 3.1 Aktywizacja lokalnego rynku pracy, 3.2 Rozwój lokalnej przedsiębiorczości, 3.3 Wsparcie turystyki jako narzędzia do rozwoju powiatu koszalińskiego.

<p>Cel Strategiczny II Tworzenie wysokiej jakości przestrzeni i infrastruktury.</p>	<p>Cel 2 – Infrastruktura</p> <p>2.1 Poprawa dostępności drogowej i układu komunikacyjnego.</p> <p>2.2 Wykorzystanie potencjału turystycznego powiatu w celach prorozwojowych.</p> <p>2.3 Poprawa infrastruktury publicznej.</p> <p>Cel 5 - Ochrona środowiska</p> <p>5.1 Ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego.</p>
<p>Cel Strategiczny III Stały wzrost jakości kapitału ludzkiego i społecznego.</p>	<p>Cel 1 – Społeczność</p> <p>1.1 Rozwój i racjonalizacja form pomocy społecznej oraz zapewnienie wsparcia i poprawę funkcjonowania osób niepełnosprawnych w społeczności lokalnej,</p> <p>1.2 Poprawa zdrowotności i bezpieczeństwa publicznego mieszkańców,</p> <p>1.3 Wsparcie przedsięwzięć o charakterze kulturalnym oraz pobudzenie aktywności społecznej mieszkańców.</p> <p>Cel 4 - NGO</p> <p>4.1 Usprawnienie współpracy z sektorem pozarządowym</p>

III. Diagnoza sytuacji społeczno- gospodarczej Gminy

3.1 Położenie i uwarunkowania administracyjne

Gmina Manowo leży w środkowej części powiatu koszalińskiego województwa zachodniopomorskiego. Regularna w swoim kształcie sąsiaduje z miastem Koszalinem oraz gminami miejsko-wiejskimi Sianów, Bobolice, Polanów i gminą wiejską Świeszyno. Miejscowości gminy łączy sieć dróg krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych. Gmina oddalona jest od miasta Koszalina o 0,80-18,0 km (granice gminy) oraz ok. 15 km od morza.

Granice naturalne wyznaczają: od północy rzeka Dzierżęcinka, kanał łączący jeziora Policko i Lubiatowo oraz rzeka Unieść, od wschodu jezioro Niecemino, od południowego wschodu rzeka Radew. Południowo - zachodnią granicę wyznacza część jeziora Hajka wraz z kanałem natomiast od zachodu rzeka Bagnica oraz kanały.

W granicach administracyjnych gmina zajmuje obszar 188,57 km² w tym 122,3 km² to lasy. Gmina jest jedną ze 114 gmin województwa zachodniopomorskiego, wchodzi w skład powiatu koszalińskiego.

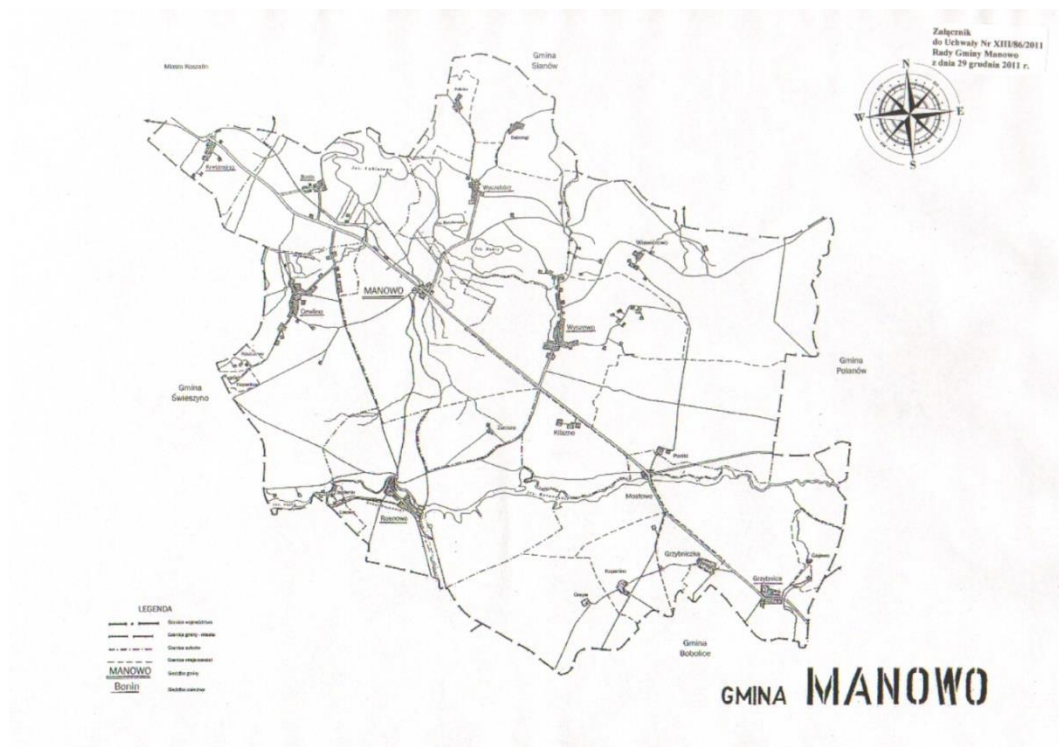
Gmina liczy osiem wsi sołeckich - Grzybnica, Rosnowo, Cewlino, Manowo, Wyszewo, Wyszebórz, Bonin, Kretomino oraz piętnaście miejscowości Dęborigi, Gajewo, Grąpa, Grzybniczka, Jagielno, Kliszno, Kopanica, Kopanino, Kostrzewa, Lisowo, Mostowo, Policko, Poniki, Wiewiórowo, Zacisze.

Ryc.1 Województwo Zachodniopomorskie – źródło <http://gnwp.eu>

Ryc.2 Powiat Koszaliński – źródło <http://www.rootsweb.ancestry.com>

Ryc.3 Układ komunikacyjny Gminy Manowo - Źródło: www.bip.manowo.pl

3.2. Historia

W pierwszych wiekach naszej ery obszar Pomorza w tym tereny wokół Koszalina pozostawały pod silnym wpływem kultury starożytnego Rzymu. Prowadziły tędy liczne szlaki handlowe kupców rzymskich. W tym też okresie na Pomorze Środkowe docierają obce ludy - głównie Skandynawowie, Goci i Gepidzi, którzy w wędrówce ze Skandynawii nad Morze Czarne w I i II w n.e. czasowo tutaj się osiedlili. Ślady ich obecności znajdują się w lesie grzybnickim koło wsi Grzybnica. Od VI do XIII w n.e. trwa okres rozwoju Słowian Zachodnich. Powstają pierwsze związki terytorialne, a następnie organizacje plemienne. Podstawową formą osadnictwa są warowne grody. Przykładem tego jest grodzisko w Kretominie i Boninie.

Najstarsza wzmianka o miejscowości Bonin pochodzi z końca XIII w n.e. Większość historyków przyjmuje, że Bonin był główną siedzibą słynnego i znakomitego rodu pomorskiego Boninów. Przez następne stulecia zmieniali się jego właściciele. Na początku XX wieku należał do rodu Wahnschaffa, którzy rozbudowali majątek. Do naszych czasów przetrwał jedynie budynek gorzelni i budynki mieszkalne. Osada Bonin była typową ulicówką położoną w pewnym oddaleniu od historycznej drogi Koszalin - Bonin, na pn.-wsch. Od osady przebiegał kanał łączący dwa jeziora, a na pd.-zach. biegnie tor kolejowy Koszalin - Świelino. We wschodniej części wsi znajdował się pałac z dziedzińcem gospodarczym i rozległym parkiem. Na niewielkim wzgórzu usytuowany jest kościół filialny p.w. Św. Izydora z XV w. Po II wojnie światowej majątek zajęła Armia Czerwona, która przekazała go w ręce państwa polskiego dopiero na początku lat 50-tych. W 1953 r. utworzono tu PGR Bonin. W połowie drogi między Koszalinem a Zalewem Rosnowskim znajduje się wieś Manowo - siedziba Urzędu Gminy. Jest to wieś o metryce średniowiecznej, źródła podają, że Manowo było od stuleci lennem rodu Glasenappów wraz z innymi majątkami do nich należącymi jak Zacisze, Rosnowo, Cewlino, Wiewiórowo i Wyszewo. W połowie XVIII w. Manowo posiadało 1 folwark, owczarnię, młyn wodny, karczmę, kuźnię 23 "dymy" oraz kościół parafialny, którego filiami były kościół w Wyszewie i Boninie. Do wojny wieś nosiła nazwę Gutsweich, co w wolnym tłumaczeniu oznacza po prostu "Dobrą Drogę". W 1945 r. w Manowie rozebrano pałac a na jego miejsce postawiono budynek mieszkalny. Zachowany został tylko park naturalistyczny, który jest wpisany do rejestru zabytków, a majątek

upaństwowiono i stał się własnością PGR-u. Największa miejscowość gm. Manowo - Rosnowo, korzeniami sięga do połowy XIV, własność rodu Glasenapp, od 1870 r. do II wojny światowej było własnością rodu Hohenzollernów. W 1946r. wysiedlono do Niemiec ostatnich właścicieli majątku, które przejęło państwo, w 1948 r. majątek zasiedlono rodziną państwa Żal. W 1955 r. utworzono Jednostkę Wojskową i wybudowano nowe osiedle obok starej wsi Rosnowo.

Po roku 1945 Koszalin i okolice zostały zasiedlone przez ludność Polską napływającą z różnych zakątków kraju w szczególności z południowego wschodu. W okresie powojennym teren gminy był podzielony na gromady: Manowo, Maszkowo, Lubiatowo, Rosnowo, Szczeglin Stary, Szczeglin Nowy, Węgorzewo Koszalińskie, Wyszewo, Wyszebórz, Cewlino, Mokre.

W 1947 r. powstaje w Wyszewie Liga Kobiet, Związek Młodzieży Polskiej oraz pierwsza Gminna Spółdzielnia, która liczy około 40 członków. Liczba mieszkańców wynosi 3 tys., najważniejsze zakłady na tym obszarze to Państwowy Tartak w Manowie, który istnieje do dnia dzisiejszego, Tartak Miejski w Szczeglinie, Młyn Wodny w Wyszeborzu i Państwowa Gorzelnia w Wyszewie.

W latach pięćdziesiątych następują zmiany stymulujące rozwój społeczny i gospodarczy. W tym okresie wyłączono gromady Szczeglino, Lubiatowo, Maszkowo, Węgorzewo i Mokre, a włączono Kretomino i Wiewiórowo. W 1966r. powstaje Instytut Ziemiaka w Boninie.

W wyniku przemian ustrojowych w latach dziewięćdziesiątych i wprowadzeniu ustawy o samorządzie terytorialnym gminy uzyskują osobowość prawną i stają się samodzielnymi podmiotami gospodarczymi, podejmującymi decyzje w interesie społeczności lokalnej.

3.3 Infrastruktura i Przestrzeń

Drogi i komunikacja

Na terenie Gminy Manowo funkcjonuje rozwinięta sieć dróg. Przez gminę przebiega droga krajowa Nr 11 Kołobrzeg - Koszalin - Poznań. Długość drogi krajowej wynosi 23 000 m, a dróg wojewódzkich wynosi 12 000 m.

Łączna długość dróg powiatowych przebiegających na terenie Gminy Manowo wynosi 31 000 m, Długość dróg gminnych w granicach administracyjnych gminy wynosi 92 000 m. Wszystkie miejscowości w Gminie Manowo posiadają system oświetlenia głównych ulic. Infrastruktura oświetleniowa na terenie Gminy Manowo podlega systematycznej rozbudowie o nowe odcinki.

Na obszarze Gminy Manowo nie funkcjonuje komunikacja kolejowa PKP. Przemieszczanie się po terenie Gminy Manowo możliwe jest za pośrednictwem komunikacji publicznej obsługiwanej przez PKS oraz za pośrednictwem usług prywatnych podmiotów realizujących regularne (co 30 minut) przewozy osób. Autobusy PKS kursują z rzadszą częstotliwością, a w weekendy do niektórych miejscowości nie dojeżdżają.

W Gminie Manowo funkcjonuje odpowiednia infrastruktura umożliwiająca komunikację autobusową. Praktycznie w każdej miejscowości zlokalizowane są wiaty przystankowe. Mała infrastruktura powiązana z funkcjonowaniem transportu zbiorowego usytuowana jest wzdłuż dróg przebiegających przez Gminę Manowo.

Wodociągi i kanalizacja

Cały obszar Gminy Manowo posiada dostęp do sieci wodociągowej. Łączna długość sieci wodociągowej w 2014 roku wyniosła 64,2 km, co pokrywa 98,4% terenu gminy.

Ogółem z ujęć wody pobrane jest i wprowadzone do sieci wodociągowej około 196 tys. m³/rocznie poprzez 939 podłączeń do posesji.

Łączna długość czynnej sieci kanalizacyjnej w tym samym roku wynosiła 45,1 km, co pokrywa 71,4% terenu gminy. Do sieci kanalizacyjnej wprowadza się około 114 tys. m³/rocznie – ścieków, co oznacza, że znaczna ilość ścieków jest wywożona wozami asenizacyjnymi do oczyszczalni komunalnej w Jamnie, bądź trafia do przydomowych oczyszczalni ścieków. Jakość ścieków wprowadzana do środowiska w istotny sposób uległa poprawie wraz z oddaniem do funkcjonowania dwóch oczyszczalni ścieków na terenie gminy o łącznej przepustowości 730m³/24h i skanalizowaniem większych miejscowości. Skanalizowania wymagają wsie: Cewlino, Wyszewo, Grzybnica, Policko, Wyszebórz, Wiewiórowo. Dalsza poprawa jakości życia mieszkańców oraz bezpieczeństwa zasobów naturalnych gminy jest stałym obiektem zainteresowania władz Gminy Manowo czego dowodem są plany w zakresie modernizacji i rozbudowy sieci wodno – kanalizacyjnej.

Energetyka i gazownictwo

Cały obszar Gminy Manowo podłączony jest do sieci energetycznej relacji Polanów - Koszalin o mocy 200KV. W najbliższych latach nie planuje się inwestycji związanych z rozbudową czy istotną przebudową infrastruktury energetycznej.

Gazyfikacją objęte są miejscowości: Kretomino, Bonin, Cewlino, a w 2015 roku planuje się przyłączenie Manowa.

Gospodarka odpadami

Za gospodarkę odpadami na terenie Gminy Manowo odpowiada wyłoniony w postępowaniu przetargowym podmiot. Na terenie gminy nie zlokalizowano Punktu Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych oraz Miejsca Zagospodarowania

Odpadów Komunalnych. Odpady problemowe odbierane są bezpośrednio od mieszkańców zgodnie z ustalonym harmonogramem przez wybranego operatora.

3.4 Kultura i dziedzictwo kulturowe

W Gminie Manowo funkcjonuje Gminny Ośrodek Kultury w Wyszewie do zadań, którego należy m.in. prowadzenie bibliotek gminnych. Sieć bibliotek obejmuje Bibliotekę Publiczną Gminy Manowo w Wyszewie, Filie w Manowie, Boninie i Rosnowie oraz Punkt Biblioteczny w świetlicy w Wyszecborzu.

Gminny Ośrodek Kultury w Wyszewie oferuje dzieciom i młodzieży udział w zajęciach plastycznych, zajęciach tanecznych, zajęciach śpiewu czy uczestnictwo w przedstawieniach gościnnych grup teatralnych.

Działalność kulturalna prowadzona jest przy współpracy ze szkołami, przedszkolami, OSP, organizacjami nieformalnymi, takimi jak Kluby Seniora, Rady Sołeckie.

GOK współpracuje także z organizacjami pozarządowymi, m.in. Stowarzyszenie Ziemi Manowskiej, Forma Rosnowo, Młodzieżowy Klub Sportowy Centrum Rekreacji w Wyszewie.

Przy GOK działają następujące zespoły:

- Zespół Ludowy Nestor w Rosnowie,
- Zespół ludowy Zgoda w Wyszewie,
- Zespół Ludowy Manowskie Małwy w Manowie,
- Zespół Ludowy Sąsiedzi zza Miedzy w Wyszecborzu,
- Kameralny Zespół Śpiewaczy Bandoska w Boninie,
- Chór Kanon w Cewlinie,
- Zespół taneczny Magnez w Rosnowie,
- Zespół taneczny Diamenciki w Rosnowie,
- Zespół taneczny FleX,
- Zespół taneczny Tygryski.

GOK wychodzi z inicjatywami kulturalnymi, m.in. organizacją imprezy kulturalnej – „Goci na Kamiennych Kręgach” promocja Rezerwatu Archeologicznego „Kamienne Kręgi” czy organizacją imprezy sportowej „I Bieg Wiosenny”. Urząd Gminy Manowo włącza się również w organizację imprez organizowanych przez Gminny Ośrodek Kultury w Wyszewie.

W ramach Gminnego Ośrodka Kultury w Wyszewie działa 8 świetlic wiejskich:

- Świetlica w Kretominie,
- Świetlica w Boninie,
- Świetlica w Cewlinie,
- Świetlica w Manowie,
- Świetlica w Wyszeborzu,
- Świetlica w Wyszewie,
- Świetlica w Rosnowie,
- Świetlica w Grzybnicy.

GOK kreuje ofertę spędzania wolnego czasu dla dzieci, młodzieży poprzez działalność własną na terenie ośrodka oraz poprzez biblioteki i świetlice.

Wydarzenia kulturalne odbywają się zgodnie z kalendarzem imprez ustalonym wspólnie z radnymi, sołtysami i kierownictwem Urzędu Gminy.

Do stałych imprez należy zaliczyć::

- Spotkanie Noworoczne Wójta,
- Kolędowanie- koncerty kolęd w wykonaniu zespołów działających przy GOK w miejscowościach gminnych oraz kościołach,
- Regionalny Przegląd Ludowych Form Teatralnych „Spod strzechy”,
- Gminny Dzień Kobiet,
- Gminny Dzień Seniora,
- Otwarcie Kamiennych Kręgów-rezerwat archeologiczny w Grzybnicy/otwarcie sezonu turystycznego,
- Majówki- organizowane przez sołectwa dla swoich mieszkańców,
- Koncert muzyczno-taneczny- „Dzień Mamy, Taty i Dziecka” pokaz taneczny zespołów dziecięcych i młodzieżowych,

- Przegląd Piosenki i Twórczości Ludowej im. Wł. Króla,
- Piknik dla niepełnosprawnych- współorganizacja z GOPS w Manowie,
- Rodzinny Marsz na Orientację,
- Piknik Rodzinny- współorganizowany z GKRPA w Manowie,
- Goci na Kamiennych Kręgach- współorganizacja z UG w Manowie,
- Manowskie Święto Plonów,
- Dożynki Powiatowe- udział delegacji gminnej, impreza otwarta dla wszystkich mieszkańców,
- Gminne Święto Niepodległości,
- Koncert Świąteczny- w wykonaniu dzieci z zespołów tanecznych i zespołu teatralnego,
- Bal Sylwestrowy.

Ponadto w bibliotekach odbywają się spotkania autorskie z pisarzami lub aktorami dla dzieci, młodzieży i dorosłych (co najmniej jedno w roku w każdej bibliotece), stałe zajęcia plastyczne dla dzieci i młodzieży, „Spotkania z Bajką” organizowane dla przedszkolaków w ramach współpracy z przedszkolami gminnymi i TPD, cyklicznie każdego roku w maju „Tydzień Bibliotek” z ciekawą ofertą imprez czytelniczych i promocji czytelnictwa, konkursy recytatorskie i „pięknego czytania”.

W świetlicach wiejskich GOK współorganizuje imprezy okolicznościowe w sołectwach, np. dzień dziecka, dzień mamy, mikołajki, spotkania wigilijne, wielkanocne, dyskoteki dla dzieci i młodzieży, zorganizowane zajęcia wakacyjne i podczas ferii zimowych.

Przy GOK działa także Galeria na Zakręcie w Cewlinie, która skupia lokalnych artystów plastyków i rzeźbiarzy /około 20 osób/. W Galerii odbywają się wystawy prac, kurs rysunku studyjnego. Prace mieszkańców wystawiane są także podczas imprez gminnych oraz w Galerii Ratusz w Koszalinie.

Przy okazji wystaw prac mieszkańców gminy odbywają się koncerty Chóru Kanon oraz innych chórów z Koszalina i młodzieży ze Szkoły Muzycznej z Koszalina.

Zabawy andrzejkowe i karnawałowe, pikniki letnie organizowane są przez Rady Sołeckie w poszczególnych miejscowościach.

W gminie funkcjonuje klub seniora „Nestor” w Rosnowie, który został założony przez GOPS w Manowie i którego działalność dofinansowuje budżet gminy. Przy Klubie działa zespół ludowy „Nestor”, którego działalność finansuje Gminny Ośrodek Kultury w Wyszewie.

Ofertę kulturalną dla seniorów wspólnie kreują GOK i GOPS poprzez organizację imprez: cyklicznie Gminny Dzień Seniora w kwietniu, obchody rocznicowe zespołów ludowych i śpiewaczych; większość członków zespołów to seniorzy.

Inne imprezy skierowanie do seniorów i nie tylko:

- Przegląd Ludowych Form Teatralnych SPOD STRZECHY- impreza cykliczna w lutym lub marcu,
- Przegląd Piosenki i Twórczości Ludowej im. Wł. Króla- impreza cykliczna w czerwcu,
- Manowskie Święto Plonów- we wrześniu,
- Gminny Dzień Kobiet w Rosnowie,
- Gminne Święto Niepodległości w Rosnowie,
- Majówki w gminnych miejscowościach,
- Rodzinny Marsz na Orientację- impreza cykliczna o charakterze sportowym.

Przy GOK działa zespół taneczny w Rosnowie z 4 formacjami tanecznymi. Łącznie w zajęciach tanecznych bierze udział 40 dzieci i młodzieży. Zespół preferuje tańce nowoczesne (modern jazz, jazz, hip-hop).

Na terenie gminy nie funkcjonuje kino.

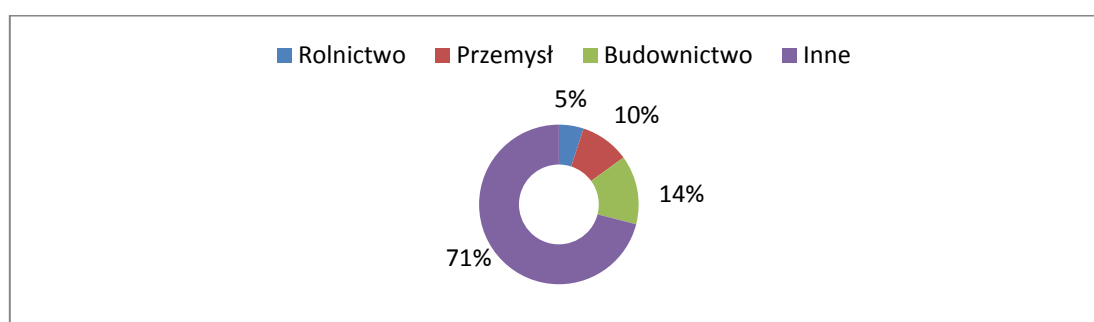
Tabela 4. Wykaz stowarzyszeń funkcjonujących na obszarze gminy

I.p.	Nazwa stowarzyszenia	Siedziba i adres stowarzyszenia
1.	Gminny Klub Sportowy „Leśnik”	76-015 Manowo 54
2.	Klub Sportowy „ZRYW”	Kretomino ul. Kretomińska 26
3.	Stowarzyszenie Ziemi Manowskiej	Manowo 40, 76-015 Manowo
4.	Stowarzyszenie Sportowo – Rekreacyjne „FORMA ROSNOWO”	76-042 Rosnowo 8
5.	Młodzieżowy Klub Sportowy „CENTRUM REKREACJI WYSZEWO”	76-015 Manowo, Wyszewo 44
6.	Ludowy Klub Sportowy BONIN	76-009 Bonin
7.	Stowarzyszenie „Przyjazna Dłoń +”	76-0142 Rosnowo 34
8.	Towarzystwo Terapii i Kształcenia Mowy „LOGOS”	Kretomino ul. Pieczarek 4
9.	Pomorska Fundacja „Jaś i Małgosia”	Cewlino 12A
10.	Ochotnicza Straż Pożarna w Wyszewie	Wyszewo

3.5 Gospodarka

Według Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej na dzień 30.07.2014 r. zgodnie z głównym miejscem wykonywania działalności w Gminie Manowo zarejestrowanych było 370 podmiotów gospodarczych. Na terenie Gminy Manowo dominują małe firmy. Branżą dominującą są usługi.

Wykres 1. Struktura działalności gospodarczej w Gminie Manowo w 2012 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL

Kluczowym problemem w sferze zagospodarowania w gminie Manowo jest brak uchwalonego Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego zgodnie z Ustawą z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 r. Nr 80 poz. 717 z późn. zm.).

Gmina posiada tereny inwestycyjne, będące własnością gminy w m. Manowo, natomiast pozostałe tereny, ujęte w planie zagospodarowania przestrzennego, jako tereny przeznaczone pod inwestycje (w tym obiekty wielkopowierzchniowe) znajdują się w rękach prywatnych, co ogranicza wpływ gminy na planowanie działalności na jej terenie.

Gmina w swoim planie działania nie podjęła w latach 2011-2013 stosownych uchwał dotyczących obniżania podatków od nieruchomości przedsiębiorcom działającym na terenie Gminy Manowo. Od roku 2011 podejmowane uchwały w sprawie wysokości stawek podatku od nieruchomości nie zawierały dodatkowych ulg i zwolnień dla przedsiębiorców. Uchwały nie zawierały też dodatkowych zapisów w sprawie ulg

specjalnych. Podatnicy mogą jedynie korzystać z ulg ustawowych. Na wniosek podatnika termin płatności może być odroczony lub rozłożony na raty. W przypadku podatku od nieruchomości możliwe jest całkowite umorzenie tego podatku (art.67a i b ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja Podatkowa Dz.U. z 2012r. poz. 749 j.t. z późn. zmianami. Zatwierdzone uchwałą Rady Gminy stawki podatku od nieruchomości nie przekraczają wysokości stawek ustawowych, są ustalone znacznie poniżej obowiązującej granicy podatkowej. Czynności związane z odrażaniem, rozłożeniem na raty lub całkowitym umorzeniem są zwolnione z opłaty skarbowej.

W 2005 roku Rada Gminy podjęła uchwałę Nr XXXVIII/223/2005 z dnia 24 listopada 2005 r.) w sprawie stawek podatku od nieruchomości dla przedsiębiorców w ramach pomocy de minimis która obniża stawki przedsiębiorcom rozpoczynającym po raz pierwszy działalność gospodarczą. Uchwała ta obowiązuje do dnia dzisiejszego.

Gmina w ostatnich latach podnosiła o 3 - 4 % podatki od środków transportowych oraz podatek od nieruchomości dla przedsiębiorców.

Do najważniejszych podmiotów gospodarczych na terenie Gminy Manowo należą:

KRETOMINO:

- Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe „DACH” s.j w Kretominie – producent okien i drzwi z pcv i aluminium, zatrudnia 41 osób,
- Zakład Produkcyjno-Usługowy Urządzeń Elektroenergetycznych „En-Tech” w Kretominie- branża elektroenergetyczna i automatyka przemysłowa,
- Hurtownia Ogólnopolskiej Centrali BHP POLSTAR w Kretominie,
- Kompania Piwowarska Centrum Dystrybucji – Północ w Kretominie,
- ZEWA TRANS – firma transportowa.

BONIN:

- Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie, Zakład Nasiennictwa i Ochrony Roślin w Boninie, zatrudnia 36 osób,

- Przedsiębiorstwo Inżynieryjno-Budowlane „EKO - INSBUD” Sp. z o.o.– branża budowlana,
- Zakład Produkcyjno-Handlowo-Usługowy Edward Bernacki – branża budowlana/drogowa,
- Tepak PPHU – producent tacek jednorazowych, rękawów i torebek do pieczenia,
- INTER-METAL s.c. Laserowe Cięcie Metali .

MANOWO:

- Zakład Przemysłu Drzewnego w Manowie, zatrudnia ok. 90 osób,
- Nadleśnictwo Manowo, zatrudnia ok. 55 osób.

CEWLINO:

- Zakład Pracy Chronionej Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „B.J.M” J. Mucha w Cewlinie – fabryka guzików.

KLISZNO:

- Zakład Produkcyjny „LAMPION” s.c. ,
- „Bud- Max” – branża drogowa.

3.6 Rynek pracy

Bezrobocie jest jednym z najważniejszych problemów społeczno- gospodarczych naszego kraju posiadającym istotny wpływ na jakość życia lokalnej społeczności. W 2012 roku wskaźnik bezrobocia w Gminie Manowo definiowany jako udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wynosił 10,5%. Jest to wskaźnik niższy od średniego poziomu notowanego w tym czasie w kraju (13,4% na koniec 2012 roku) oraz niższy od poziomu bezrobocia w regionie (13,2% na koniec 2012 roku)¹. Z końcem grudnia 2012 roku bez pracy w Gminie Manowo pozostawało 478 osób z czego ponad 56,1% stanowiły kobiety.

¹ GUS

Do głównych przyczyn bezrobocia na terenie Gminy Manowo należą:

1. likwidacja PGR-ów i zakładów obsługujących rolnictwo,
2. niska aktywność i mobilność zawodowa,
3. niskie kwalifikacje zawodowe kandydatów do pracy.

Pomoc bezrobotnym mieszkańcom Gminy udzielana jest podobnie jak w innych Gminach w kraju przez Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w głównej mierze poprzez wsparcie finansowe oraz pracę socjalną.

Tabela 5. Dane o rynku pracy w Gminie Manowo i Powiecie koszalińskim w 2012 roku

	Powiat	Gmina
Pracujący <i>(dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób; bez pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie)</i>	7645	767
Bezrobotni zarejestrowani	5740	478
w tym kobiety w %	54,7	56,1
Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w %	13,2	10,5
Udział zarejestrowanych bezrobotnych kobiet w liczbie kobiet w wieku produkcyjnym w %	15,6	12,8

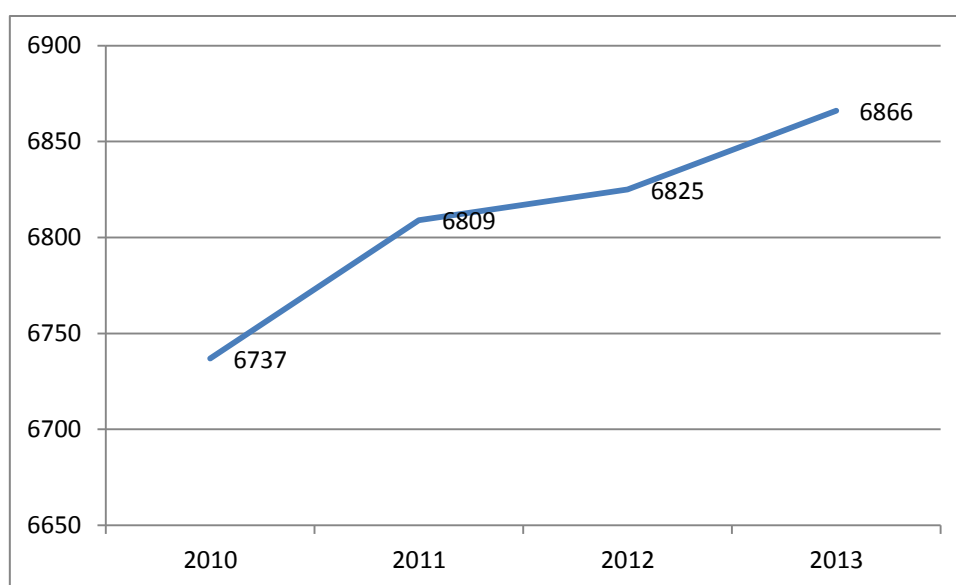
Źródło: BDL

3.7 Demografia

Na koniec 2013 roku Gminę Manowo zamieszkiwały 6 866 osoby, co stanowiło niecałe 9,94% populacji Powiatu Koszalińskiego.

Aby w pełni zobrazować sytuację na terenie Gminy Manowo, do analizy wzięto pod uwagę dane z ostatnich trzech lat: od roku 2010 - 2013.

Wykres 2. Liczba ludności w Gminie Manowo w latach 2010 - 2013.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Tabela 6. Wybrane wskaźniki demograficzne dla Gminy Manowo w latach 2010-2012

	2010	2011	2012
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	48,2	48,2	49,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL.

Liczba ludności w latach 2010 - 2012 utrzymywała się na mniej więcej stałym poziomie. Analizując wskaźniki obciążenia demograficznego można zaobserwować, iż liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym pozostaje wciąż na tym samym poziomie. Niepokojącym jest także trend wzrostowy liczby ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym. Może to wskazywać na fakt, że przy założeniu niezmiennej liczby ludności w wieku produkcyjnym przybywa osób w wieku poprodukcyjnym, a jednocześnie zmniejsza się liczba osób, które pracy jeszcze nie podjęły. Zjawisko takie obserwowane jest w całej Polsce i jest jednoznacznie niekorzystne.

3.8 Edukacja i oświata

Na infrastrukturę oświatową Gminy Manowo w połowie 2014 roku składało się:

- Gimnazjum w Manowie,
- Szkoła Podstawowa w Boninie,
- Szkoła Podstawowa im. 26 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego w Rosnowie,
- Przedszkole Samorządowe w Rosnowie,
- Przedszkole Gminne w Boninie,
- Ognisko Przedszkolne „Motylki” w Manowie,
- Ognisko Przedszkolne „Leśne Ludki” w Wyszewie.

Na 30.09.2013 roku do szkół podstawowych w Gminie Manowo uczęszczało łącznie 320 uczniów. W tym samym czasie w gimnazjum uczyły się 152 osoby. Współczynnik skolaryzacji netto² dla szkół podstawowych i gimnazjum wyniósł 74% (spadek ok. 2% w stosunku do roku 2012).

Gimnazjum w Manowie realizuje trzy projekty przy współpracy z Europejskim Funduszem Rozwoju Wsi Polskiej:

- program „Youngster” – język angielski dla uczniów klas trzecich,

² Relacja liczby osób uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia (w danej grupie wieku) do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania.

- program „Na własne konto” – podstawy ekonomii i przedsiębiorczości dla gimnazjalistów,
- program „Zielone Szkoły w Parkach Narodowych”- zajęcia projektowo-przyrodnicze dla uczniów klas pierwszych.

W gimnazjum prowadzone są zajęcia polonistyczne „Cogito”, które mają na celu stwarzać sytuację młodzieży do podejmowania decyzji, bronięcia własnego stanowiska, poznawania swoich i innych możliwości, a przede wszystkim wzbogacania wiedzy i dobrej zabawy.

Szkoła przygotowała bogatą ofertę zajęć pozalekcyjnych: zajęcia sportowe: piłka nożna, piłka siatkowa, tenis stołowy; Klub Młodych Odkrywców-zajęcia z fizyki; Klub Ekopogromcy-zajęcia z ekologii i biologii; koło geograficzne; koło Cogito-zajęcia z języka polskiego; koło matematyczne, koło języka niemieckiego; koło polonistyczne.

W październiku 2013 r. odbyły się warsztaty terapeutyczne, psychoedukacyjne dla uczniów w ramach programu profilaktycznego realizowanego przez fundację „Młodzi-Młodym”.

W Szkole Podstawowej w Boninie nauczyciele prowadzą zajęcia wyrównawcze z języka angielskiego, z matematyki i z języka polskiego. Uczniowie klas VI w ramach dodatkowych zajęć przygotowani są do sprawdzianu szóstoklasisty. W szkole działają koła : teatralne, języka angielskiego, Caritas, SKS. W miarę zapotrzebowania organizowane są konsultacje i przygotowania do sprawdzianów i zajęcia wyrównawcze. W szkole działa Teatrzyk z BO-ku, który osiąga duże sukcesy na arenie lokalnej i krajowej. Chłopcy z klas I-IV grają w szkolnej drużynie piłki nożnej, która osiąga sukcesy w kategorii Orlików w Lidze Bałtyckiej.

Szkoła Podstawowa im.26 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego w Rosnowie opracowała i wdrożyła :

- projekt „z Angielskim na Ty”, współfinansowany przez EFS w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki,

- programy finansowane przez EFS : Mleko w szkole, Owoce w szkole,
- projekt „W zdrowym ciele zdrowy duch” finansowany ze środków Działaj Lokalnie Polsko-Amerykańskiej Fundacji Filantropii w Polsce,
- udział w badaniach klas III Entuzjaści Edukacji współfinansowany przez PO Kapitał Ludzki.

Uczniowie rozwijali swoje zainteresowania na zajęciach kół: artystyczny zapiecek, turystyczno-krajoznawcze, języka angielskiego, zespół wokalny, teatralne, historyczne, Klub Młodego Projektanta, Finansowe Abecadło, SKS i zajęcia sportowe dla klas I-III.

Uczniowie o specjalnych potrzebach edukacyjnych doskonalili swoje umiejętności w zespołach korekcyjno-kompensacyjnych, zajęciach logopedycznych i terapii psychologiczno-pedagogicznej, na zajęciach indywidualnych.

Uczniowie osiągają duże sukcesy w licznych zawodach sportowych w zapasach, biegach, tenisie stołowym, piłce nożnej i piłce siatkowej oraz w konkursach przedmiotowych.

Na terenie Gminy Manowo powstała sieć punktów dostępnych do internetu. Punkty dostępne znajdują się w Urzędzie Gminy Manowo – tzw. kiosk oraz w gminnych świetlicach i bibliotekach:

- Świetlica w Kretominie,
- Świetlica w Boninie,
- Świetlica w Cewlinie,
- Świetlica i biblioteka w Manowo,
- Świetlica w Wyszecborzu,
- Świetlica i biblioteka w Wyszewie,
- Świetlica i biblioteka w Rosnowie,
- Świetlica w Grzybnicy.

Gmina w latach 2011 – 2014 realizowała projekt współfinansowany ze środków UE Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka działanie 8.3 Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu – eInclusion „Internet szansą wszechstronnego rozwoju mieszkańców gminy Manowo”. W ramach projektu zostało zakupionych 90

zestawów komputerowych - 50 otrzymały gospodarstwa domowe pobierające wsparcie z pomocy społecznej w postaci zasiłków rodzinnych oraz 40 zostało przekazanych do gminnych świetlic i bibliotek. Do komputerów został również dostarczony Internet. Pomimo zakończenia realizacji projektu, zgodnie z zapisami umowy gmina ma obowiązek utrzymać jego trwałość tzn. m.in. dostarczać Internet przez okres 5 lat.

3.9 Ochrona zdrowia i opieka społeczna

Na terenie Gminy Manowo podstawową opiekę zdrowotną sprawują trzy zakłady opieki zdrowotnej:

- Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „OTWARTE SERCE”
- Zespół Lekarza Rodzinnego „ELKAP”
- Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „ZDROWIE”

Z usług NZOZ „Otwarte Serce” korzystają głównie mieszkańcy Manowa, Wyszecborza, Policka, Dęborogów, Kliszna, Mostowa, Wyszewa, Grzybny i Grzybniczki. Usługi dla mieszkańców Gminy Manowo świadczy od 1 stycznia 2010r. Usługi obejmują m.in. wizyty domowe umawiane, badania laboratoryjne, szczepienia.

Zespół Lekarza Rodzinnego ELKAP w Boninie świadczy swoje usługi na terenie Gminy Manowo od 15 lat. Skupia ok.2800 pacjentów. Przychodnia w Boninie czynna jest codziennie od poniedziałku do piątku. Pacjenci z Bonina mogą również korzystać z gabinetów w głównej siedzibie, na ul. Zakole w Koszalinie. Zespół świadczy m.in. usługi z zakresu badań diagnostycznych czy szczepień ochronnych.

Od 1 kwietnia 2011 r. opiekę w Ośrodku Zdrowia w Rosnowie sprawuje NZOZ „Zdrowie “ w Świeszynie. Pacjenci są przyjmowani w pierwszej połowie każdego miesiąca od godziny 8.00 do 11.00, a w drugiej połowie każdego miesiąca w

godzinach od 15.00 do 18.00. W innym czasie pacjenci z Rosnowa mogą być przyjęci w Ośrodku Zdrowia w Zegrzu Pomorskim lub w Świeszynie.

Od godz. 18.00 do 8.00 w dni powszednie oraz całodobowo w święta i dni wolne od pracy pomoc medyczna udzielana jest w Przychodni MSWiA w Koszalinie na ul. Szpitalnej 2.

W ośrodku zdrowia w Manowie prowadzona jest indywidualna praktyka stomatologiczna. Usługi stomatologiczne świadczy się w ramach podpisanej umowy z NFZ. Połowa kontraktu obejmuje leczenie w Manowie, a druga część sprawowana jest w gabinecie w Koszalinie. Pacjenci z terenu gminy Manowo mogą korzystać z usług w Koszalinie.

Pacjenci ze skierowaniami do lekarzy specjalistów, odbywają wizyty w Przychodniach Specjalistycznych w Koszalinie.

Na terenie gminy funkcjonuje apteka w Rosnowie - czynna w dni powszednie w godzinach 13-18, w sobotę w godzinach 10-14.

Urząd Gminy Manowo wspomaga organizację badań profilaktycznych takich jak badania piersi, badania słuchu i wzroku. Pomoc polega na nieodpłatnym udostępnianiu pomieszczeń lub użyczeniu miejsc postojowych mammobusom oraz umożliwieniu bezpłatnego dostępu do energii elektrycznej. Urząd wspiera również działania informacyjne dotyczące różnych programów ochrony zdrowia jak np. upowszechnianie szczepień ochronnych.

Pomoc społeczna na terenie gminy świadczona jest przez Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Manowie. W 2013 roku 200 gospodarstw domowych skorzystało ze środowiskowej pomocy społecznej, co stanowi 10,37% względem ludności ogółem i było wskaźnikiem niższym względem roku poprzedniego.

Tabela 7. Liczba gospodarstw domowych, które od 2009 do roku skorzystały z pomocy społecznej.

ROK	ILOŚĆ GOSPODARSTW	ILOŚĆ OSÓB W RODZINIE	ILOŚĆ PRYZNANYCH ŚWIADCZEŃ DECYZJĄ
2009	222	805	467
2010	144	523	265
2011	186	636	318
2012	204	666	337
2013	200	633	354

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych UG Manowo

3.10 Sport

Na terenie Gminy Manowo powstały dwa kompleksy boisk w ramach programu „Orlik 2012”. W roku 2009 w Rosnowie i w 2011 r. w Boninie. Oba obiekty posiadają budynek sanitarno-szatniowy, boisko wielofunkcyjne z nawierzchnią poliuretanową (do koszykówki, siatkówki i tenisa ziemnego) oraz boisko do piłki nożnej. Obiekty są ogrodzone oraz posiadają parkingi i ciąg pieszy. Z boisk Orlik korzysta miesięcznie około 2,5 tys mieszkańców gminy.

W latach 2011-2014 został wybudowany Stadion Gminny w Manowie. Obiekt jest jednym z najnowocześniejszych kompleksów piłkarskich w regionie. W 2013 roku w konkursie Sportowy Sukces Roku 2013 zdobył główną nagrodę w kategorii inwestycja Roku 2013. Na terenie kompleksu znajduje się budynek techniczny z dwoma szatniami i prysznicami dla zawodników, zaplecze dla sędziów i pomieszczenie dla spikera oraz pełnowymiarowy stadion z 516 siedziskami dla kibiców (w tym 148 pod zadaszoną trybuną). Stadion jest ogrodzony oraz posiada miejsca parkingowe. Obok płyty głównej, przy Gimnazjum znajduje się zmodernizowane boisko boczne wyposażone w trawiastą nawierzchnię i krzeselka dla kibiców.

Boisko do piłki nożnej w Kretominie posiada trawiastą, pełnowymiarową płytę, przy której znajduje się budynek szatniowo-sanitarny. Obiekt jest ogrodzony i posiada parking dla samochodów.

W Wyszewie znajduje się trawiaste boisko z budynkiem szatniowo-sanitarnym i trybunami.

Przy Szkole Podstawowej w Rosnowie istnieje boisko trawiaste z ławkami.

Na terenie gminy istnieją również dwa tereny rekreacyjno-sportowe. Jeden znajduje się w Cewlinie. Powstał w 2013 roku. Posiada trawiaste boisko oraz pokryte poliuretanem boisko wielofunkcyjne oraz budynek z zapleczem sanitarnym. Przy kompleksie znajduje się 10 kompletów stołów oraz ławek. Drugi teren rekreacyjno-sportowy zlokalizowany jest w Wyszewie przy Gminnym Ośrodku Kultury. Posiada boisko wielofunkcyjne, zadaszoną scenę oraz 8 kompletów zadaszonych ławek i stolików.

W 2014 r. wybudowane zostały dwie siłownie zewnętrzne: w Boninie i Cewlinie. Do tej pory istnieją 4 siłownie zamknięte, zlokalizowane w Rosnowie, Wyszewie, Manowie i Grzybnicy.

Sala gimnastyczna znajduje się w budynku Gimnazjum w Manowie i budynku ZSCKR Bonin.

Na terenie gminy zlokalizowanych jest 10 ogrodzonych placów zabaw wyposażonych w certyfikowane urządzenia zabawowe:

- Plac zabaw w Grzybnicy,
- 2 place zabaw w Rosnowie,
- 2 place zabaw w Wyszewie,
- Plac zabaw w Wyszecborzu,
- Plac zabaw w Manowie,
- Plac zabaw w Cewlinie,
- Plac zabaw w Boninie,
- Plac zabaw w Kretominie.

Oprócz powyżej wymienionych place zabaw znajdują się również przy dwóch gminnych przedszkolach: w Rosnowie i Boninie.

Wszystkie boiska i kompleksy są regularnie konserwowane, place zabaw przechodzą systematyczne kontrole i naprawy. Ich stan i jakość są bardzo dobre.

Gimnazjum w Manowie skupia corocznie około 150 uczniów . Na jego terenie znajduje się sala gimnastyczna o powierzchni 288 m, siłownia wyposażona w sprzęt do ćwiczeń siłowych. Obok budynku znajduje się boisko do piłki ręcznej o nawierzchni asfaltowej, boisko trawiaste do piłki nożnej i boisko do piłki plażowej. Gimnazjum posiada ścieżkę materacową o długości 12m i 3 stoły do tenisa stołowego.

Do szkoły w Boninie uczęszcza około 170 uczniów. Szkoła nie posiada własnej sali gimnastycznej, korzysta z sali gimnastycznej pobliskiego Zespołu Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego. W okresie wiosenno-jesiennym lekcje w-f odbywają się na pobliskim Orliku.

Szkoła Podstawowa im. 26 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego skupia około 180 uczniów. Szkoła posiada boisko do piłki nożnej o powierzchni około 1100m² o nawierzchni trawiastej, bieżnię lekkoatletyczną, boisko do piłki siatkowej i kometki. Ponadto w budynku znajduje się sala gimnastyczna - nawierzchnia parkietowa - 133m² i sala mała do gimnastyki korekcyjnej o powierzchni 34m². Na wyposażeniu szkoły są 4 stoły do gry w tenisa stołowego.

Czołową drużyną Gminy Manowo jest Gminny Klub Sportowy Manowo, który obecnie gra w III Lidze Bałtyckiej. Klub powstał ponad dwadzieścia lat temu, dzięki inicjatywie lokalnych działaczy sportowych i przez lata nosił nazwę „Leśnik” Manowo. Treningi i mecze odbywają się na płycie głównej Stadionu Gminnego w Manowie. Drużyna w ramach rozgrywek rywalizuje z takimi drużynami jak: Gwardia Koszalin, Bałtyk Koszalin, Arka Gdynia, Pogoń Szczecin. Oprócz drużyny seniorów w strukturach są cztery drużyny młodzieżowe, które skupiają najmłodszych sympatyków piłki nożnej. Drużyny młodzieżowe trenują na boiskach Orlik w Boninie i Rosnowie, 2-3 razy w tygodniu. Uczestniczą w nich chłopcy z roczników 2009-1995 będący mieszkańcami gminy.

Zefir Wyszewo jest drugą drużyną GKS Manowo. Obecnie gra w klasie okręgowej, w której zajmuje 3 miejsce w tabeli. Mecze rozgrywa na boisku w Wyszewie.

Historia drużyny „Zryw” Kretomino sięga 1962 roku. Obecnie zespół uczestniczy w rozgrywkach V ligi. Klub prowadzi dwie drużyny seniorskie, dwie juniorskie i jedną drużynę Oldbojów. Treningi i mecze rozgrywane są na boisku w Kretominie i w Boninie. Czynnicy uprawiają piłkę nożną około 100 osób w wieku od 12 do 70 roku życia. Drugą drużyną Zrywu jest niedawno reaktywowany Grot Bonin.

Oprócz drużyn piłki nożnej na terenie gminy istnieje Ludowy Klub Sportowy „Bonin”-sekcja koszykówki. W klubie trenuje młodzież i dorośli z Bonina i pozostałych gminnych miejscowości. Treningi odbywają się na hali ZSCKR Bonin. Zespół powstał w latach 90-tych. Zespół zajmuje czołowe miejsca w rozgrywkach Koszalińskiej Amatorskiej Lidze Koszykówki oraz corocznie bierze udział w Lidze Zakładowej Halowej Piłki nożnej.

Kluby działają głównie dzięki dotacjom otrzymywanym z Urzędu Gminy Manowo oraz sponsorom.

Na terenie gminy Manowo istnieje również Stowarzyszenie Sportowo – Rekreacyjne „Forma Rosnowo”, które powstało w dniu 18 sierpnia 2011r. Stowarzyszenie zajmuje się między innymi upowszechnianiem kultury fizycznej i sportu, działaniami na rzecz osób niepełnosprawnych, ochroną i promocją zdrowego stylu życia. „Forma” jest organizatorem wielu imprez sportowo rekreacyjnych.

3.11 Turystyka

Tereny gminy prezentują interesujące walory turystyczne i ze względu na czyste środowisko naturalne stanowią doskonałą strefę wypoczynkowo-rekreacyjną.

Do najcenniejszych obiektów dziedzictwa kulturowego można zaliczyć:

- **Kościół p.w. św. Izydora w Boninie:** Obiekt ceglany (gotycki), wzniesiony XV/XVI w. To budowla salowa, bez wyodrębnionego prezbiterium, z cebulastą sygnaturą pod gontem. Obecnie stanowi swoisty relikw, posadowiony po

północnej stronie drogi Koszalin – Bobolice. Działka kościelna to historyczna nekropolia.

- **Kościół pw. św. Wojciecha BM w Wyszewie:** Wzniesiony w końcu XIX w. Jest to świątynia ceglana, nietynkowana, salowa z wyodrębnionym 5-bocznym prezbiterium, bezwieżowa, o neogotyckiej formie architektonicznej.
- **Rezerwat Archeologiczny „Kamienne Kręgi” koło Grzybnicy:** Cmentarzysko kultury wielbarskiej z okresu wpływów rzymskich. Stanowisko odkryte w 1974 r. Cmentarzysko o obrządku ciepłopalnym i szkieletowym, groby posiadały konstrukcje kamienne (bruki, stalle, kręgi) i towarzyszyły im kultowe kamienne kręgi.
- **Dwór neoklasycystyczny w Policku:** Wzniesiony w 1858 r. (wpisany do rejestru zabytków), murowany, parterowy, nakryty wysokim dachem dwuspadowym.
- **Historyczny dwór (pałacyk myśliwski) w Kopaniu z drugiej połowy XIX w.:** Zlokalizowany w płd.-zachodniej części założenia; posadowiony kalenicowo w głębi siedliska. Obiekt murowany, podpiwniczony, parterowy z partią mezzanina i piętrową wystawką. Na osi fasady dwukondygnacyjna, arkadowa wnęka, ujęta w sterczynowe wieżyczki. Obiekt nakryty dachem dwuspadowym.
- **Linia kolei wąskotorowej w Manowie:** To najcenniejszy zabytek architektury technicznej w gm. Manowo. Linia kolejowa na trasie Koszalin – Świelino została wybudowana w 1898 r. Inwestorem było Towarzystwo Akcyjne „Köslin – Bublitz – Belgarder Kleinbahnen”. Pierwotnie rozstaw torów wynosił 750 mm, po 1945 r. – 1000 m. W latach 1910-12 wybudowano stację kolejową w Manowie. W chwili obecnej reaktywowane zostało połączenie pomiędzy Koszalinem i Manowem, które obsługuje Towarzystwo Miłośników Koszalińskiej Wąskotorówki. Trwają prace nad wydłużeniem trasy do Rosnowa.
- **Zespół hydrotechniczny Elektrowni Rosnowo** z lat 1910-1924. Zapora o wysokości 10 m z przepustem Starej Radwi i kanał o głębokości 3 m

doprowadzający wody do elektrowni w Lisowie. Zalanie doliny Radwi nastąpiło w 1922r., po uprzednim przełożeniu linii kolejowej w obecne miejsce, na koronę zapory.

Na terenie gminy działają poniższe gospodarstwa agroturystyczne:

- Gospodarstwo Agroturystyczne „Bratkówka” w Cewlinie,
- Gospodarstwo Agroturystyczne „Lisówka” w Lisowie,
- Gospodarstwo Agroturystyczne „ Cichy Dwór” w Policku,
- Gospodarstwo Agroturystyczne „Małgochatka” w Rosnowie,
- Gospodarstwo Agroturystyczne „Wyszewo” w Wyszewie,
- Gospodarstwo Agroturystyczne „U Basi” w Rosnowie,
- Gospodarstwo Agroturystyczne w Wyszewie,
- Agroturystyka „Siedlisko” w Dęborogach.

Bazę noclegową w gminie stanowią:

- Ośrodki Wypoczynkowe w Mostowie i Rosnowie,
- Pokoje gościnne w Rosnowie, Wyszewie, Manowie.

W gminie Manowo lasy zajmują powierzchnię około 12230 ha tj. 62,9 % całej powierzchni. Lasy stanowiące własność prywatną zajmują zaledwie 23 ha. Lasy państwowe administrowane są przez trzy nadleśnictwa: Manowo (9023,76 ha), Tychowo (2442,90ha), Bobolice 913,91). Dominującymi typami siedliskowymi są bór świeży, bór mieszany świeży oraz las mieszany świeży. Surowiec wywożony jest do tartaku w Manowie, do zakładów przemysłu drzewnego w Karlinie, Szczecinku, Sławnie oraz do kilkunastu drobnych odbiorców. Według planu urządzenia lasu (1996-2006) wyróżnia się następujące gospodarstwa leśne: specjalne, zrębowe, przerębowo-zrębowe i przerębowe.

W gminie Manowo znajdują się naturalne zbiorniki jeziorne. Wszystkie jeziora są pochodzenia lodowcowego. Występuje 5 jezior o powierzchni powyżej 10 ha – Lubiatowo Południowe, Wschodnie i Północne, Debro i Policko oraz 6 jezior o powierzchni poniżej 10 ha – Wyszewskie, Kąpielowe (Wyszebórz), Ludzkie, Radzkie, Kąpielowe (Wyszewo) i Żabie.

W granicach gminy znajdują się dwie zlewnie rzek. Największą zlewnię tworzy rzeka Radew i jej dopływy, które należą do dorzecza Parsęty. Pozostałe obszary z gminy należą do zlewni jeziora Jamno. Do ważniejszych rzek należy Bagnica, Czarna, Dzierżęcinka, Grzybnica, Mszanka i Wyszewka. W większości są to niewielkie rzeki o „górskim” charakterze – bystrym nurcie i stosunkowo czystej wodzie, co powoduje, że występują w nim takie gatunki ryb jak pstrąg potokowy, pstrąg tęczowy i lipień.

Na terenie gminy występuje 1 rezerwat faunistyczny - Jezioro Lubiatońskie im. Profesora Wojciecha Górskiego. Jest to rezerwat o całkowitej powierzchni 375,8 ha, utworzony 10 lipca w 1956 roku (Dz. U. Woj. Zach. Nr 15, poz. 268). Na jeziorze i wokół niego wykształciły się różnorodne zbiorowiska roślinności wodnej, szuwarowej, torfowiskowej i łąkowej. W rezerwacie występują liczne gatunki roślin rzadkich i chronionych: grąźel żółty, wierzba borówkolistna, wrzosiec bagienny i inne. Rezerwat jest ostoją ponad 80 gatunków ptaków wodno-błotnych, a w tym ok. 35 lęgowych. Wśród nich znajdują się m.in. łabędź niemy, krakwa, płaskonos, perkoz dwuczuby, bąk, czapla siwa, żuraw, błotniak stawowy. Jezioro jest miejscem odpoczynku ptaków migrujących w okresie wiosennych oraz jesiennych przelotów.

W granicach gminy występuje jeden fragment obszaru chronionego krajobrazu – „Dolina Radwi” o powierzchni 3660 ha. Na terenie gminy „Dolina Radwi” zajmuje powierzchnię 2560 ha, pozostała część obszaru leży na terenie gminy Świeszyno. Obszar swoim zasięgiem obejmuje rzekę Radew z jeziorami zaporowymi Rosnowo i Hajka. W otoczeniu borów sosnowych na uwagę zasługują: cenne jeziora lobeliowe, torfowiska mszarne, roślinność mokradeł wzdłuż rzeki i jezior – skupiska grąźeli żółtych, grzybieni białych i północnych, szuwały trzcinowe z rzadką pałąką

Zgodnie z Decyzją Wykonawczą Komisji z dnia 18 listopada 2011 r. (Dz.U. UE L 11/105) w sprawie przyjęcia piątego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny, na terenie gminy ustanowiono 2 specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO), tj.:

- „Dolina Radwi Chocieli i Chotli” (kod obszaru: PLH 320022),
- „Mechowisko Manowo” (kod obszaru: PLH 320057),

„Dolina Radwi Chocieli i Chotli” (kod obszaru: PLH 320022) - specjalny obszar ochrony siedlisk (SOO). Całkowita powierzchnia obszaru wynosi 21861,7 ha. Obszar obejmuje dolinę Radwi i doliny jej największych dopływów: Chotli i Chocieli, począwszy od obszarów źródliskowych aż po strefę ujściową do rzeki Parsęty w Karlinie.

Mechowisko Manowo (kod obszaru: PLH320057) - specjalny obszar ochrony siedlisk (SSO). Powierzchnia obszaru wynosi 55,5 ha. Obszar obejmuje bardzo dobrze wykształcone torfowisko poligeniczne - mechowisko, które położone jest w dolinie rzeki Dzierżęcinka. Mechowisko jest bardzo dobrze zachowane.

Na terenie gminy znajduje się 7 pomników przyrody:

- dąb szypułkowy *Quercus robur*, gm. Manowo, Manowo, Nadl. Manowo, obwód 516 cm, wysokość 27 m, pojedynczy;
- dąb szypułkowy *Quercus robur*, gm. Manowo, Wyszebórz, Obr. Wyszebórz, obwód 408cm, wysokość 22 m, pojedynczy;
- dąb szypułkowy *Quercus robur*, gm. Manowo, Bonin, Obr. Bonin, obwód 178 - 265 cm, wysokość 20 m, grupa,;
- dąb szypułkowy *Quercus robur*, gm. Manowo, Kopanino, Obr. Kopanino, obwód 186, 264 cm, wysokość 22 m, grupa;
- dąb szypułkowy *Quercus robur*, gm. Manowo, Kopanino, Obr. Kopanino, obwód 186-264 cm, wysokość 22 m, grupa;
- dąb szypułkowy *Quercus robur*, gm. Manowo, Grzybnica, Obr. Grzybnica, obwód 395 cm, wysokość 24 m, pojedynczy;
- dąb szypułkowy *Quercus robur*, gm. Manowo, Grzybnica, Obr. Grzybnica, obwód 455 cm, wysokość 25 m, pojedynczy

Całkowita powierzchnia użytków ekologicznych w gminie zgodnie z danymi wynosi 1117,0 ha. Użytki ekologiczne:

- „Rozworowskie Szuwary” powołane Uchwałą Nr XXXV/254/2009 Rady Gminy Manowo z dnia 26 listopada 2009 r.
- 2 użytki bez nazwy – powołane Uchwałą nr 6/51/99 Rady Gminy Manowo

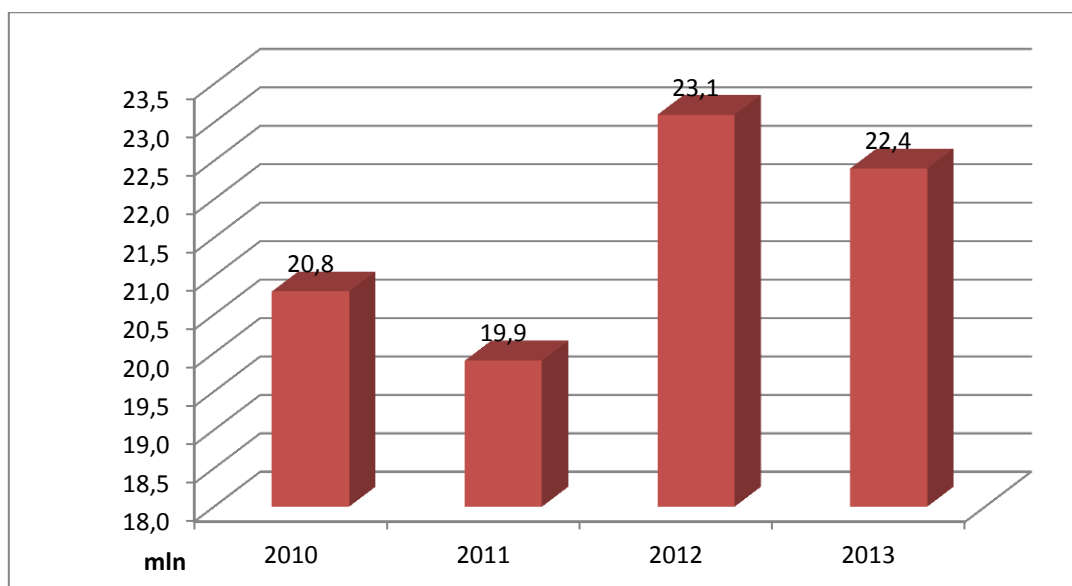
3.12 Analiza budżetu Gminy

Gmina jako jednostka samorządu terytorialnego ma zapewnione stałe dochody. Dochody ze względu na źródło pochodzenia dzielą się na: dochody własne, subwencje ogólne z budżetu państwa oraz dotacje celowe z budżetu państwa.

Dochody budżetowe Gminy za 2013 rok wyniosły 22.485.015,34 zł, a za 2012 rok wyniosły 23.167.067,03 zł.

W stosunku do roku poprzedniego jest to spadek dochodów o kwotę 682.051,69 zł. Spadek dochodów wynika przede wszystkim ze zmniejszonych wpływów za mandaty karne w 2013 r. , dochodów ze sprzedaży mienia komunalnego i niektórych dochodów podatkowych których plan nie został wykonany do wysokości 100%.

Wykres 3. Dochody budżetowe gminy w latach 2010 – 2013

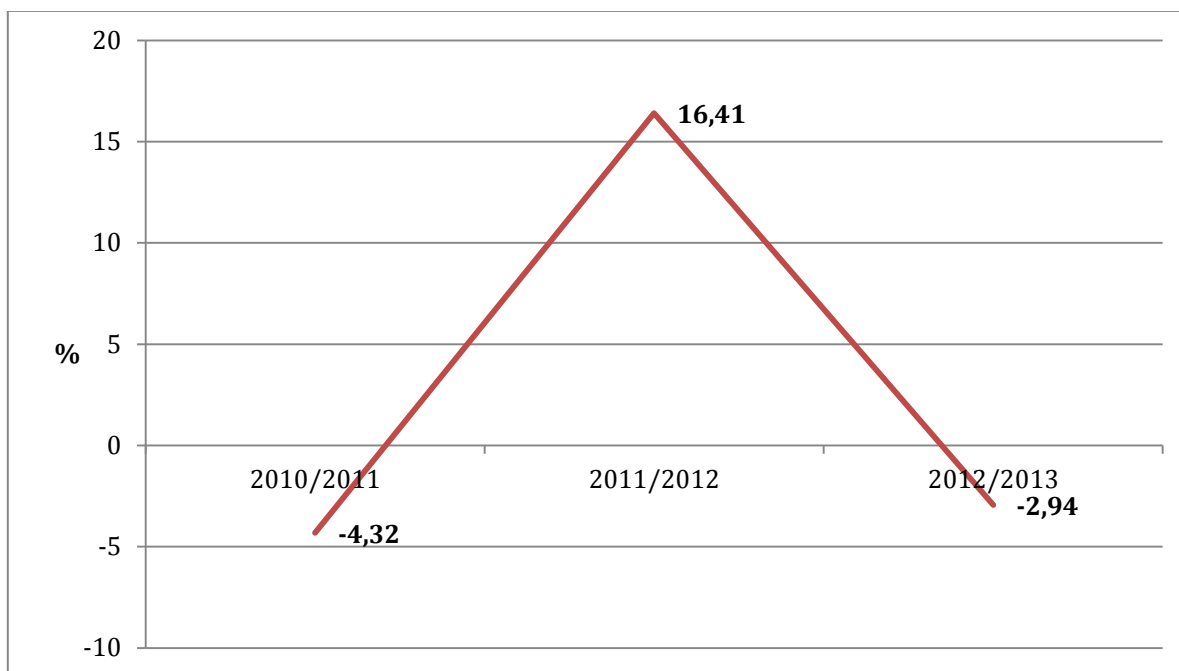

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Relatywnie duże wahania dochodów gminy mogą stanowić istotne utrudnienie w realizacji zakładanych celów rozwojowych. Duża rozpiętość w dynamice przychodów jest jednym z argumentów przemawiających za bardzo ostrożnym i wyważonym finansowaniem rozwoju gminy przy udziale środków zewnętrznych w perspektywie do 2020 roku. Proces wieloletniego planowania finansowego prowadzony przez

władze gminy w powiązaniu z nowoczesnymi narzędziami zarządzania ryzykiem w kontroli zarządczej umożliwią bezpieczny rozwój gminy, mimo tak istotnych wahań w poziomie dochodów budżetu gminy. Cykliczne zmiany w wielkości dochodów budżetowych są charakterystyczne dla tej wielkości gmin.

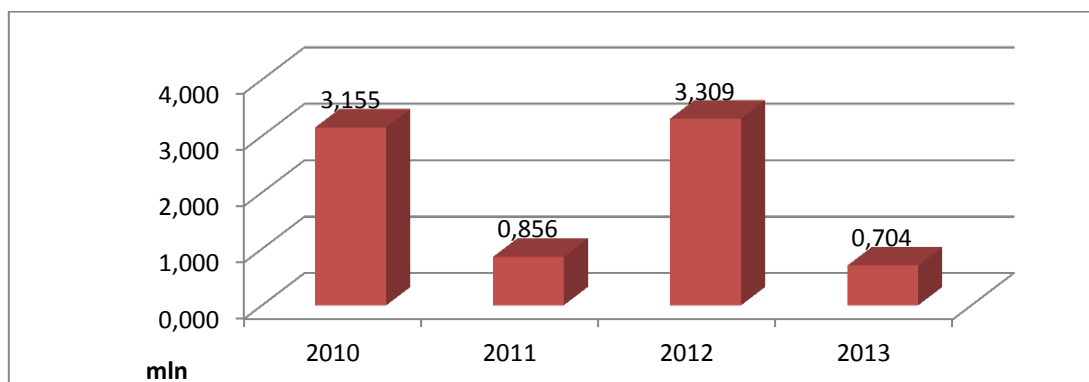
Wykres 4. Dynamika dochodów budżetowych gminy rok do roku w % w latach 2010 – 2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Poziom dochodów majątkowych na przestrzeni lat 2010 – 2013 podlegał cyklicznym fluktuacjom. Cykliczne istotne co do wielkości spadki i wzrosty dochodów majątkowych należy uwzględnić w perspektywie do 2020 roku. Poniżej przedstawiono dochody majątkowe w latach 2010 – 2013 w wartościach bezwzględnych liczonych w mln zł.

Wykres 5. Dochody majątkowe w mln w latach 2010 – 2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Struktura dochodów gminy na przestrzeni analizowanych lat podlegała pewnym wahaniom. Udział w dochodach własnych wzrósł znacznie w 2011 i w 2012 roku, lecz w 2013 udział ten obniżył się o 2,6%. Następną kategorią dochodów są subwencje, które w łącznych dochodach gminy stanowiły w 2010 roku 23,34%, a w 2013 roku przekroczyły 26%. Natomiast ostatnim rodzajem dochodów są dotacje celowe, których wysokość w roku 2010 była najwyższa i wyniosła aż 28,8%, natomiast w kolejnych trzech latach utrzymywała się na podobnym poziomie nieco ponad 12%.

Tabela 8. Analiza dochodów gminy w latach 2010-2013

Dochody	2010		2011		2012		2013	
	Wykonanie	%	Wykonanie	%	Wykonanie	%	Wykonanie	%
Dochody własne	9.954.882	47,86	12.424.693	62,44	14.826.667	64	13.800.498	61,4
Subwencja ogólna	4.855.522	23,34	4.957.922	24,91	5.527.370	23,8	5.895.327	26,2
Dotacje celowe	5.990.349	28,8	2.518.052	12,65	2.813.030	12,2	2.789.190	12,4
Dochody ogółem	20.800.753	100	19.900.667	100	23.167.067	100	22.485.815	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Dla potrzeb analizy zachodzących zmian w strukturze dochodów należy porównać kształtowanie się dochodów w rozbiciu na działy klasyfikacji budżetowej w poszczególnych latach badanego okresu.

Tabela 9. Analiza dochodów gminy w latach 2010-2013 według działów klasyfikacji budżetowej

Dział klasyfikacji budżetowej	2010	2011	2012	2013	Razem	%
Rolnictwo i łowiectwo	109.300	104.431	1.350.475	840.526	2.404.732	2,78
Wytw. i zaopatr. w energię, gaz i wodę	349.213	354.702	259.392	0	963.307	1,12
Transport i łączność	2.096.635	30.120	35.821	52.971	2.215.547	2,56
Turystyka	3.084	4.223	1.275	6.690	15.272	0,02
Gospodarka mieszkaniowa	221.308	240.521	271.591	353.429	1.086.849	1,26
Administracja publiczna	672.570	1.278.117	446.001	795.356	3.192.044	3,70
Urzędy naczelnych organów wł. państw.	39.334	15.693	4.864	1.113	61.004	0,07
Bezpieczeństwo publiczne i ochrona popż.	2.250.602	2.123.708	2.118.354	1.682.852	8.175.516	9,47
Dochody od osób prawnych, od osób fizycznych i od innych jednostek	6.187.963	6.721.431	7.145.364	8.236.814	28.291.572	32,75
Różne rozliczenia	4.860.748	4.975.146	5.531.833	5.905.865	21.273.592	24,64
Oświata i wychowanie	244.777	265.811	280.001	345.509	1.136.098	1,32
Ochrona zdrowia	720	880	871	240	2.711	0
Pomoc społeczna	2.451.337	2.940.011	2.488.029	2.675.345	10.554.722	12,22
Zadania w zakresie polityki społecznej	121.554	174.021	163.629	107.724	566.928	0,66
Edukacyjna opieka wychowawcza	58.827	56.666	65.639	74.817	255.949	0,30
Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	432.548	519.552	2.656.791	921.489	4.530.380	5,25
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	10.478	95.635	8.715	6.699	121.527	0,14
Kultura fizyczna	689.755	0	338.421	477.576	1.505.752	1,74
Ogółem dochody	20.800.753	19.900.667	23.167.067	22.485.015	86.353.502	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Z powyższego zestawienia wynika, że najwięcej dochodów wpłynęło do budżetu gminy od osób prawnych, osób fizycznych oraz jednostek nieposiadających osobowości prawnej. Dochody z tego tytułu w badanym okresie wynosiły 28.291.572 zł, co stanowiło 32,75 % dochodów ogółem.

Na drugim miejscu co do wielkości wpływów do budżetu na przełomie czterech lat znalazły się różne rozliczenia, czyli wpływy z otrzymanych subwencji. W latach 2010- 2013 wpływy łącznie wyniosły 21.273.592 zł, co stanowiło 24,64%.

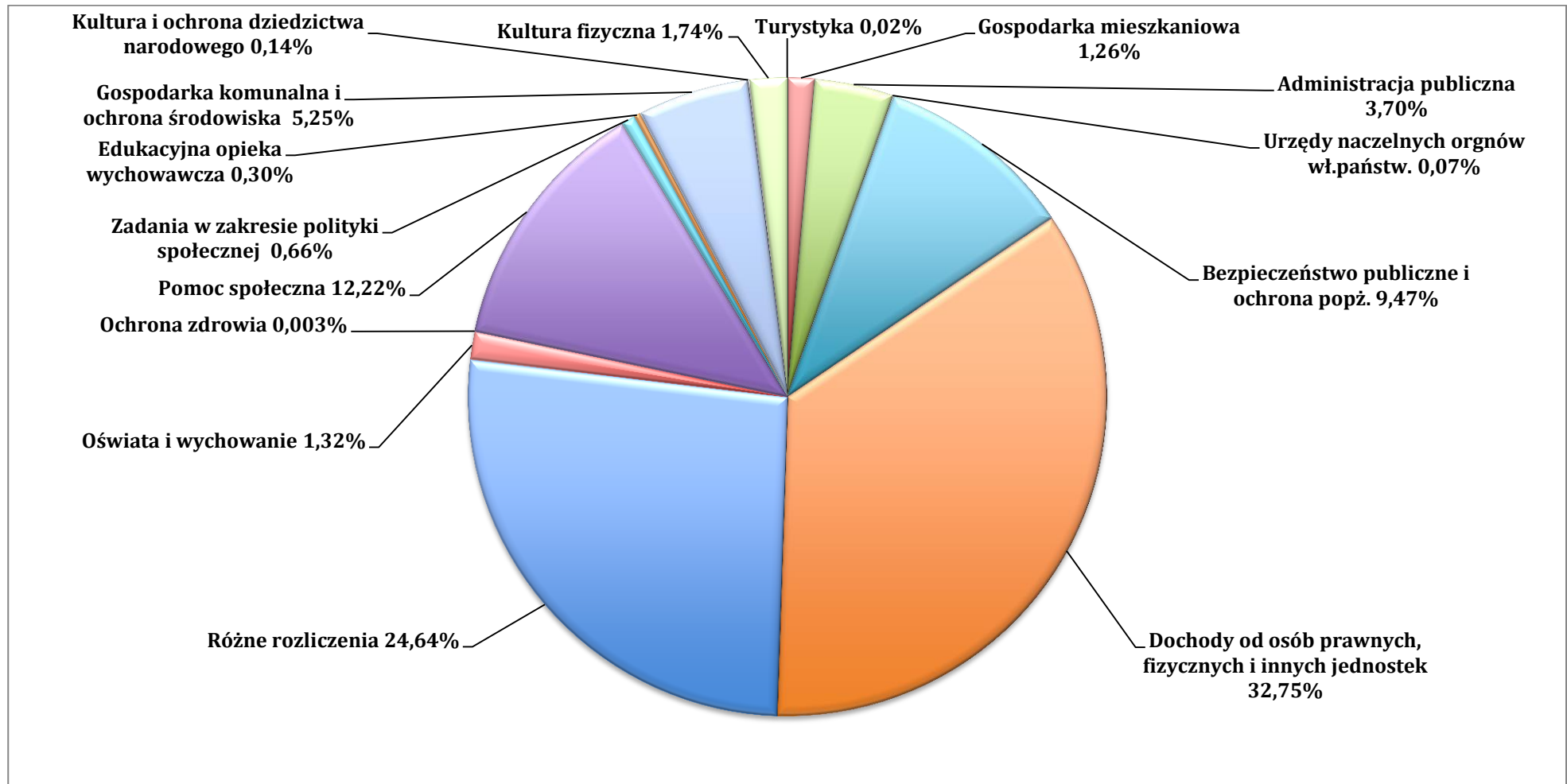
Znaczący udział w dochodach ogółem w analizowanym okresie wpłynął do działu pomoc społeczna, co stanowiło 12,22% dochodów ogółem, czyli 10.554.722 zł. Dochody w tym dziale pochodzą z tytułu otrzymanych dotacji na wypłatę świadczeń rodzinnych oraz na opłacenie składek za osoby korzystające z pomocy społecznej, jak również dotację na wypłatę zasiłków, dotacje na pokrycie częściowych kosztów związanych z funkcjonowaniem GOPS-u. W dziale tym znalazły się również środki finansowe na dofinansowanie posiłków dla dzieci jak również środki pochodzące z EFS.

Sporą pozycję w strukturze dochodów stanowią dochody w dziale bezpieczeństwo publiczne i ochrona przeciwpożarowa, udział ich wyniósł 9,47% tj. 8.175.516 zł. Były to wpływy w dużej mierze z tytułu mandatów za wykroczenia w ruchu drogowym.

5,25% udział w dochodach wyniósł w dziale gospodarka komunalna i ochrona środowiska - tu największa dotacja wpłynęła w 2012 roku ze środków UE na kanalizację Kretomina.

Ponad 2% udział w dochodach wyniósł w dziale rolnictwo i łowiectwo, w 2012 r. gmina otrzymała dotację na budowę wodociągu oraz w dziale transport i łączność, gdzie w 2010 r. wpłynęła dotacja na realizację inwestycji w ramach „schetyńówek”.

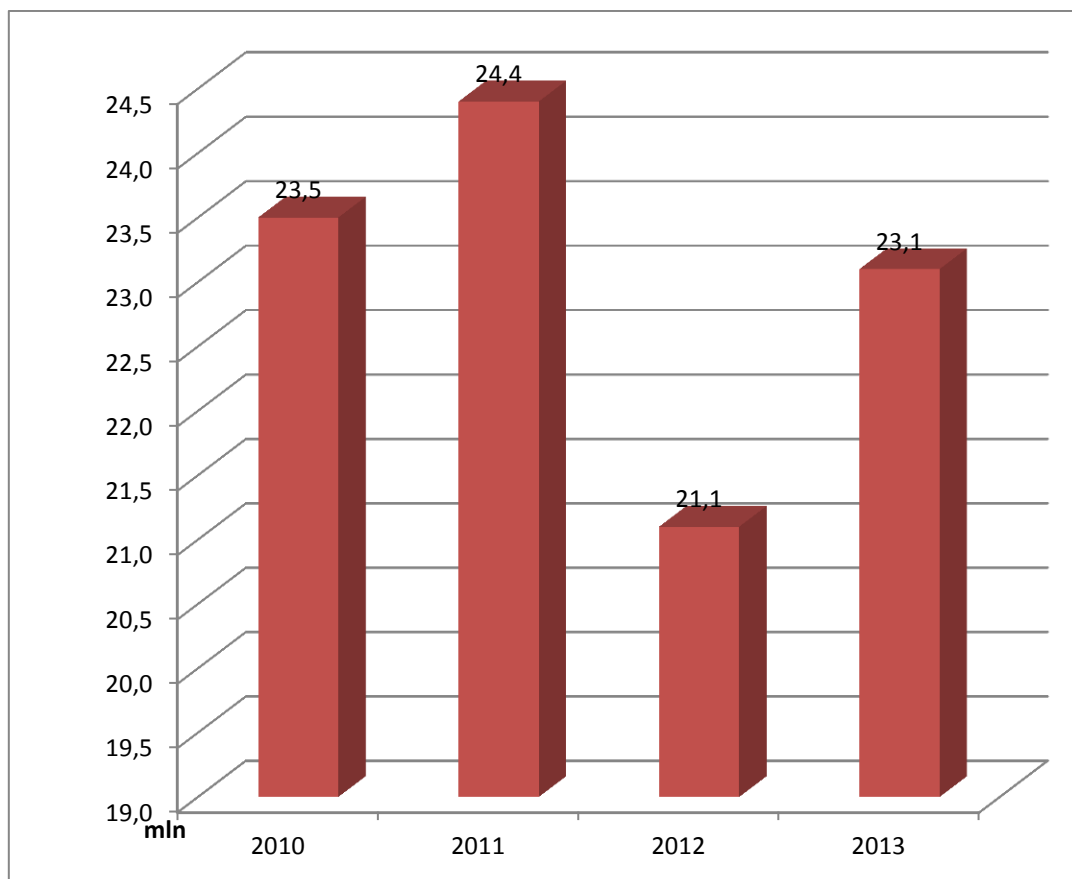
Wykres 6. Średni udział procentowy działań w wykonaniu dochodów w latach 2010- 2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Wydatki budżetu gminy są wyrazem realizacji zadań publicznych, do których wykonywania została ona zobowiązana na mocy obowiązujących przepisów.

Wykres 7. Wydatki budżetowe w latach 2010-2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Wydatki gminy w latach 2010- 2013 utrzymywały się na podobnym poziomie, wyjątek stanowi rok 2012, gdzie wydatki były niższe niż w latach pozostałych i wyniosły 21.174.421 zł. Nastąpił spadek w stosunku do 2011 roku o ponad 3 mln zł, a następnie w 2013 roku wydatki wzrosły o prawie 2 mln zł.

Tabela 10. Analiza wydatków gminy w latach 2010-2013 wydatków w poszczególnych działach klasyfikacji budżetowej

Dział klasyfikacji budżetowej	2010	2011	2012	2013	Razem	%
Rolnictwo i łowiectwo	119.868	148.710	800.239	354.889	1.423.706	1,54
Wytw. i zaopatr. w energię, gaz i wodę	716.234	519.571	675.591	536.499	2.447.895	2,65
Transport i łączność	4.330.579	773.439	1.289.307	1.360.493	7.753.818	8,39
Turystyka	73.575	45.031	33.752	26.276	178.634	0,19
Gospodarka mieszkaniowa	1.322.765	886.051	641.855	1.032.883	3.883.554	4,20
Działalność usługowa		0	22.042	9.666	31.708	0,03
Administracja publiczna	2.984.382	2.906.100	2.792.236	3.113.571	11.796.289	12,77
Urzędy naczelnych organów wł. państw.	39.334	15.693	3.761	1.113	59.901	0,06
Bezpieczeństwo publiczne i ochrona popż.	951.567	695.728	663.594	900.295	3.211.184	3,48
Dochody od osób prawnych, od osób fizycznych i od innych jednostek	16.195	15.959	0	0	32.154	0,03
Obsługa długu publicznego	373.964	575.376	667.394	657.638	2.274.372	2,46
Oświata i wychowanie	5.622.081	5.824.527	6.347.850	7.033.581	24.828.039	26,88
Ochrona zdrowia	118.393	96.807	129.415	117.662	462.277	0,50
Pomoc społeczna	2.951.253	3.690.194	3.134.771	3.298.134	13.074.352	14,15
Zadania w zakresie polityki społecznej	135.060	187.152	203.075	119.693	644.980	0,70
Edukacyjna opieka wychowawcza	58.827	68.395	84.177	90.638	302.037	0,33
Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	1.855.653	6.108.202	1.805.589	1.457.313	11.226.757	12,15
Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	757.020	743.132	826.762	1.025.232	3.352.146	3,63
Kultura fizyczna i sport	1.164.968	1.157.270	1.053.011	2.012.778	5.388.027	5,93
Ogółem wydatki	23.591.718	24.457.337	21.174.421	23.148.354	92.371.830	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

W całym analizowanym okresie największa część środków finansowych kierowana była na cele oświaty i wychowania, na które gmina przeznaczyła 26,88% swoich wydatków. Środki te zostały wydatkowane na utrzymanie dwóch szkół podstawowych, jednego gimnazjum, dwóch przedszkoli samorządowych oraz na dowóz uczniów do szkół.

Na drugim miejscu co do wielkości wydatków znalazł się dział pomoc społeczna. Wydatki poniesione w tym dziale wyniosły w analizowanym okresie 13.074.352 zł, tj. 14,15% ogólnych wydatków. Wydatki związane z tym działem spowodowane były wypłatą świadczeń rodzinnych, zaliczek alimentacyjnych, dodatków mieszkaniowych, zasiłków stałych jak również opłaty ponoszone za pobyt w domach pomocy społecznej oraz środki przeznaczone na dożywianie w szkołach.

Kolejną znaczną część wydatków pochłania administracja publiczna. Udział tej grupy wydatków w analizowanym okresie łącznie wyniósł 11.796.289 zł, co stanowiło 12,77 % wydatków ogółem. Środki te wydatkowano na utrzymanie urzędu gminy, biura rady oraz działalności pozostałej.

Wydatki na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska kształtowały się na poziomie 12,15% wydatków ogółem. Największe wydatki w tym dziale zostały poniesione w 2011 roku, gdzie sfinansowano budowę kanalizacji w Kretominie, na które gmina pozyskała środki z UE. Pozostałe wydatki dotyczą eksploatacji oczyszczalni ścieków, tj. wynagrodzenia pracowników, koszty energii elektrycznej, remonty, itd. a także utrzymanie czystości na terenie gminy i zieleni gminnej.

Dużą część wydatków gminy w analizowanym okresie pochłonął dział transport i łączność. Środki te wydatkowane zostały przede wszystkim na bieżące utrzymanie dróg gminnych, budowę chodników i parkingów, zimowe utrzymanie dróg. W 2010 roku wydatkowano aż 4.330.579 zł, gdzie m.in. sfinansowano przebudowę drogi powiatowej o długości ok 3 km, na którą otrzymano dotację z budżetu państwa i z budżetu powiatu.

Wydatki w kulturze fizycznej i sporcie stanowiły 5,93% i wyniosły 5.388.027 zł. W tym okresie poniesiono wydatki m.in. na budowę stadionu w Manowie. Część środków przeznacza się na kluby sportowe w formie dotacji a w ramach budżetu gminy pokrywane są wynagrodzenia animatorów sportu, trenerów oraz koszty transportu zawodników.

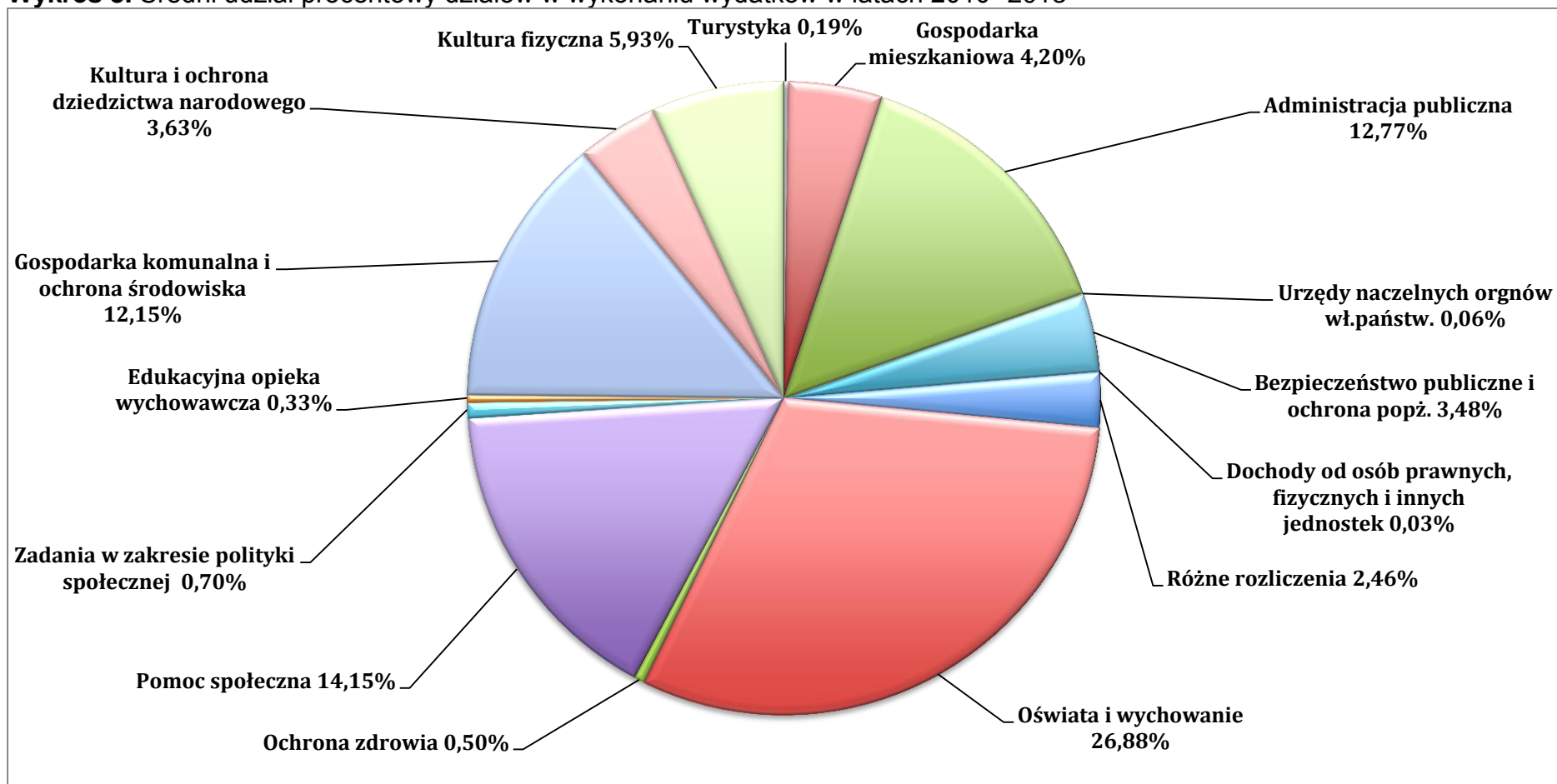
Systematycznie rosną wydatki w dziale kultura i sztuka, które w analizowanym okresie kształtowały się w wysokości 3,36% wydatków ogółem. Wydatki te zostały

poniesione jako dotacja dla Gminnego Ośrodka Kultury, który prowadzi w swoich strukturach bibliotekę publiczną z trzema filiami oraz osiem świetlic wiejskich.

Wydatki związane z obsługą długu publicznego kształtowały się na poziomie 2,46% ogółem wydatków i związane były ze spłatą odsetek od zaciągniętych kredytów i pożyczek.

Oceniając wydatki należy stwierdzić, że głównie finansowane są zadania prospołeczne tj. oświata i wychowanie, pomoc społeczna, ochrona zdrowia, kultura i sztuka, kultura fizyczna i sport, zadania w zakresie polityki społecznej i edukacyjna opieka wychowawcza. Wydatki te stanowią ponad 51 % wydatków ogółem.

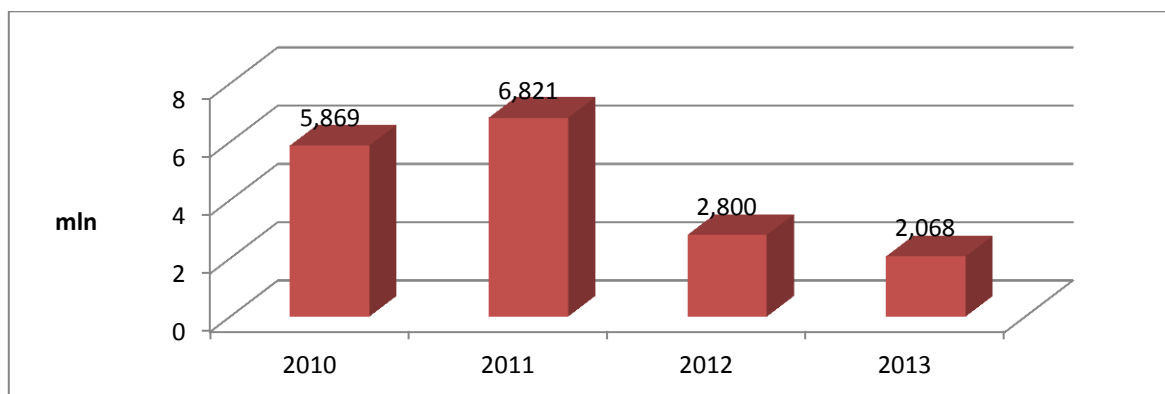
Wykres 8. Średni udział procentowy działów w wykonaniu wydatków w latach 2010- 2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Korzystną tendencją w budżecie gminy z punktu widzenia bilansowania dochodów i wydatków jest spadek wydatków majątkowych. Jest to związane z mniejszym zaangażowaniem Gminy w procesy inwestycyjne jednak należy się liczyć w perspektywie do 2020 roku ze wzrostem tych wydatków z racji planowanych inwestycji.

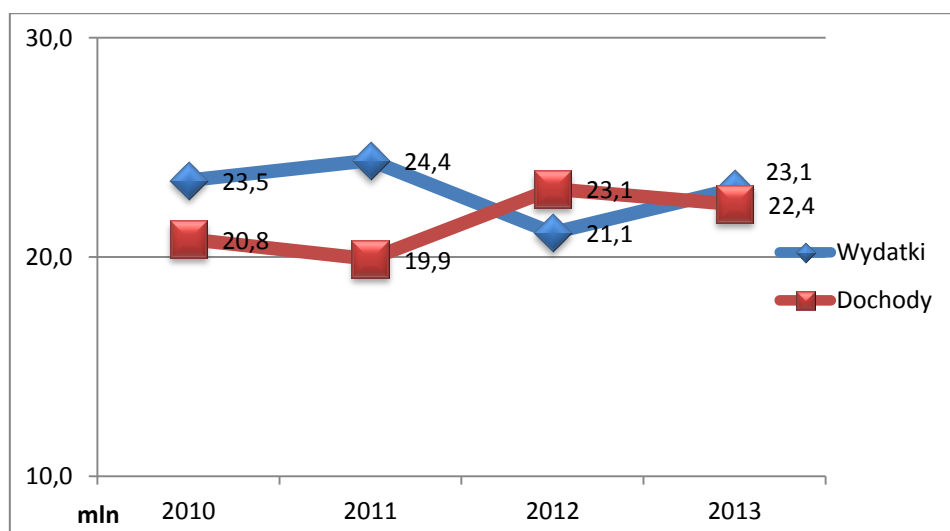
Wykres 9. Wydatki majątkowe w mln w latach 2010 – 2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

W roku 2012 gmina zamknęła rok budżetowy nadwyżką budżetową w kwocie 1.992.645,00 zł. Natomiast w 2013 roku gmina zamknęła rok budżetowy deficytem budżetowym w kwocie 663.339,15 zł

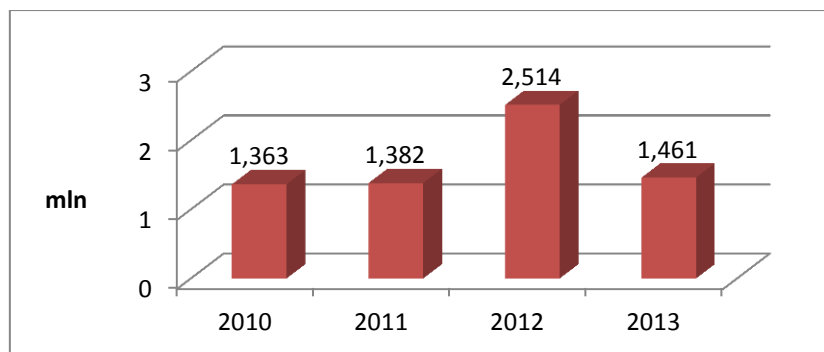
Wykres 10. Różnica między dochodami i wydatkami budżetowymi w Gminie Manowo w latach 2009 – 2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Wielkość zobowiązań wymagalnych utrzymuje się na stałym poziomie poza 2012 rokiem, co było związane z prowadzonymi inwestycjami gminnymi.

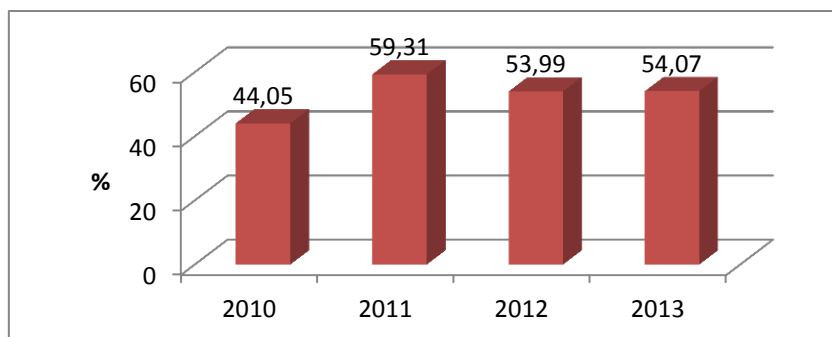
Wykres 11. Zobowiązania wymagalne gminy w latach 2010 – 2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Relacja zadłużenia gminy do wykonanych dochodów budżetowych utrzymuje się na bezpiecznym poziomie i nie przekracza 60% wykonanych dochodów.

Wykres 12. Relacja zadłużenia do dochodów Gminy w latach 2010 – 2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UG Manowo

Analiza budżetu Gminy za poszczególne lata pozwala pozytywnie ocenić kondycję finansową gminy jako stabilną pozwalającą realizować kolejne budżety. Dokonując analizy budżetu gminy należy również wziąć pod uwagę Wieloletnią Prognozę Finansową Gminy Manowo. Począwszy od roku 2014 do końca okresu prognozowania sytuacja finansowa Gminy pozwala na spełnienie ustawowych obostrzeń dotyczących zadłużenia zapewniając jednocześnie stały i stabilny poziom inwestycji. Przyjęte w Wieloletniej Prognozie Finansowej Gminy Manowo wartości w poszczególnych kategoriach zostały zaprognozowane w sposób bezpieczny.

Dodatkowe korekty prognozy dokonywane na przełomie lat umożliwiają urealnienie prognozy w jak największym stopniu. Prognoza dochodów i wydatków w pierwszej fazie jej tworzenia pozwala na realne oszacowanie możliwości inwestycyjnych Gminy. Zgodnie z prognozą, zachowane zostaną wszelkie uregulowania wynikające z Ustawy, a odpowiedni margines bezpieczeństwa w przyjętych założeniach pozwala na spokojne prowadzenie polityki finansowej gminy.

IV. Analiza SWOT

Analiza SWOT (skrót pochodzący z angielskiego Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats – czyli Silne Strony, Słabe Strony, Szanse i Zagrożenia) jest narzędziem diagnostyczno-prognostycznym, które umożliwia przegląd uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych danego podmiotu. Metodę tą wykorzystano w celu sprecyzowania aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej w Gminie Manowo oraz zdiagnozowania potencjalnych problemów w kluczowych obszarach.

Opierając się na wnioskach wpływających z analizy społeczno - gospodarczej oraz spotkań warsztatowych przeprowadzonych w Gminie Manowo wyodrębniono szereg czynników, które w dalszej kolejności przypisano jako szansa, zagrożenie, słaba strona lub mocna strona w jednym z trzech kluczowych obszarów rozwoju:

- Gospodarka,
- Infrastruktura techniczna,
- Społeczeństwo.

Na dalszym etapie prac przeprowadzono badanie ankietowe wśród mieszkańców Gminy Manowo w celu doprecyzowania wniosków SWOT. W konsekwencji, w każdym z obszarów kluczowych poszerzono lub skorygowano wewnętrzne czynniki pozytywne (silne strony) oraz negatywne (słabe strony) jak również zewnętrzne czynniki oddziałujące korzystnie na rozwój Gminy Manowo (szanse) oraz niekorzystnie (zagrożenia).

Tabela 11. Analiza SWOT

WEWNĘTRZNE	
Mocne Strony	Słabe strony
Infrastruktura techniczna	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wysoki poziom zwodociągowania gminy 2. Postępująca modernizacja infrastruktura gminnej 3. Dobra jakość dróg powiatowych i krajowych 4. Dobrej jakości szlaki piesze i rowerowe 5. 120 km szlaków rowerowych 6. Dobrze rozwinięta sieć połączeń autobusowych z Koszalinem 7. Władze gminy planują rozwój infrastruktury fotowoltaicznej w budynkach gminnych 8. Planuje się zamknięcie niewydolnej technicznie oczyszczalni ścieków w Boninie i podłączenie sieci kanalizacyjnej do infrastruktury oczyszczalni w Koszalinie przy zachowaniu działającej oczyszczalni w Rosnowie 9. Relatywnie dobra infrastruktura energetyczna (sieć przesyłowa) na potrzeby mieszkańców (nieliczne awarie i wyłączenia zasilnia) 10. Zgazyfikowane 30% terenu gminy 11. Dobra i rozwinięta infrastruktura techniczna w sieci osadniczej (chodniki, oświetlenie, drogi dojazdowe, itp.) 12. Dobry stan i estetyka budynków gminnych 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Niska jakość dróg gminnych 2. Gmina skanalizowana częściowo 3. Niewielka część terenu gminy objęto aktualnym planem zagospodarowania przestrzennego z racji braku uregulowań takich jak studium uwarunkowań planowania przestrzennego 4. Słabo rozwinięta w dni wolne od pracy sieć połączeń autobusowych 5. Brak mieszkań komunalnych i ograniczone środki na ich modernizację 6. Zaniedbana infrastruktura melioracji szczegółowej przy braku aktywnych spółek wodnych 7. Lokal ośrodka zdrowia w Rosnowie nie spełnia wymagań m.in. do opieki nad osobami niepełnosprawnymi
Warunki rozwoju przemysłu, handlu i usług	
Składowisko odpadów komunalnych zlokalizowane poza gminą	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak oferty inwestycyjnej czy polityki inwestycyjnej 2. Brak formalnej polityki fiskalnej w odniesieniu do nowozakładanych przedsiębiorstw

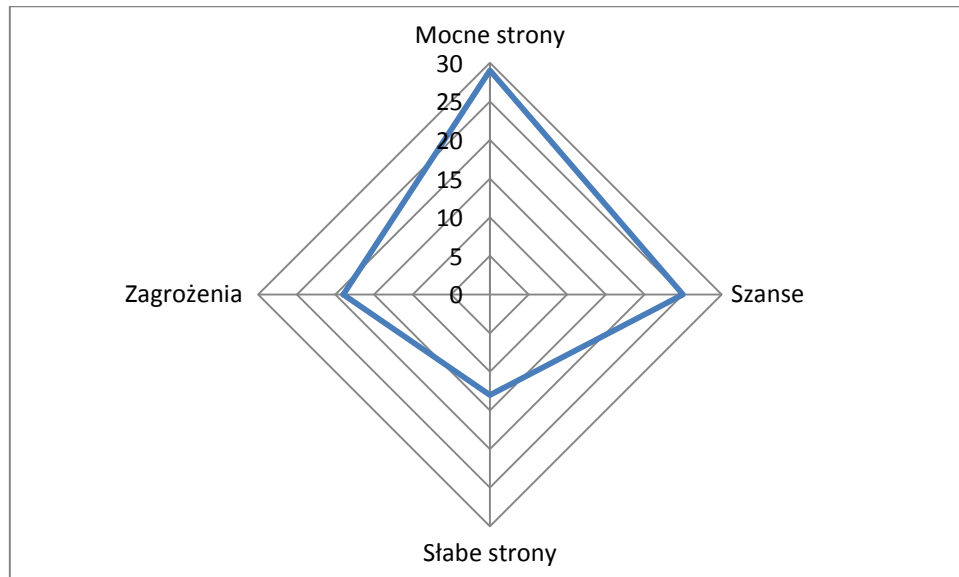
Warunki rozwoju turystyki	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Prężnie działające stowarzyszenie miłośników kolei wąskotorowej – przejazdy turystyczne koleją wąskotorową w sezonie wakacyjnym 2. Teren gminy uznawany za czysty z racji m.in. efektywnie działającego systemu zbiórki odpadów i ich segregacji 3. Wykwalifikowana kadra obsługi turystyki w gminie 4. Wydłużający się sezon turystyczny – zmiany w formach spędzania wolnego czasu (nordic walking) 5. Współpraca z Towarzystwem Miłośników Kolei Wąskotorowej i postępująca reaktywacja linii kolejowej 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Słaba współpraca z miastem Koszalin w zakresie przedsięwzięć odnoszących się do budowy m.in. ścieżek pieszo – rowerowych 2. Duże rozdrobienie ścieżek rowerowych, nie połączone w sieć, niskiej jakości nawierzchni ścieżek 3. Brak współpracy z zagraniczną gminą partnerską
Infrastruktura społeczna	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Infrastruktura sportowo rekreacyjna na wysokim poziomie i w wystarczającej ilości 2. W każdej miejscowości sołectkiej funkcjonuje plac zabaw 3. Dwa tereny rekreacyjne (Wyszewo, Cewlino) 4. Boiska wielofunkcyjne Grzybica, Rosnowo, Wyszebórz, 5. Boiska piłkarskie Kretomino, Bonin, Manowo, Wyszewo 6. Dwa Orliki Rosnowo i Bonin 7. Relatywnie wysoki poziom oświaty w świetle wyników uzyskiwanych przez uczniów 8. Działające zewnętrzne siłownie w Boninie i Cewlinie 	<p>Zbyt niskie nakłady na zajęcia pozalekcyjne</p>
Administrowanie gminą	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Sprawnie działający system gospodarowania odpadami 2. Duża część budżetu z przeznaczeniem na inwestycje 3. Stabilne dochody do budżetu gminy 	

ZEWNEŹRZNE	
Szanse	Zagrożenia
Infrastruktura techniczna	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Planowana zmiana przebiegu drogi nr 11 – odsunięcie tej drogi od gminy 2. Istnieje możliwość rekultywacji terenu zamkniętego składowiska odpadów z wykorzystaniem finansowania zewnętrznego 3. Istnieje możliwość podłączenia użytkowników z terenu gminy do sieci Internetu szerokopasmowego 4. Współdziałanie z gminami ościennymi w zakresie infrastruktury wykorzystywanej na styku gmin 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak Punktu Selektywnej Zbiórki Odpadów na terenie gminy 2. Słaba infrastruktura energetyczna na terenie województwa (w tym na terenie gminy) – zagrożenie dla produkcji energii ze źródeł odnawialnych 3. Niewystarczające nakłady na remonty dróg gminnych
Warunki rozwoju przemysłu, handlu i usług	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Zasoby wód podziemnych na terenie gminy pozwalają na zaspokajanie potrzeb mieszkańców i innych odbiorców 2. Na terenie gminy istnieją korzystne warunki dla rozwoju inicjatyw związanych z odnawialnymi źródłami energii – farmy wiatrowe 3. Planowana termomodernizacja GOK w Wyszewie i Klubu Osiedlowego w Rosnowie 4. Na obszarze gminy istnieją ujęte w planie zagospodarowania przestrzennego tereny przewidziane na potrzeby handlu w tym wielkopowierzchniowych sklepów, usług i produkcji 5. Aktywność GOPS w zakresie szkoleń finansowanych zewnętrznie podnoszących kompetencje zawodowe mieszkańców gminy 6. Atrakcyjna gospodarczo lokalizacja gminy przy drodze nr 11 7. Niski poziom bezrobocia na tle powiatu 8. Relatywnie wysoki poziom aktywności zawodowej mieszkańców 9. Większość firm na terenie gminy to jedno lub kilkusobowe podmioty – skuteczny bufor bezrobocia 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak własnych (gminnych) terenów z możliwością przeznaczenia na działalność gospodarczą czy osadnictwo mieszkalne 2. Brak działających na terenie gminy dużych podmiotów gospodarczych tworzących liczne miejsca pracy 3. W strukturze podmiotów działających na terenie gminy dominują drobne, małe punkty handlowe lub i usługowe 4. Zmiany w polityce społecznej Państwa w zakresie zwalczania bezrobocia mogą ograniczyć zakładanie nowych (dofinansowywanych) przedsiębiorstw 5. Brak terenów własnych (gminnych) z przeznaczeniem pod inwestycje i rozwój przedsiębiorczości

Warunki rozwoju turystyki	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczne gospodarstwa agroturystyczne 2. Wieża widokowo turystyczna Nadleśnictwa Manowo 3. Własny produkt regionalny „Kamienne kręgi” i impreza towarzysząca 4. Postępująca modernizacja i zagospodarowanie zespołów parkowych na terenie gminy 5. Współpraca z władzami województwa w zakresie rekultywacji rzeki Radew 6. Współpraca z LGZ „Środkowo Pomorska Grupa Działania” i „Stowarzyszeniem Gmin i Powiatów Pomorza Środkowego” 7. Brak uciążliwego dla środowiska przemysłu 8. Duży udział terenów przyrodniczych chronionych np. Natura 2000 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Słabo rozwinięta infrastruktura obsługi turystycznej przy szlakach komunikacyjnych (gastronomia, toalety, parkingi) 2. Brak strategii promocji i kierunków działania
Infrastruktura społeczna	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Relatywnie łatwy dostęp do usług na terenie gminy – wystarczająca liczba punktów i firm usługowych 2. Możliwość zorganizowania mini targowiska czy stoisk handlowych dla mini producentów warzyw i owoców 3. Funkcjonujący na terenie m. Bonin Zespół Szkół Centrum Kształcenia Ustawicznego zapewnia szkolenie zawodowe na wysokim poziomie 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nieoszacowana, relatywnie szeroka „szara strefa” zatrudnienia 2. Relatywnie wysoki odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem podstawowym 3. Niski poziom aktywności społecznej mieszkańców gminy 4. Brak więzi integrujących lokalne mikrospołeczności 5. Istotnym problemem jest dowóz dzieci i młodzieży na i z zajęć pozalekcyjnych – niskie zainteresowanie rodziców i ograniczone możliwości gminy w tym zakresie 6. Zbyt wąski zakres specjalistycznej opieki zdrowotnej zmusza mieszkańców do dojazdu do Koszalina
Administrowanie gminą	
<p>Możliwość pozyskania funduszy zewnętrznych na inwestycje i działania prorozwojowe</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wskaźnik zadłużenia gmin może ograniczyć możliwości inwestycyjne ze strony gminy 2. Administracja rządowa corocznie „przerzuca” zadania na samorząd bez pełnego zabezpieczenia finansowego – zagrożenie dla płynności finansowej 3. Duża odległość od ośrodków władzy wojewódzkiej

Zdiagnozowane w wyniku analizy SWOT problemy stanowią punkt wyjścia do sformułowania założeń strategicznych oraz hierarchii celów i działań stanowiących odpowiedź na te problemy.

Wykres 13. Model strategiczny wynikający z analizy SWOT

Wnioski podsumowujące analizę SWOT

Strategia agresywna (maxi-maxi)

Dotyczy organizacji, wewnątrz której przeważają mocne strony, natomiast szanse w otoczeniu. Polega na silnej ekspansji i rozwoju, przy maksymalnym wykorzystaniu mocnych stron i szans.

Według Krzysztofa Obłója (2007: 337-338) „strategia agresywna (maxi-maxi) polega na maksymalnym wykorzystaniu efektu synergii występującego między silnymi stronami organizacji i szansami generowanymi przez otoczenie. Jest to strategia silnej ekspansji i zdywersyfikowanego rozwoju (...)”.

Strategia agresywna obejmuje takie działania jak: wychwytywanie sposobności, wzmacnianie pozycji na rynku, przejmowanie organizacji o tym samym profilu, koncentrowanie zasobów na konkurencyjnych produktach. Jest to strategia wykorzystująca efekt synergii mocnych stron organizacji i szans pojawiających się w otoczeniu (Klasik 1993: 112).

Konsultacje społeczne

W przyjętej metodologii tworzenia Strategii czynnik uspołecznienia gra niezwykle istotną rolę. Strategia w konsekwencji pisana jest *de facto* przez mieszkańców z pomocą ekspertów a nie odwrotnie. Wszystkie kluczowe wnioski i założenia, które znalazły się w Strategii były szeroko dyskutowane w czasie spotkań konsultacyjnych w Urzędzie Gminy. Poszczególne części Strategii były opiniowane przez wyznaczony w Gminie Manowo zespół znający lokalne realia i wskazujący na realne potrzeby i problemy. Konsultacje społeczne w formie spotkań uzupełnione zostały o badanie ankietowe przeprowadzone wśród mieszkańców Gminy Manowo w drugim kwartale 2014 roku. Szczegółowy opis badania, wyniki i wnioski znajdują się w Załączniku 2 do niniejszej Strategii.

V. Założenia strategiczne / Wizja

Wychodząc od analizy obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej w Gminie Manowo oraz zidentyfikowanych problemów podjęto próbę wyznaczenia kierunków strategicznego rozwoju Gminy Manowo, pokazujących pożądaną sytuację w gminie w roku 2020. Wspólnie z władzami i mieszkańcami sformułowano następującą Wizję Gminy Manowo:

„Gmina Manowo w 2020 roku jest miejscem turystycznie atrakcyjnym do spędzania w aktywny sposób wolnego czasu, przyjaznym ekologicznie dla mieszkańców, zapewniającym warunki dla rozwoju, edukacji i pracy.”

Aby deklarowana wizja mogła stać się rzeczywistością potrzebne są równie ambitne, co realne cele uszczegółowiające jej zapisy.

Cele strategiczne

Realizacja założeń strategicznych zawartych w Wizji oparta będzie na trzech celach strategicznych wyznaczonych na podstawie diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej oraz wniosków z konsultacji społecznych.

Cel strategiczny I

Gmina atrakcyjna inwestycyjnie i turystycznie..

Realizacja celu wpłynie na poprawę atrakcyjności inwestycyjnej gminy, zwiększenie przedsiębiorczości mieszkańców gminy oraz stworzenie warunków do rozwoju turystyki całorocznej na terenie Gminy Manowo w oparciu o naturalne walory środowiskowe.

Cel strategiczny II

Tworzenie wysokiej jakości przestrzeni i infrastruktury.

Niezbędnym czynnikiem zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Manowo jest optymalna sieć dobrej jakości infrastruktury technicznej. Dobra infrastruktura warunkuje nie tylko rozwój gospodarczy, ale również wysoką jakość życia mieszkańców. Infrastruktura nie może być oderwana od przestrzeni. Jakość jej projektowania i w konsekwencji zmian, rzutuje w bardzo dużym stopniu na codzienność mieszkańców pomimo, iż często jest to nieświadomiane. Dobrze zaprojektowana ulica czy plac publiczny będzie nie tylko ważnym miejscem spotkań i zacieśniania więzów wśród mieszkańców, ale wpłynie też na zwiększenie bezpieczeństwa. Czas dojazdu do pracy, dobra architektura, czyste środowisko to tylko kilka przykładów niezwykle istotnych czynników warunkujących jakość życia wynikających bezpośrednio z infrastruktury i przestrzeni w Gminie Manowo.

Cel strategiczny III

Stały wzrost jakości kapitału ludzkiego i społecznego.

Zidentyfikowane w analizie SWOT czynniki społeczne oceniono relatywnie wysoko na dalszym etapie analizy wpływu. Wynika to z faktu, iż czynniki społeczne, pomimo że trudniej mierzalne niż np. długość wybudowanych dróg, mogą mieć równie znaczny jeśli nie większy wpływ na rozwój Gminy Manowo w długim terminie. Wykształceni, zdrowi ludzie gotowi do budowania zdrowych relacji społecznych, owocujących dobrą aktywnością tworzą niezwykle istotny grunt pod rozwój gospodarczy. Na takim właśnie gruncie rodzi się przedsiębiorczość i innowacyjny biznes.

Przedstawione powyżej cele strategiczne realizowane będą poprzez szereg powiązanych z nimi celów operacyjnych. Celom operacyjnym przypisano natomiast szereg działań planowanych w Gminie Manowo do realizacji w ciągu najbliższych lat.

Cele operacyjne i działania

Cele operacyjne, będące niejako konkretyzacją celów strategicznych, przedstawiają bardziej szczegółowo kierunki rozwoju Gminy Manowo w najbliższych latach a realizowane są poprzez konkretne działania. Według przyjętej metodologii, projektując działania wzięto pod uwagę fakt dużej zmienności i nieprzewidywalności zjawisk społeczno - gospodarczych. W konsekwencji świadomie powstrzymano się od precyzowania wartości mierzalnych (jak kilometry dróg, wybudowanej kanalizacji etc.). W poniższej tabeli zestawiono pełną strukturę celów operacyjnych wraz z towarzyszącymi im działaniami w podziale na każdy z trzech celów strategicznych.

Za **główne źródła finansowania działań** powiązanych z celami operacyjnymi uznano środki własne gminy oraz środki pochodzące z zewnętrznego finansowania, w tym pochodzące z Programów Operacyjnych realizowanych w Unii Europejskiej. Szczegółowe zasady finansowania zadań określają m.in. takie dokumenty

planistyczne w gminie, jak coroczny budżet gminy i wieloletnia prognoza finansowa. Dodatkowymi dokumentami opisującymi mechanizmy finansowania zadań są dokumenty towarzyszące procesowi zewnętrznego dofinansowania i ustalone w konkretnych projektach.

Daty realizacji poszczególnych działań określa komitet Monitorujący każdego roku w sierpniu, dokonując analizy założeń strategicznych i możliwości sfinansowania działań przez gminę w całości ze środków własnych lub w części z uwzględnieniem finansowania zewnętrznego.

Tabela 12. Powiązanie celów strategicznych, operacyjnych i działań

Cel Strategiczny I Gmina atrakcyjna inwestycyjnie i turystycznie.	
Cele	Działanie
Cel Operacyjny 1. Wykorzystanie korzystnej lokalizacji gminy w pobliżu dużego ośrodka miejskiego dla poprawy atrakcyjności inwestycyjnej gminy	<p>1.1 Opracowanie oferty skierowanej do potencjalnych inwestorów i jej ustawiczna propagacja</p> <p>1.2 Opracowanie planów zagospodarowania przestrzennego po ustaleniu studium zagospodarowania przestrzennego</p>
Cel Operacyjny 2. Poprawa poziomu przedsiębiorczości mieszkańców gminy poprzez stworzenie dogodnych warunków do prowadzenia działalności gospodarczej na terenie gminy	<p>1.1 Prowadzenie akcji informacyjno – edukacyjnych mających na celu ukazanie ludności potencjalnych korzyści płynących z rozwoju turystyki w gminie</p> <p>1.2 Założenie Rady Biznesu działającej przy Wójcie, jako ciała doradczego w zakresie koordynacji rozwoju rynku pracy w gminie</p>

Cel Operacyjny 3. Wzmocnienie znaczenia branży turystycznej w strukturze gospodarczej Gminy Manowo

- 1.1 Opracowanie strategii rozwoju turystyki, sportu i promocji
- 1.2 Określenie atrakcyjnych pod względem turystycznym obszarów gminy wraz z ich uwzględnieniem w planach zagospodarowania przestrzennego
- 1.3 Podjęcie szerszej współpracy długoterminowej z Koszalińskim Towarzystwem Miłośników Kolei Wąskotorowej
- 1.4 Budowa parkingów w miejscowościach atrakcyjnych turystycznie
- 1.5 Zagospodarowanie kąpieliska w Rosnowie
- 1.6 Wyznaczenie nowych i utrzymanie istniejących szlaków turystyki pieszej i rowerowej
- 1.7 Zagospodarowanie terenów przyległych do szlaków pieszorowerowych w tym oznakowanie szczególnych atrakcji turystycznych w gminie
- 1.8 Wyznaczenie i oznakowanie nowych ścieżek na potrzeby nordic walking
- 1.9 Zagospodarowanie parków na terenie gminy na potrzeby rekreacyjne i turystyczne
- 1.10 Nawiązanie współpracy z zagraniczną lub krajową gminą partnerską

Cel Strategiczny II **Tworzenie wysokiej jakości przestrzeni i infrastruktury.**

Cele operacyjne

Działania

Cel Operacyjny 1. Poprawa jakości infrastruktury wodno-kanalizacyjnej Gminy Manowo

- 1.1 Rozszerzenie dostaw wody z ujęcia wodnego z Mostowa
- 1.2 Modernizacja oczyszczalni ścieków w Rosnowie
- 1.3 Wprowadzenie kontenerowych oczyszczalni ścieków w Cewlinie
- 1.4 Modernizacja sieci wodociągowej w celu poprawy jakości zaopatrzenia w wodę w szczególności na końcówkach sieci w celu zmniejszenia uciążliwości związanych z awariami
- 1.5 Sukcesywna wymiana istniejącej sieci wodociągowej wykonanej z azbestu

<p>Cel Operacyjny 2. Rozbudowa i poprawa jakości infrastruktury, instalacji i budynków gminnych w Gminie Manowo</p>	<ul style="list-style-type: none"> 1.1 Pozyskanie środków finansowych z programów operacyjnych UE na realizację inwestycji gminnych 1.2 Modernizacja gminnych dróg i chodników 1.3 Wymiana sieci oświetlenia drogowego 1.4 Termomodernizacja klubu w Rosnowie i GOK w Wyszewie 1.5 Uruchomienie kuchni w Gimnazjum w Manowie 1.6 Remont i modernizacja budynku UG z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych i wyzwań stawianych przed administracją samorządową w zakresie sprawnej obsługi interesanta
<p>Cel Operacyjny 3. Poprawa stanu środowiska i przestrzeni do życia</p>	<ul style="list-style-type: none"> 1.1 Gazyfikacja Manowa 1.2 Modernizacja istniejących w Rosnowie kotłowni z uciążliwych ekologicznie na oszczędne w użyciu i przyjazne dla środowiska naturalnego 1.3 Modernizacja obiektów gminnych z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii w tym fotowoltaiki 1.4 Poszerzenie bazy mieszkań komunalnych i/lub socjalnych poprzez budowę nowych lub wykup istniejących mieszkań

Cel Strategiczny III Stąły wzrost, jakości kapitału ludzkiego i społecznego.	
Cele operacyjne	Działania
Cel Operacyjny 1. Wspieranie aktywności kulturalnej i sportowej mieszkańców gminy	1.1 Opracowanie koncepcji rozwoju kultury po modernizacji obiektów i klubów w Rosnowie i GOK w Wyszewie z uwzględnieniem m.in. potrzeb seniorów
Cel Operacyjny 2. Budowa w zrównoważony sposób kapitału społecznego w Gminie Manowo	1.1 Opracowanie strategii oświaty na terenie gminy z uwzględnieniem potrzeb rynku pracy <u>Pozostałe zadania określono w ramach Strategii Rozwiązywanie Problemów Społecznych na lata 2014 – 2020 realizowanej przez Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej</u>

System monitoringu i ewaluacji

Rzetelny monitoring założonych celów strategicznych i operacyjnych jest warunkiem niezbędnym skutecznej realizacji założeń Strategii i w konsekwencji osiągnięcia sformułowanej na wcześniejszym etapie Wizji Gminy. System monitoringu realizacji Strategii opiera się na dwóch filarach:

- pomiar postępu realizacji konkretnych celów z wykorzystaniem wybranych wskaźników,
- raportowanie oraz działania korygujące.

Pierwszy z filarów powinien być realizowany poprzez regularne badania podczas których powołany Komitet Monitorujący (złożony z osób, które były aktywne przy tworzeniu Strategii) oszacuje wartość poszczególnych wskaźników dla każdego z celów. Badanie dokonywane przez Komitet Monitorujący w sierpniu każdego kolejnego roku określa te zadania powiązane z celami operacyjnymi, które zostaną uwzględnione w corocznym projekcie budżetu gminy. W lutym każdego roku Komitet dokonuje oceny realizacji zadań z wykorzystaniem następujących wskaźników:

Tabela 13. Powiązanie celów strategicznych, operacyjnych z miernikami i wskaźnikami

Cele Operacyjne	Mierniki/Wskaźniki
Cel Strategiczny I Gmina atrakcyjna inwestycyjnie i turystycznie.	
<p>Cel Operacyjny 1.</p> <p>Wykorzystanie korzystnej lokalizacji gminy w pobliżu dużego ośrodka miejskiego dla poprawy atrakcyjności inwestycyjnej gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba nowych inwestorów spoza terenu gminy • Procent terenu gminy ujęty w planie zagospodarowania przestrzennego • Liczba inicjatyw Rady Biznesu przy wójcie gminy • Procent uzbrojonych terenów w roku do ogólnej powierzchni terenów uzbrojonych • Liczba nowopowstałych podmiotów gospodarczych • Liczba nowozatrudnionych • Stopa bezrobocia skorygowana o migracje • Liczba aktywnych przedsiębiorstw • Średnie obroty przedsiębiorstwa • Wskaźnik upadłości gospodarczej przedsiębiorstw
<p>Cel Operacyjny 2.</p> <p>Poprawa poziomu przedsiębiorczości mieszkańców gminy poprzez stworzenie dogodnych warunków do prowadzenia działalności gospodarczej na terenie gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Procent terenu gminy ujęty w planie zagospodarowania przestrzennego • Liczba inicjatyw Rady Biznesu przy wójcie gminy

<p>Cel Operacyjny 3. Wzmocnienie znaczenia branży turystycznej w strukturze gospodarczej Gminy Manowo</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba kilometrów wybudowanych ścieżek rowerowych • Liczba zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej w tym parkingów • Liczba turystów • Liczba noclegów • Udział turystów odwiedzających gminę po raz pierwszy w liczbie turystów ogółem • Średnia długość pobytu turysty w gminie
<p>Cel Strategiczny II Tworzenie wysokiej jakości przestrzeni i infrastruktury.</p>	
<p>Cel Operacyjny 1. Poprawa jakości infrastruktury wodno-kanalizacyjnej Gminy Manowo</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba kilometrów zmodernizowanej sieci wodociągowej • Liczba awarii sieci wodno – kanalizacyjnej w roku • Liczba zmodernizowanych przyłączy końcowych sieci wodociągowej • Procent powierzchni gminy z dostępem do sieci kanalizacyjnej • Liczba dofinansowanych tzw. przydomowych oczyszczalni ścieków
<p>Cel Operacyjny 2. Rozbudowa i poprawa jakości infrastruktury, instalacji i budynków gminnych w Gminie Manowo</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba kilometrów zmodernizowanych dróg gminnych • Ilość zmodernizowanych punktów oświetleniowych w gminie • Liczba kilometrów nowo wybudowanych dróg • Liczba kilometrów zmodernizowanych chodników • Liczba dofinansowanych instalacji fotowoltaicznych • Kwota środków finansowych pozyskanych z unijnej puli wsparcia na lata 2014 – 2020

<p>Cel Operacyjny 3. Poprawa stanu środowiska i przestrzeni do życia</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Procentowy udział nasadzeń do ogólnej powierzchni terenów zielonych w gminie • Liczba szkoleń i udzielonych porad w zakresie gospodarki opartej na źródłach energii odnawialnej • Procent mieszkańców gminy korzystających z sieci gazowej • Liczba zmodernizowanych kotłowni wykorzystujących lokalne źródła energii (drewno, słomę, biogaz) • Ilość inwestycji gminnych z wykorzystaniem w późniejszym utrzymaniu technologii odnawialnych źródeł energii • Ilość nowych / wykupionych mieszkań komunalnych / socjalnych w roku
<p>Cel Strategiczny III Stały wzrost, jakości kapitału ludzkiego i społecznego.</p>	
<p>Cel Operacyjny 1. Wspieranie aktywności kulturalnej i sportowej mieszkańców gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba uczniów w szkołach przypadająca na 1 nauczyciela • Średnie wyniki uczniów z gminnych szkół na egzaminach • Nakłady na kulturę w budżecie gminy • Liczba osób i podmiotów zajmujących się kulturą • Liczba osób uczestniczących w wydarzeniach kulturalnych
<p>Cel Operacyjny 2. Budowa w zrównoważony sposób kapitału społecznego w Gminie Manowo</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Mierniki określono w Strategii Rozwiązywanie Problemów Społecznych na lata 2014 – 2020 • Procent obszaru gminy z dostępem do sieci Internetu szerokopasmowego

Podsumowanie

Przyjęta metodologia sporządzenia Strategii Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014-2020 ma zapewnić, między innymi, iż będzie to wykorzystywane w praktyce narzędzie. Wszelkie działania podejmowane w Gminie Manowo muszą wynikać z kierunków strategicznych nakreślonych w Strategii i odpowiadać na zidentyfikowane problemy. Warto pamiętać, że Strategia jest dokumentem planowania wyższego rzędu. Jako taka, powstrzymuje się od doprecyzowania jaka inwestycja, kiedy i jakim kosztem ma być realizowana. Funkcje takie spełniają dokumenty planistyczne niższego rzędu, które w Strategię powinny się wpisywać. Strategia natomiast precyzując problemy oraz cele jasno sugeruje jakie działania należy podejmować. Sama nie ma jednak mocy sprawczej zapewnienia właściwych decyzji. Autorzy pragną podkreślić ten fakt dla wszystkich decydentów i specjalistów, którzy będą korzystali z dokumentu przez najbliższe 6 lat. Warto jednak też pamiętać o tym, że mieszkańcom i przyszłym krytykom podejmowanych działań, iż w dużej mierze to od nich zależy jak będą one wykonywane.

Załączniki

Załącznik nr 1: Ankieta

Strategia Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014-2020 - Konsultacje społeczne

Szanowni Państwo

W związku prowadzeniem prac nad opracowaniem Strategii Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014-2020, zwracamy się do Państwa z prośbą o wypełnienie poniższej ankiety.

Ma ona na celu zapoznanie się z opinią mieszkańców Gminy na temat aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej, mocnych i słabych stron Manowa, szans oraz zagrożeń związanych z jego rozwojem.

Państwa opinia jest niezwykle istotna z punktu widzenia realności i skuteczności przyjętych w Strategii celów oraz zadań, mając tym samym duży wpływ na jakość gotowego opracowania.

Jednocześnie pragniemy zapewnić, że ankieta jest anonimowa, a wyniki będą prezentowane wyłącznie w formie zbiorczej.

Prosimy o wpisanie znaku X w odpowiednie pola w poniższej tabeli. W przyjętej skali 1 oznacza ocenę najniższą, natomiast 5 ocenę najwyższą.

Spółeczeństwo						
<i>Pytanie</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>Uwagi/uzasadnienie</i>
Jak oceniasz poziom zaangażowania mieszkańców w sprawy społeczności lokalnej?						
Jak oceniasz poziom jakości pomocy społecznej w Gminie?						
Jak oceniasz dostępność do usług ochrony zdrowia w Gminie (podstawowa opieka medyczna, apteki, stomatolog)?						
Jaka jest skala występowania w Gminie alkoholizmu? (1-bardzo niska, 2-niska, 3-średnia, 4-wysoka, 5 -bardzo wysoka)?						
Jaka jest skala występowania w Gminie narkomanii? (1-bardzo niska, 2-niska, 3-średnia, 4-wysoka, 5 -bardzo wysoka)?						
Jaka jest skala występowania w Gminie przemocy w rodzinie? (1-bardzo niska, 2-niska, 3-średnia, 4-wysoka, 5 -bardzo wysoka)?						
Gospodarka						
<i>Pytanie</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>Uwagi/uzasadnienie</i>
Jak oceniasz atrakcyjność inwestycyjną obszaru Gminy (cechy, dzięki którym jest atrakcyjna dla inwestorów z zewnątrz)?						
Jak oceniasz możliwość uzyskania zatrudnienia na terenie Gminy?						
Jak oceniasz warunki do prowadzenia działalności rolnej (czy organizowane są szkolenia, czy rolnicy mają dostęp do informacji na temat specjalizacji lub zmiany profilu upraw)?						

Jak oceniasz warunki prowadzenia działalności gospodarczej (udogodnienia i ulgi dla przedsiębiorców, dostęp do informacji na temat zakładania własnej działalności)?						
Jak oceniasz dostępność usług na terenie Gminy (handel, punkty usługowe)?						
Środowisko i przestrzeń						
<i>Pytanie</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>Uwagi/uzasadnienie</i>
Jak oceniasz estetykę swojej miejscowości?						
Jak oceniasz estetykę obiektów użyteczności publicznej (szkoły, urząd, dom kultury, świetlice, boiska, stadiony itp.)?						
Jak oceniasz funkcjonalność obiektów użyteczności publicznej (szkoły, urząd, dom kultury, świetlice, boiska, stadiony itp.)?						
Jak oceniasz stan środowiska naturalnego na terenie Gminy?						
Jak oceniasz efektywność zagospodarowania przestrzeni w Gminie (czy tereny są wykorzystywane optymalnie)?						
Infrastruktura techniczna						
<i>Pytanie</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>Uwagi/uzasadnienie</i>
Jak oceniasz stan dróg w Gminie?						
Jak oceniasz małą infrastrukturę drogową w Gminie (ciągi pieszo-rowerowe, oświetlenie, przystanki, itp.)?						
Jak oceniasz infrastrukturę sportowo – rekreacyjną w miejscu zamieszkania (boiska, place zabaw, sale sportowe itp.)?						
Jak oceniasz infrastrukturę melioracji szczegółowej (rowy, sieć drenarska, przepusty itp.)?						
Jak oceniasz komunikację zbiorową w Gminie (linie autobusowe itp.) ?						
Jak oceniasz system odbioru odpadów na terenie Gminy?						
Jak oceniasz poziom rozwoju sieci wodociągowej?						
Jak oceniasz poziom rozwoju sieci kanalizacyjnej?						
Jak oceniasz dostęp do Internetu w Twojej miejscowości?						
Turystyka i rekreacja						
<i>Pytanie</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>Uwagi/uzasadnienie</i>
Jak oceniasz atrakcyjność turystyczną Gminy? (ilość i jakość zabytków, miejsc atrakcyjnych pod względem przyrodniczym, stan środowiska naturalnego, obszary chronione i rezerваты, ścieżki przyrodnicze i edukacyjne)						
Jak oceniasz poziom bazy turystyczno-wypoczynkowej (baza noclegowa, gastronomiczna, gospodarstwa agroturystyczne, itp.)						

Jak oceniasz ofertę spędzania wolnego czasu na terenie Gminy dla dzieci?						
Jak oceniasz ofertę spędzania wolnego czasu na terenie Gminy dla młodzieży?						
Jak oceniasz ofertę spędzania wolnego czasu na terenie Gminy dla dorosłych?						
Jak oceniasz ofertę spędzania wolnego czasu na terenie Gminy dla seniorów?						
Jak oceniasz poziom rozwoju infrastruktury sportowo-rekreacyjnej (boiska, place zabaw, parki, ławeczki itp.)?						
Jak oceniasz działania promocyjne Gminy, mającą na celu pozyskanie potencjalnych turystów?						
Kultura						
<i>Pytanie</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>Uwagi/uzasadnienie</i>
Jak oceniasz jakość usług świadczonych przez obiekty kulturalne na terenie Gminy? (świetlice, biblioteki, itp.)						
Jak oceniasz liczbę obiektów kulturalnych w Gminie? (świetlice, biblioteki, itp.)?						
Jak oceniasz jakość i różnorodność wydarzeń kulturalno – rozrywkowych odbywających się na terenie Gminy?						
Edukacja						
<i>Pytanie</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>Uwagi/uzasadnienie</i>
Jak oceniasz poziom edukacji przedszkolnej w Gminie?						
Jak oceniasz poziom edukacji szkolnej w Gminie?						
Jak oceniasz ilość obiektów oświatowych w Gminie (przedszkola, szkoły)?						

2. Prosimy o podanie 3 aspektów, które są najpilniejsze do poprawy w Gminie Manowo w najbliższym czasie

-
-
-

Przykładowe:

- poprawa infrastruktury drogowej (chodników, dróg)
- rozwój turystyki
- budowa kanalizacji sanitarnej oraz przydomowych oczyszczalni ścieków
- budowa i modernizacja świetlic wiejskich
- zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży
- promocja Gminy
- rozwój przedsiębiorczości/ ułatwienie zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej
- ochrona środowiska
- poprawa jakości obsługi medycznej
- zmniejszenie bezrobocia
- edukacja
- poprawa bezpieczeństwa publicznego

i inne.

3. Prosimy o podanie najpoważniejszych problemów związanych obecnie z jakością życia w Gminie Manowo (czego brak/niedostatek/niewłaściwe funkcjonowanie jest odczuwalne najbardziej):

-
-
-

4. Prosimy o podanie 3 mocnych stron Gminy Manowo:

-
-
-

Przykładowe:

- niskie bezrobocie
- korzystne położenie
- wysokie walory środowiska przyrodniczego (specyficzny mikroklimat)
- wysoki poziom edukacji
- jakość infrastruktury
- podmioty gospodarcze o silnej pozycji w regionie
- duży udział sektora prywatnego w gospodarce
- dobre połączenie komunikacyjne z większymi miastami (PKP, linie autobusowe)

5. Prosimy o podanie 3 słabych stron Gminy Manowo:

-
-
-

Przykładowe:

- niska inicjatywa społeczna
- zły stan dróg
- niewystarczająca infrastruktura komunalna (wodociągi, kanalizacja)
- bałagan urbanistyczny (chaos w zabudowie)
- słaby dostęp do opieki medycznej
- zbyt mała ilość miejsc w przedszkolach i punktach przedszkolnych
- zanieczyszczenie środowiska
- zbyt mała ilość bibliotek i świetlic wiejskich
- niska konkurencyjność usług na rynku lokalnym
- mała ilość zajęć pozalekcyjnych dla dzieci

6. Prosimy o podanie 3 największych zagrożeń dla rozwoju Gminy Manowo:

-
-
-

Przykładowe:

- bariery dla przedsiębiorczości
- trudności budżetowe
- niski przyrost naturalny
- ucieczka ludzi młodych z obszarów wiejskich do większych miast

- degradacja środowiska naturalnego
- brak obszarów przeznaczonych bezpośrednio pod działalność inwestycyjną
- brak inicjatywy społecznej
- słaba jakość infrastruktury drogowej (dróg, chodników)
- lokalizacja na terenie Gminy inwestycji realizowanych przez podmioty zewnętrzne

7. Proszę o zaznaczenie 3 szans rozwojowych dla obszaru Gminy Manowo:

-
-
-

Przykładowe:

- środki z Unii Europejskiej
- wysokie walory środowiska naturalnego
- rozwój tzw. czystego przemysłu (przemysł wysokiej technologii) nie wpływającego negatywnie na stan środowiska naturalnego
- agroturystyka i ekoturystyka
- przeznaczenie obszarów pod inwestycje w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego
- podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców w celu ochrony i wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego na terenie Gminy
- rozwój małej przedsiębiorczości (handel, usługi)

Metryczka

Płeć:

kobieta mężczyzna

Wiek:

poniżej 25 lat 26-45 lat 46-60 lat 61 lat i więcej

Zatrudnienie:

uczeń/student rolnik przedsiębiorca osoba pracująca osoba bezrobotna
 inne (jakie?)

Czy jesteś mieszkańcem Gminy Manowo?

TAK
 NIE

Serdecznie dziękujemy za udział w ankiecie!

Załącznik 2: Raport z badania ankietowego

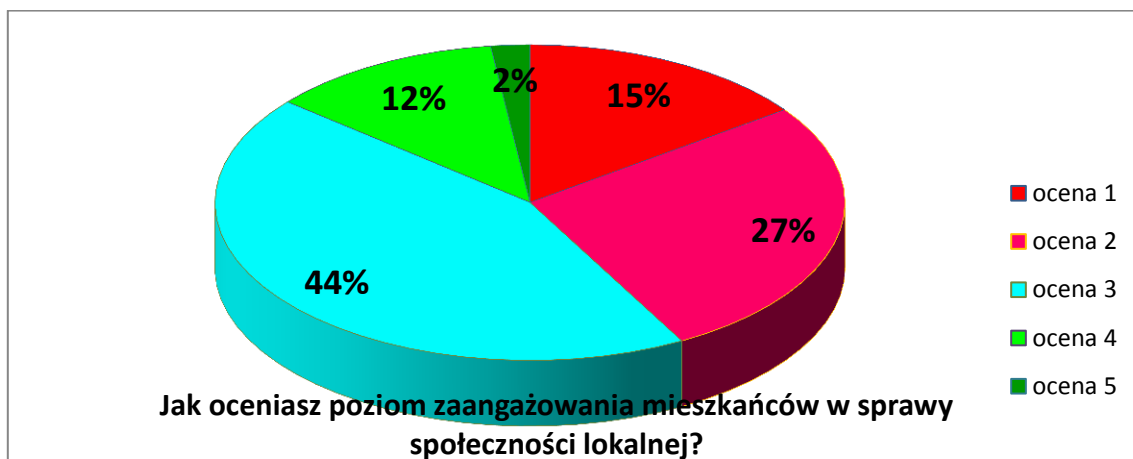
Badanie ankietowe przeprowadzone w Gminie Manowo w drugim kwartale 2014 było jednym z elementów procesu konsultacji społecznych w ramach prac nad Strategią Rozwoju Gminy Manowo na lata 2014-2020. Zadane pytania dotyczyły postrzegania przez mieszkańców obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej w Gminie i zachodzących w tej dziedzinie zmian. Ankiety rozdano wśród mieszkańców Gminy za pośrednictwem szkół, Urzędu Gminy oraz prasy lokalnej. Zwrócone ankiety w liczbie 322 stanowią istotną statystycznie próbę na bazie, której wnioskowano w ramach prac nad kierunkami strategicznymi Gminy.

Ze 322 otrzymanych ankiet 5 należało odrzucić z powodu błędnego wypełnienia. Rezultaty obliczono na bazie pozostałych 317 i zaprezentowano je w formie graficznej oddzielnie dla każdego z pytań.

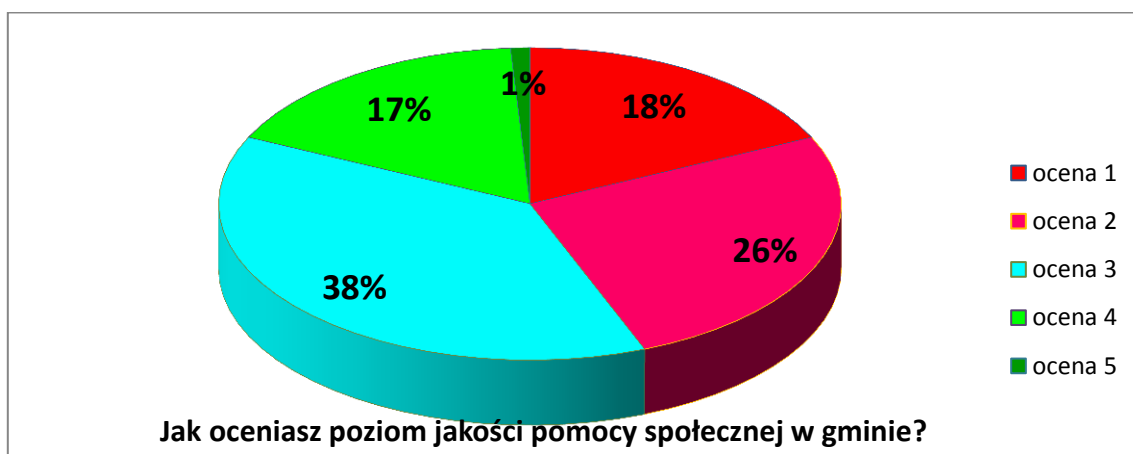
Zdecydowaną większość ankietowanych stanowiły kobiety (72%) oraz osoby młode, do 45 roku życia (łącznie 79%). Prawie 78% ankietowanych stanowiły osoby pracujące. Prawie wszyscy ankietowani pozostają również mieszkańcami Gminy (99,4%).

Społeczeństwo

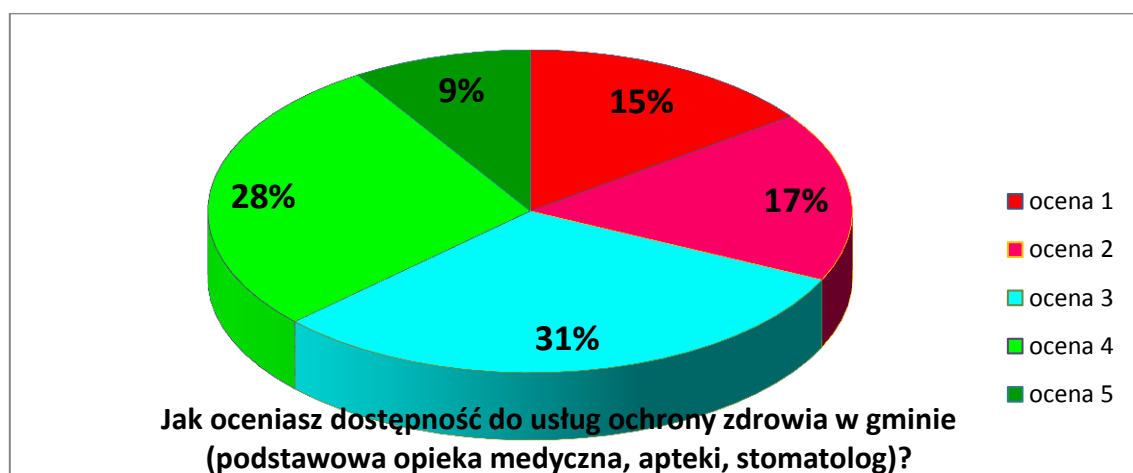
Wykres 14. Poziom partycypacji społecznej

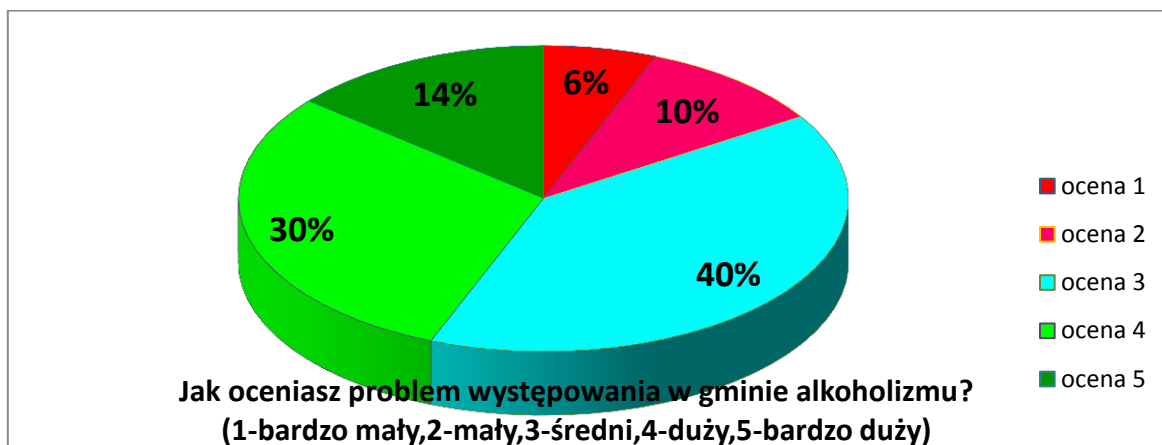
Wykres 15. Jakość pomocy społecznej w gminie

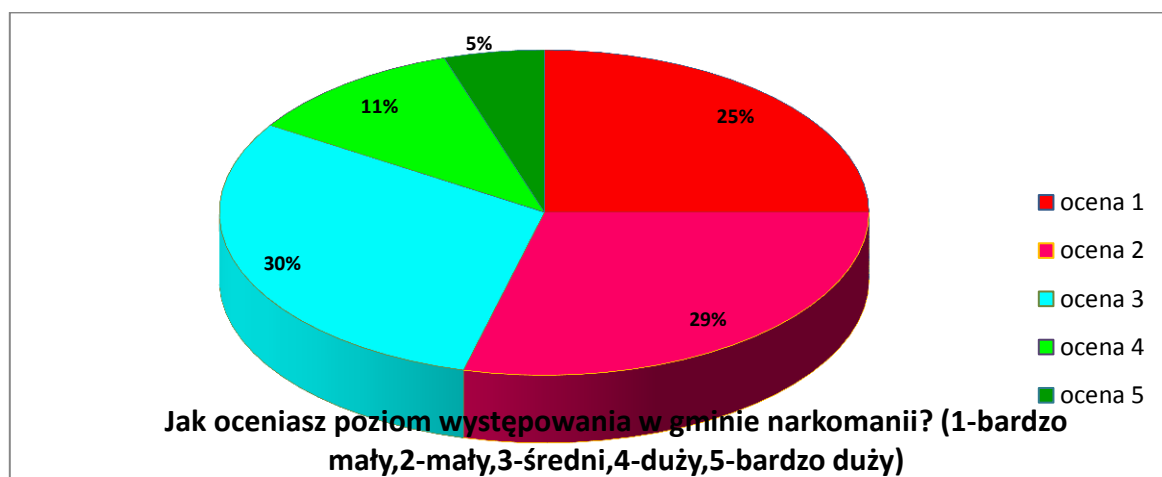
Wykres 16. Dostępność usług ochrony zdrowia w gminie

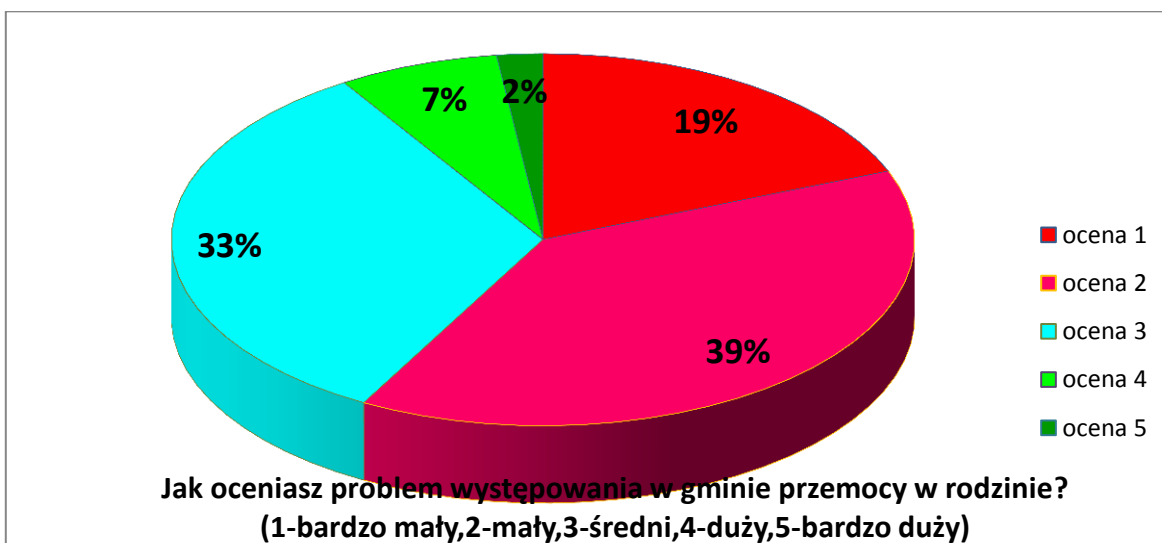
Wykres 17. Ocena poziomu problemu występowania alkoholizmu w gminie

Wykres 18. Ocena poziomu problemu występowania narkomanii w gminie

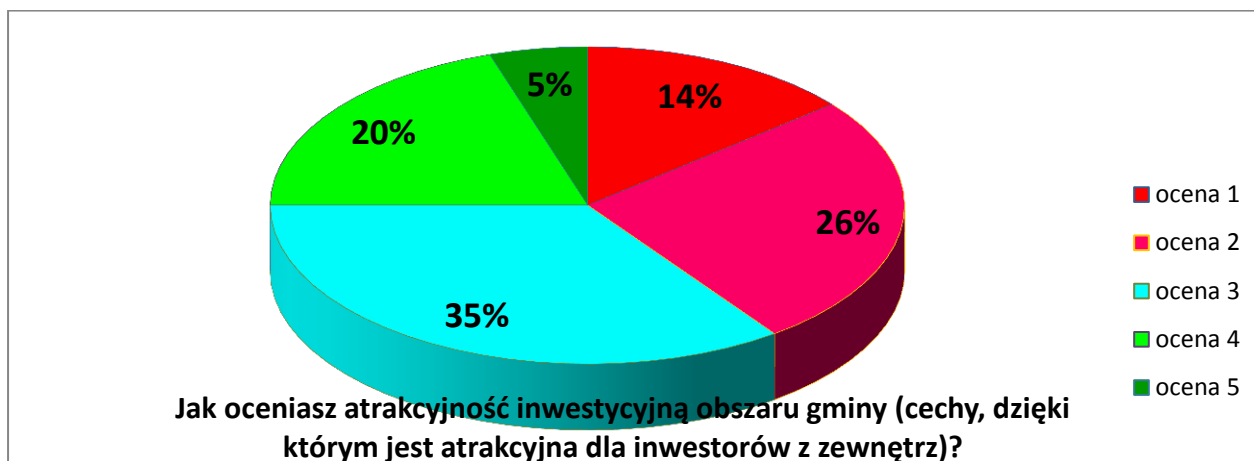

Wykres 19. Ocena poziomu problemu występowania w gminie przemocy w rodzinie

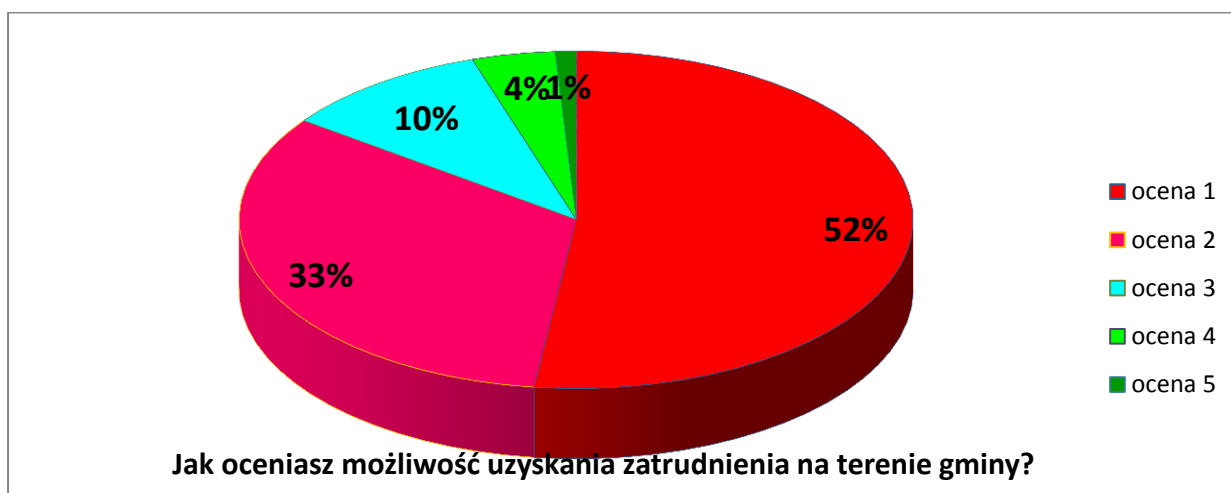

Gospodarka

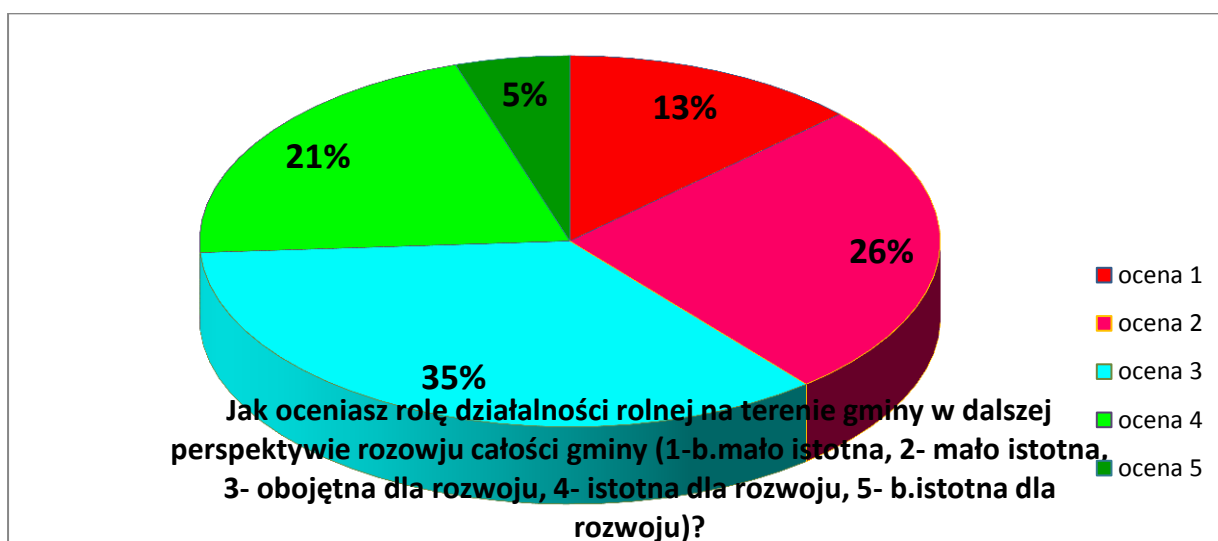
Wykres 20. Ocena atrakcyjności inwestycyjnej obszaru gminy

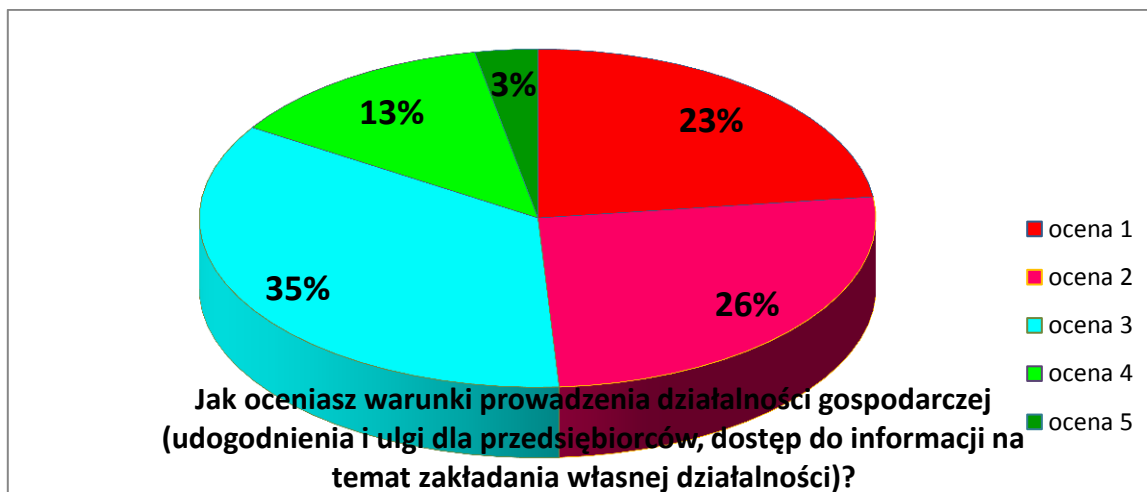
Wykres 21. Ocena możliwości uzyskania zatrudnienia na terenie gminy

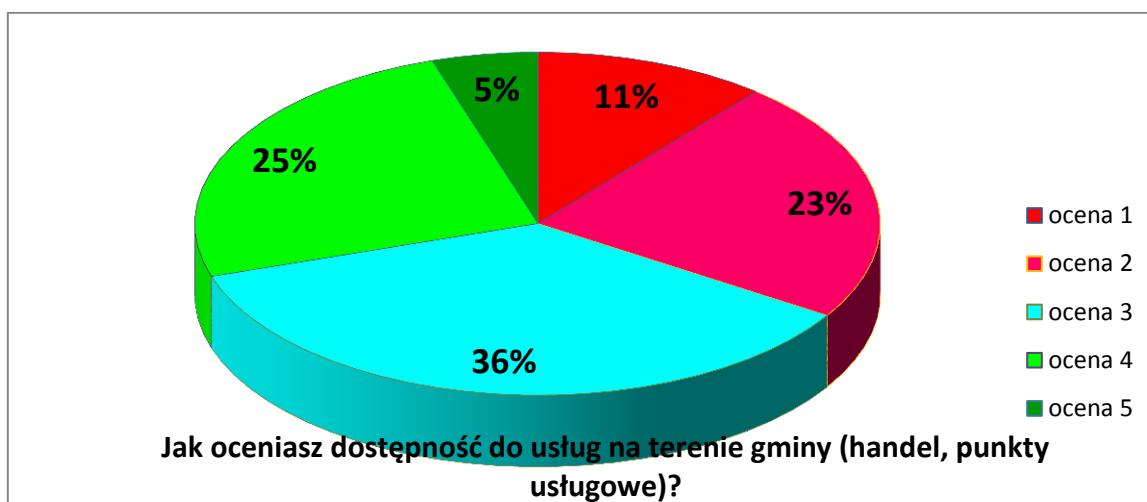
Wykres 22. Ocena roli działalności rolnej na terenie gminy

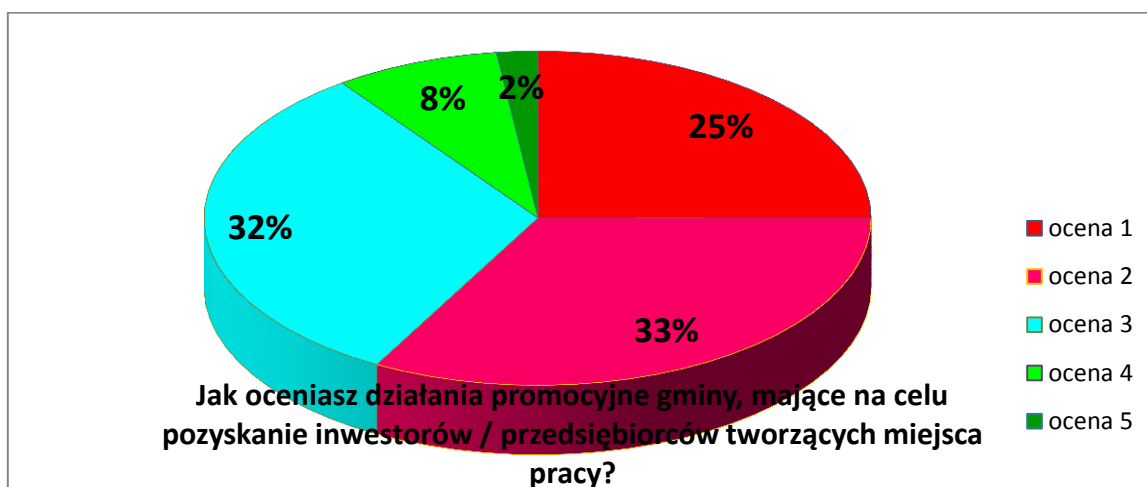
Wykres 23. Ocena warunków prowadzenia działalności gospodarczej na terenie gminy

Wykres 24. Ocena dostępności usług na terenie gminy

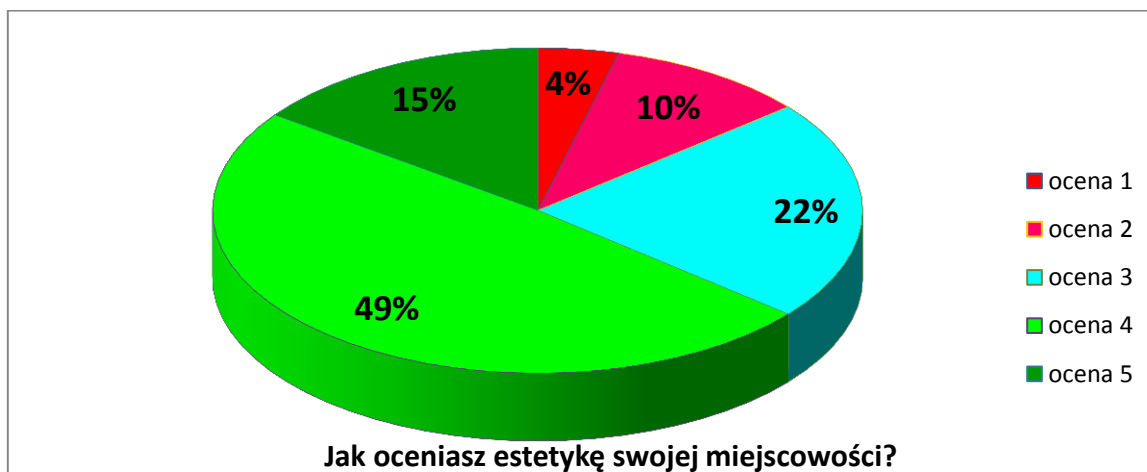

Wykres 25. Ocena skuteczności działań promocyjnych gminy

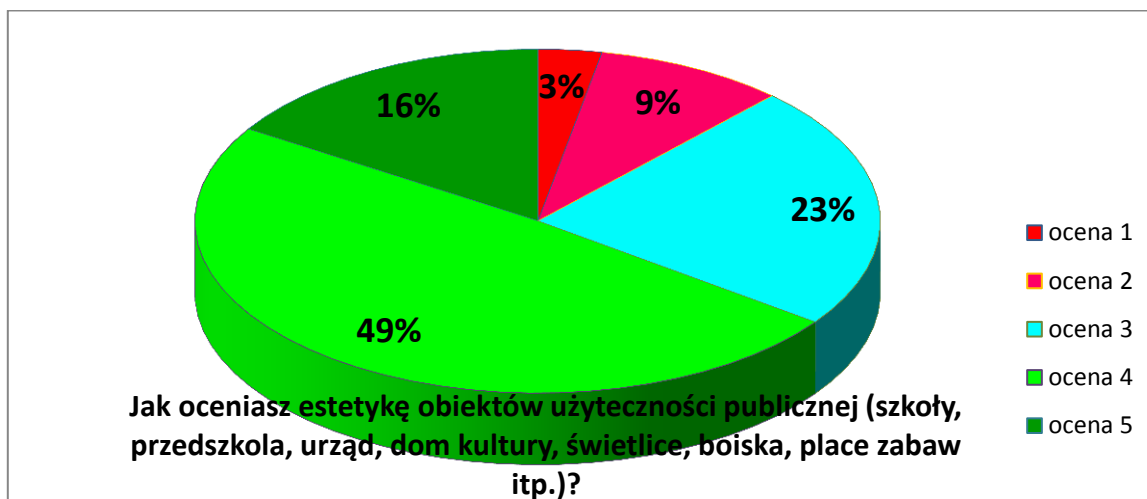

Środowisko i przestrzeń

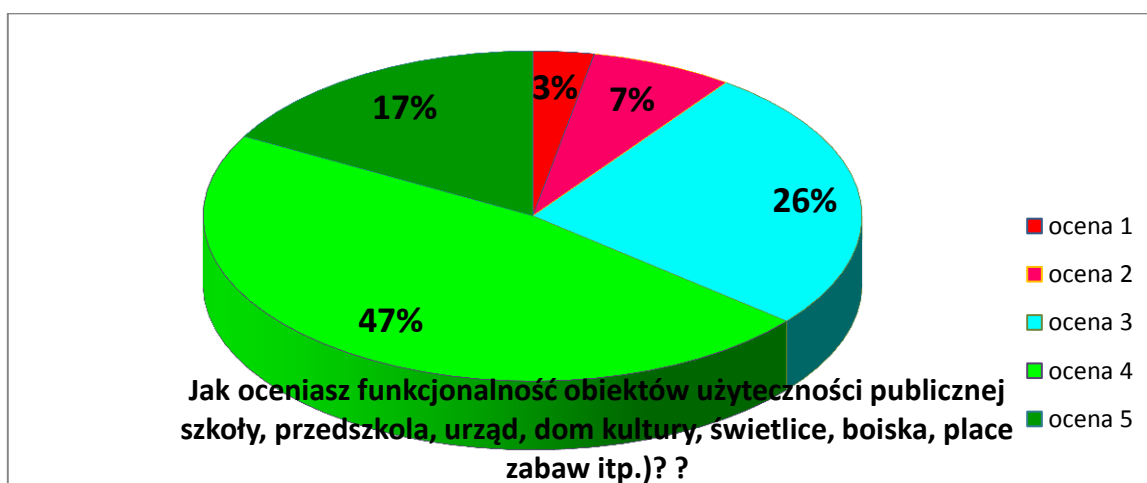
Wykres 26. Ocena estetyki miejscowości

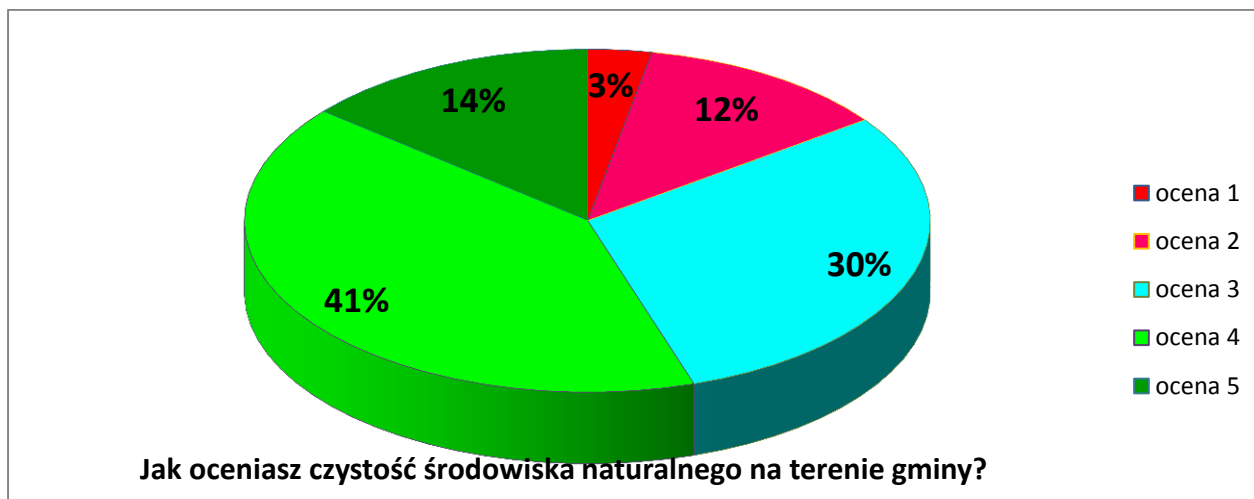
Wykres 27. Ocena estetyki obiektów użyteczności publicznej

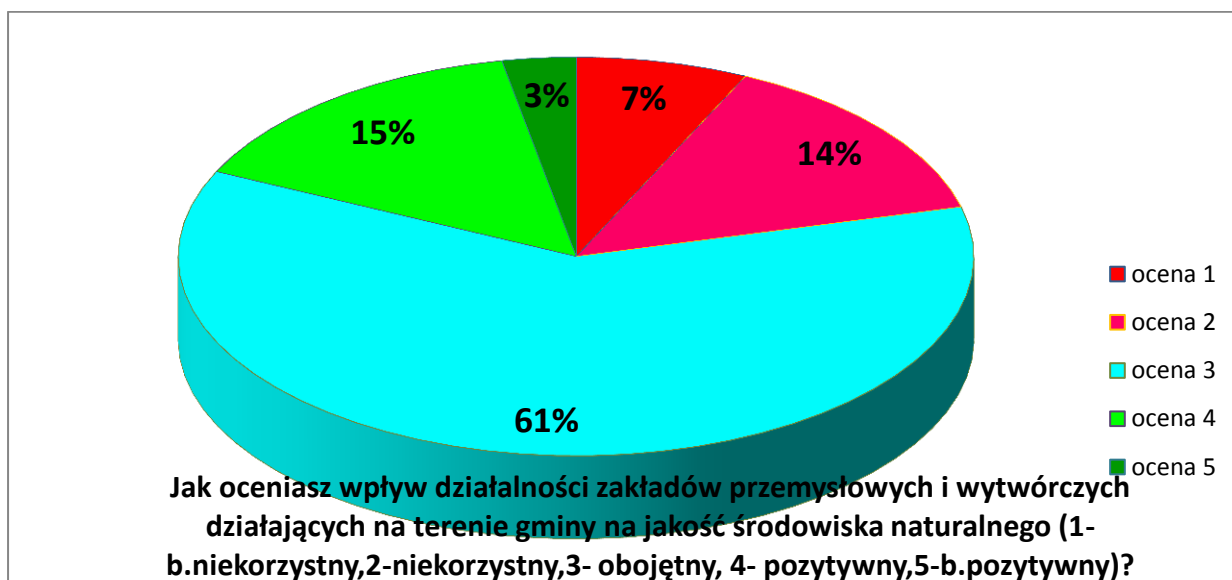
Wykres 28. Ocena funkcjonalności obiektów użyteczności publicznej

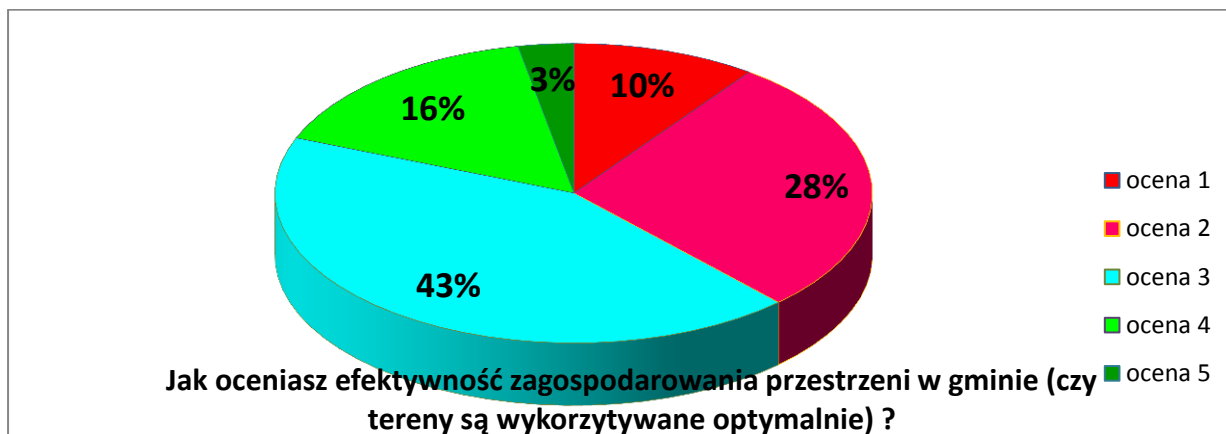
Wykres 29. Ocena czystości środowiska naturalnego w gminie

Wykres 30. Ocena wpływu działalności zakładów przemysłowych na stan środowiska

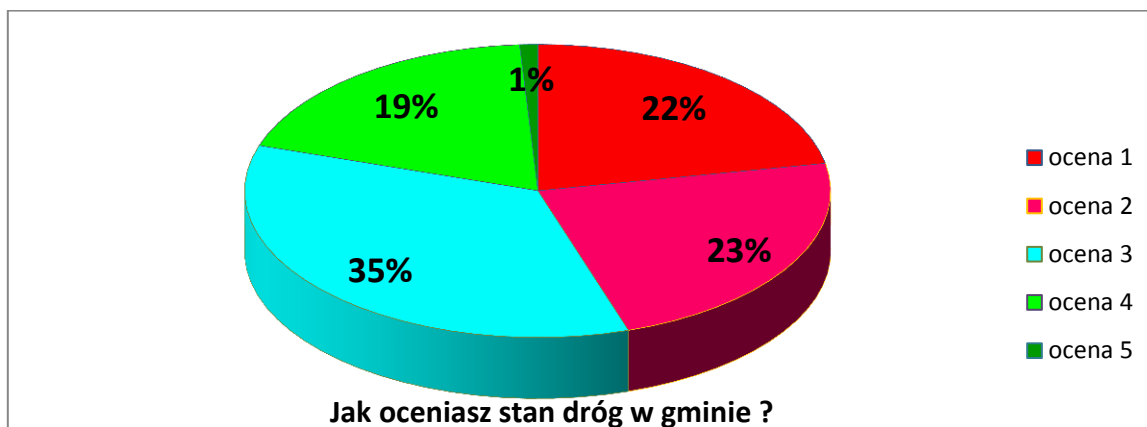

Wykres 31. Ocena efektywności zagospodarowania przestrzeni w gminie

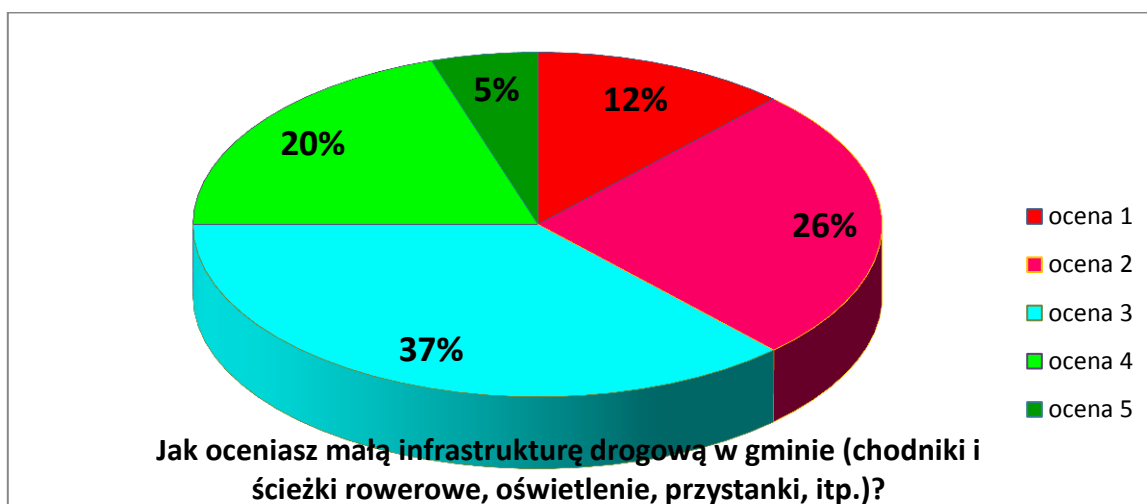

Infrastruktura techniczna

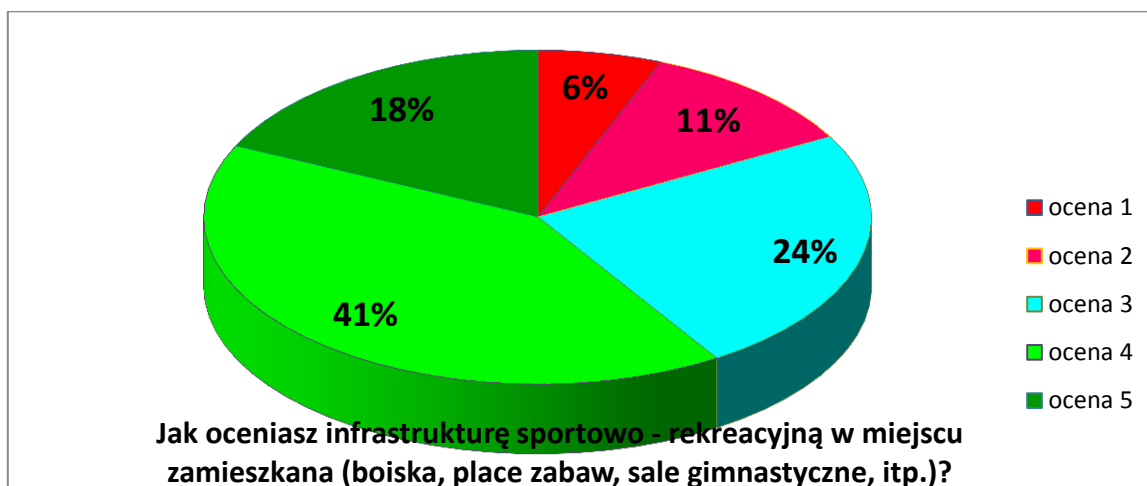
Wykres 32. Ocena stanu dróg w gminie

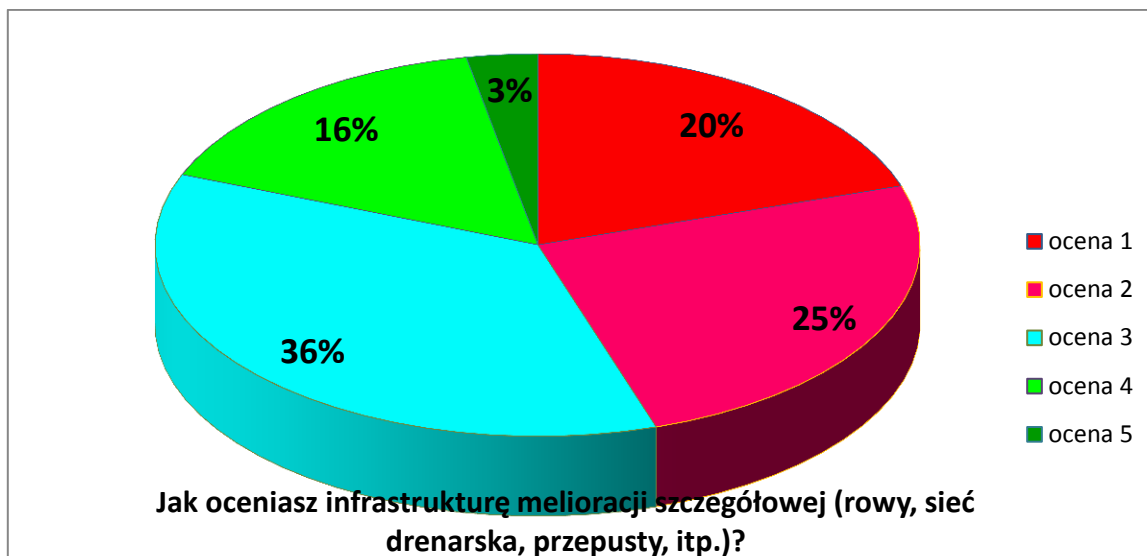
Wykres 33. Ocena małej infrastruktury drogowej w gminie

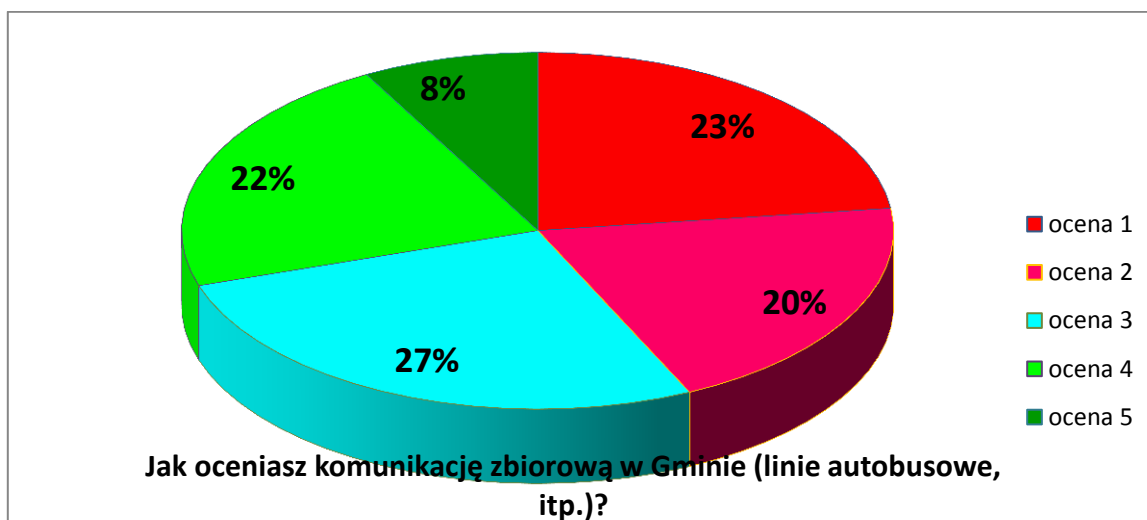
Wykres 34. Ocena infrastruktury w miejscu zamieszkania

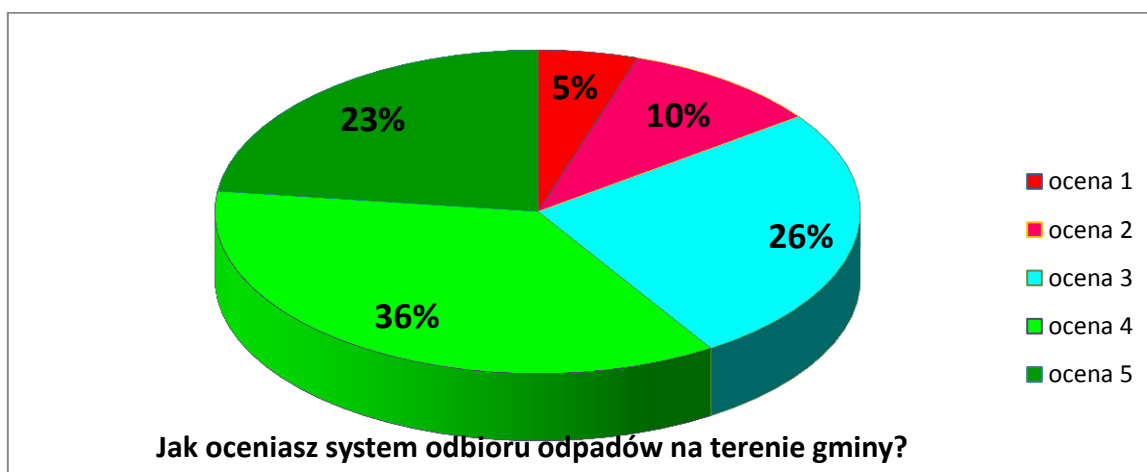
Wykres 35. Ocena infrastruktury melioracji szczegółowej

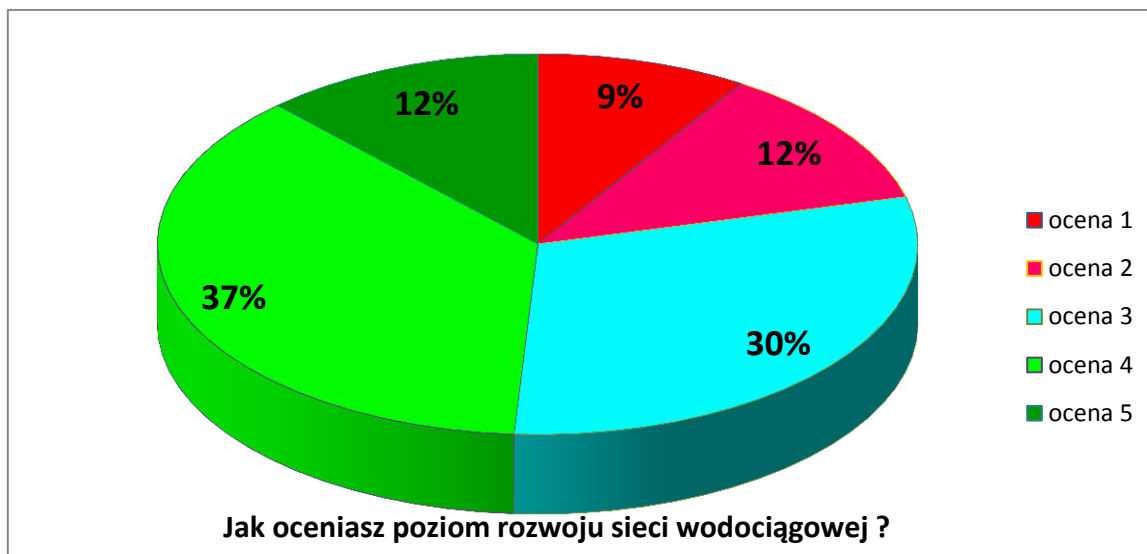
Wykres 36. Ocena komunikacji zbiorowej

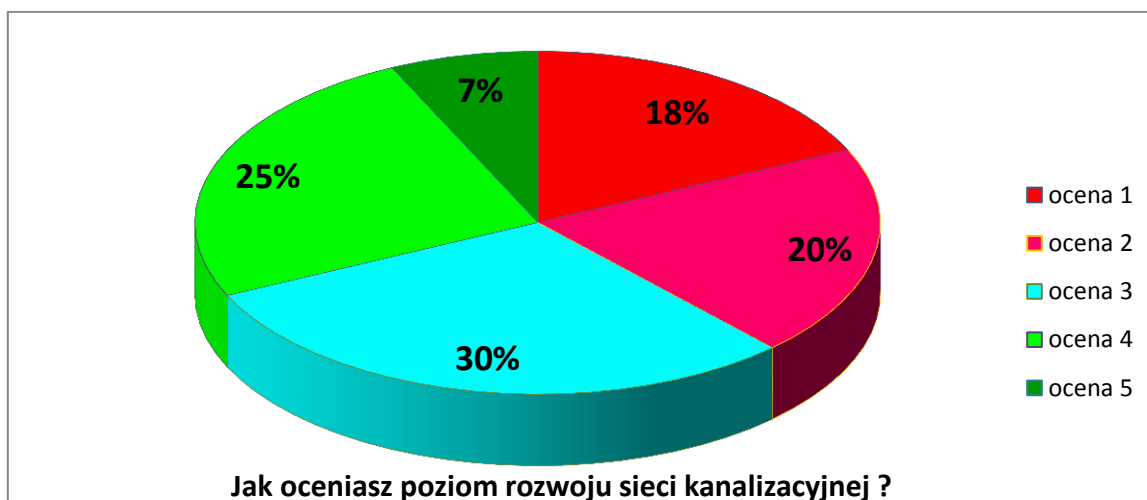
Wykres 37. Ocena systemu odbioru odpadów w gminie

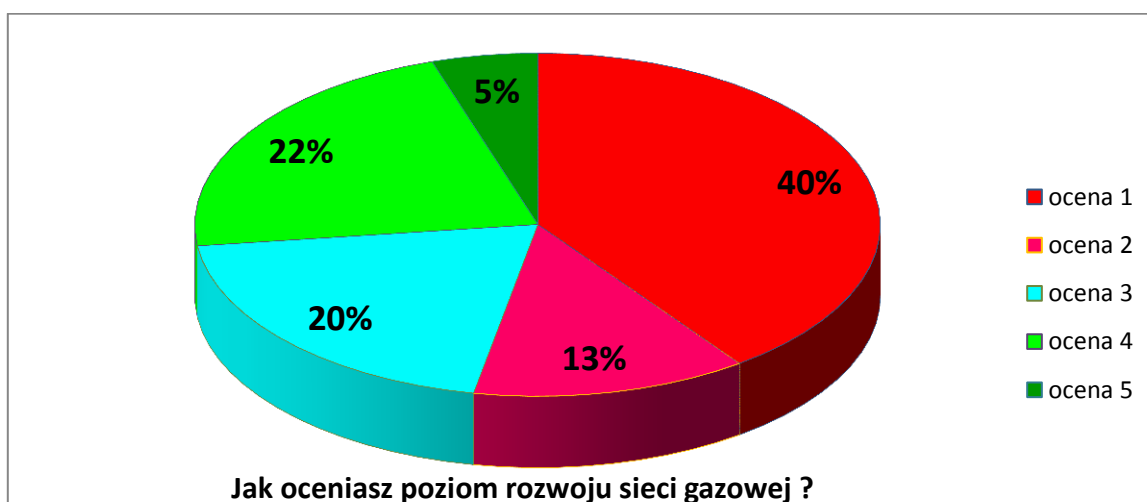
Wykres 38. Ocena poziomu rozwoju sieci wodociągowej

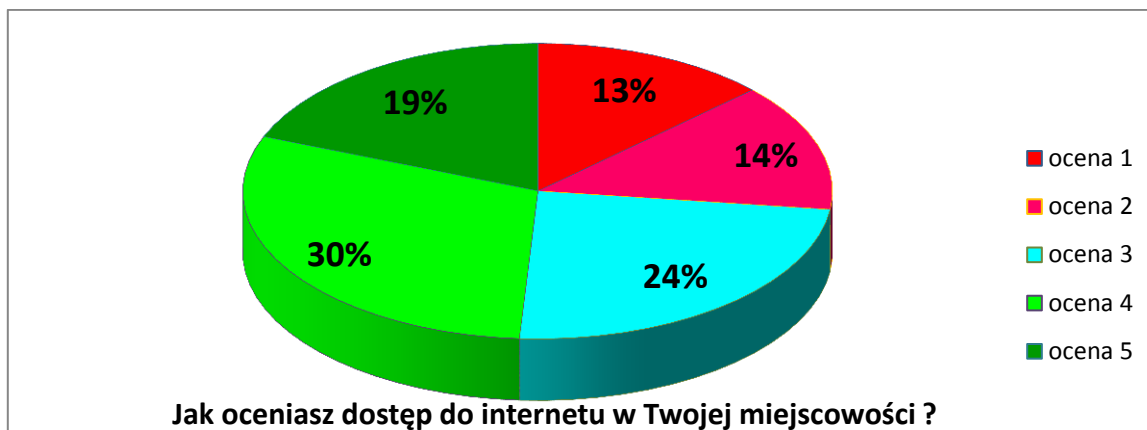
Wykres 39. Ocena poziomu rozwoju sieci kanalizacyjnej

Wykres 40. Ocena poziomu rozwoju sieci gazowej

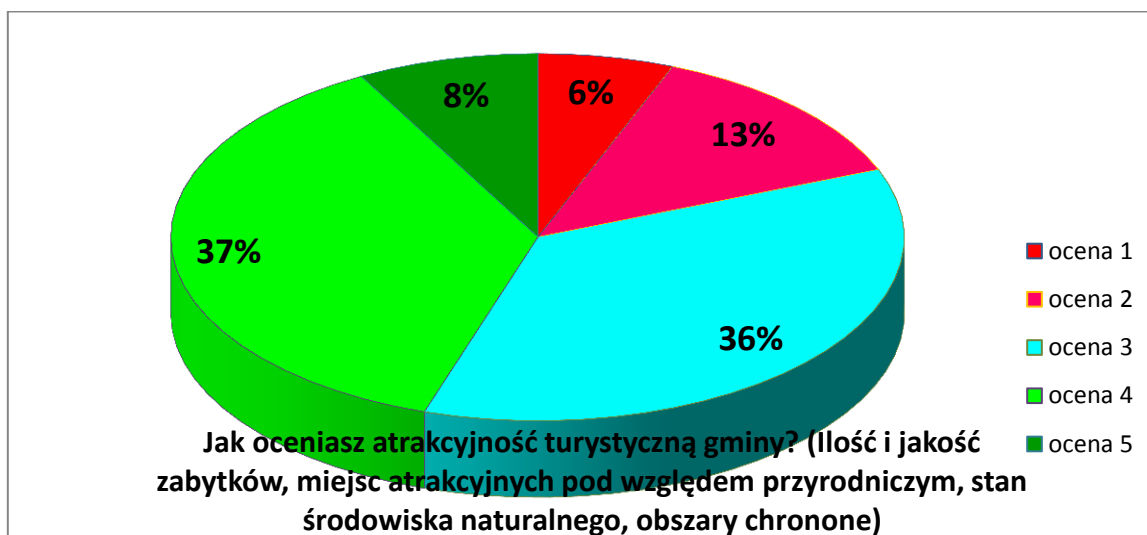

Wykres 41. Ocena dostępu do internetu

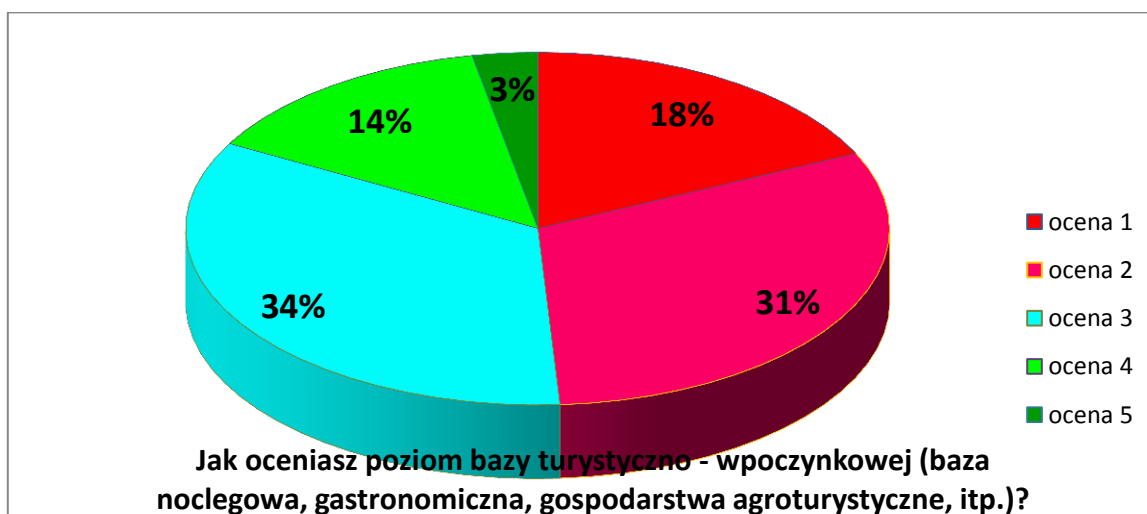

Turystyka i rekreacja

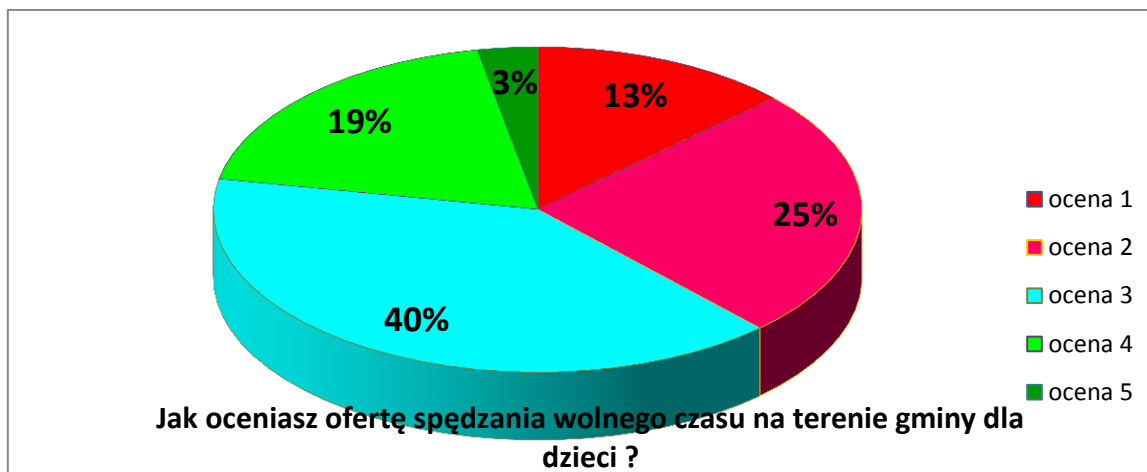
Wykres 42. Ocena atrakcyjności turystycznej gminy

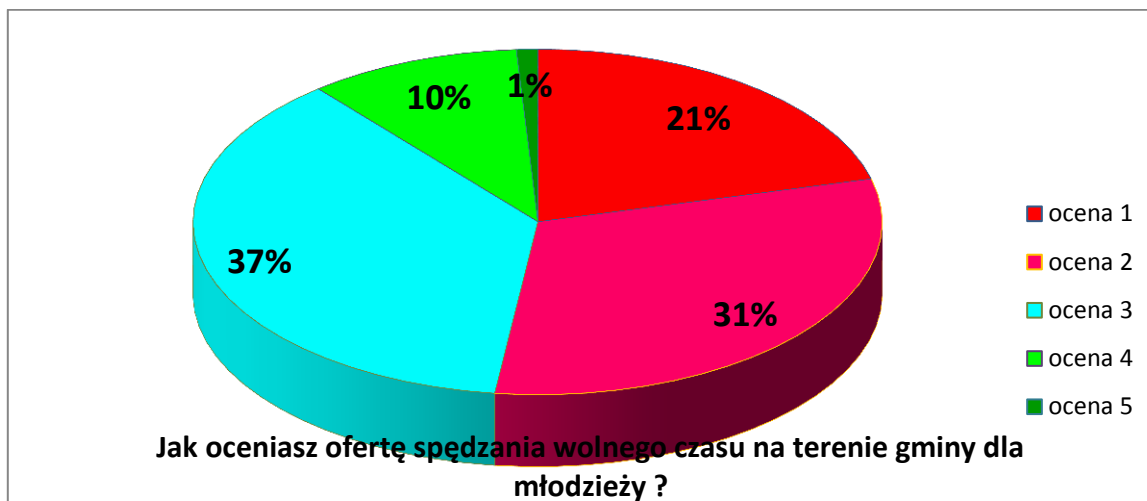
Wykres 43. Ocena poziomu bazy turystyczno - wypoczynkowej

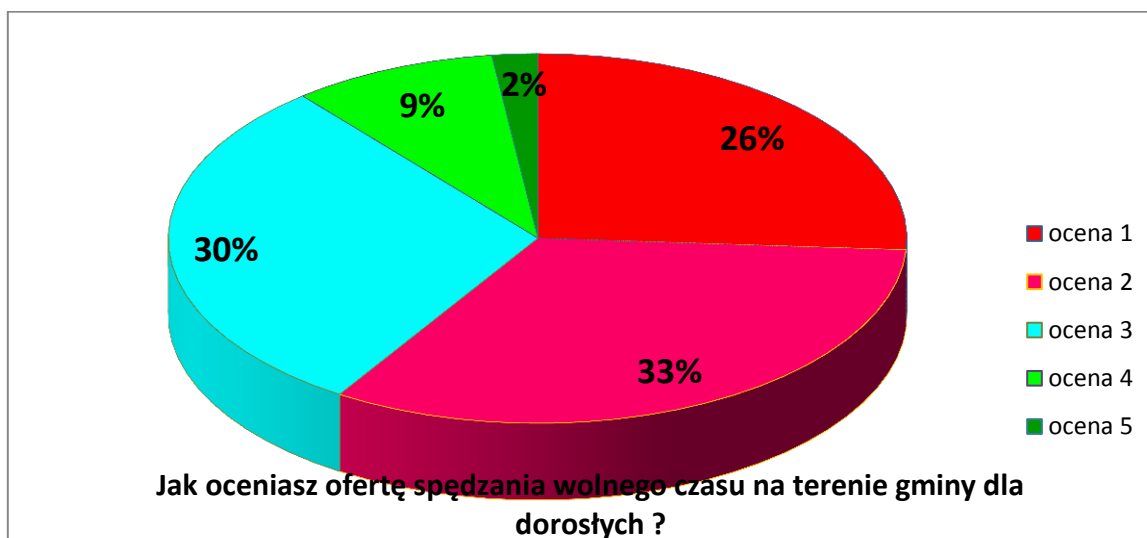
Wykres 44. Ocena oferty spędzania wolnego czasu na terenie gminy dla dzieci

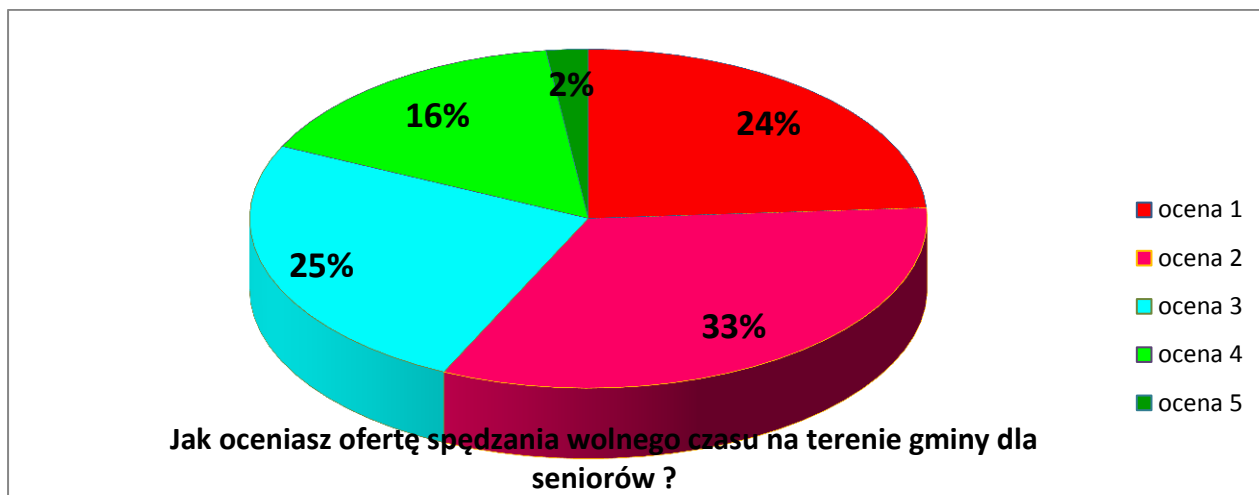
Wykres 45. Ocena oferty spędzania wolnego czasu na terenie gminy dla młodzieży

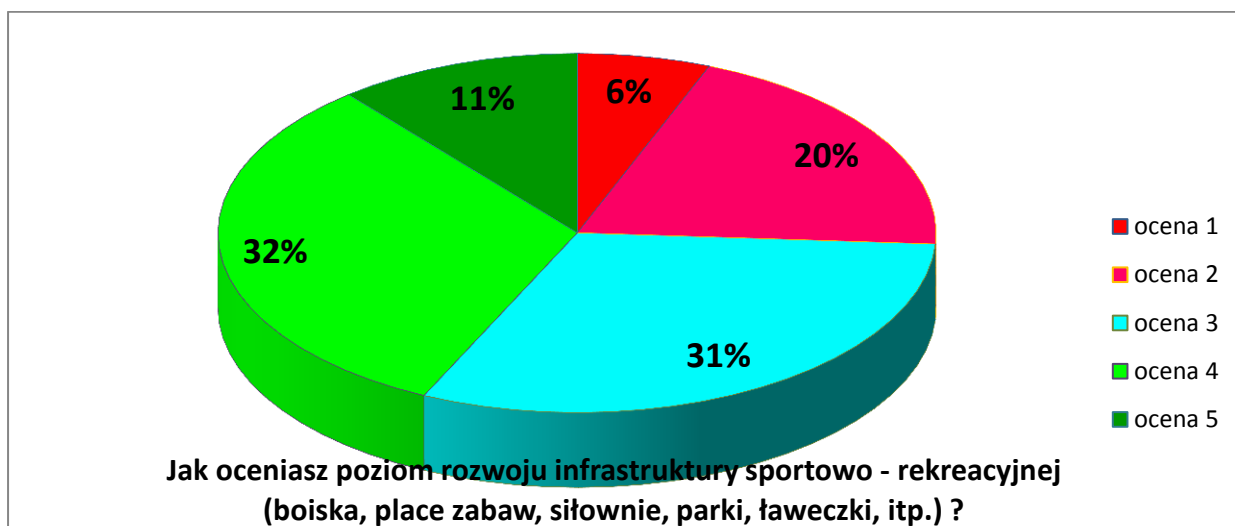
Wykres 46. Ocena oferty spędzania wolnego czasu na terenie gminy dla dorosłych

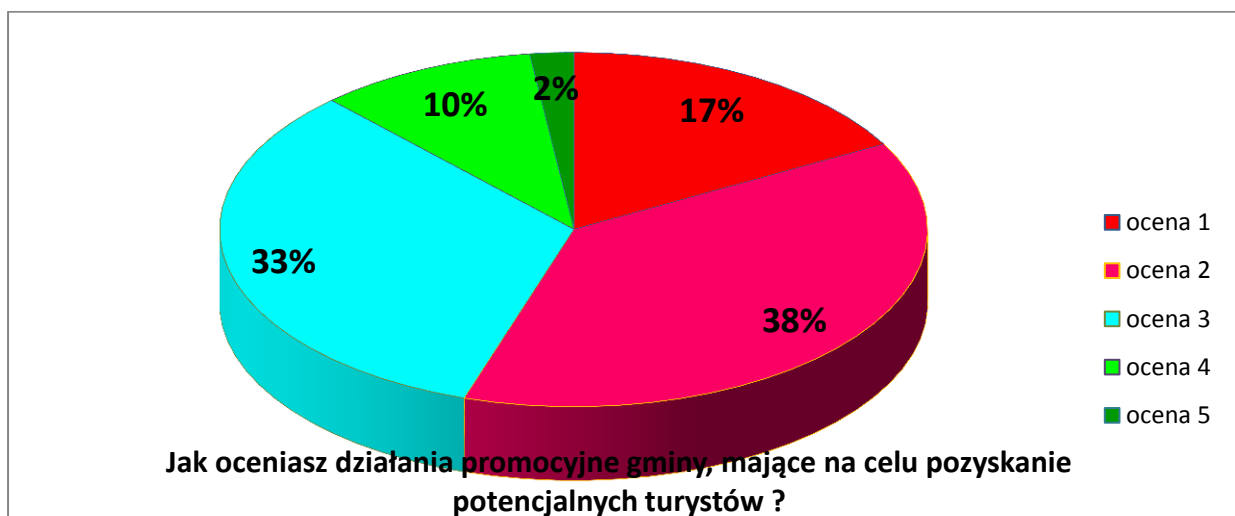
Wykres 47. Ocena oferty spędzania wolnego czasu na terenie gminy dla seniorów

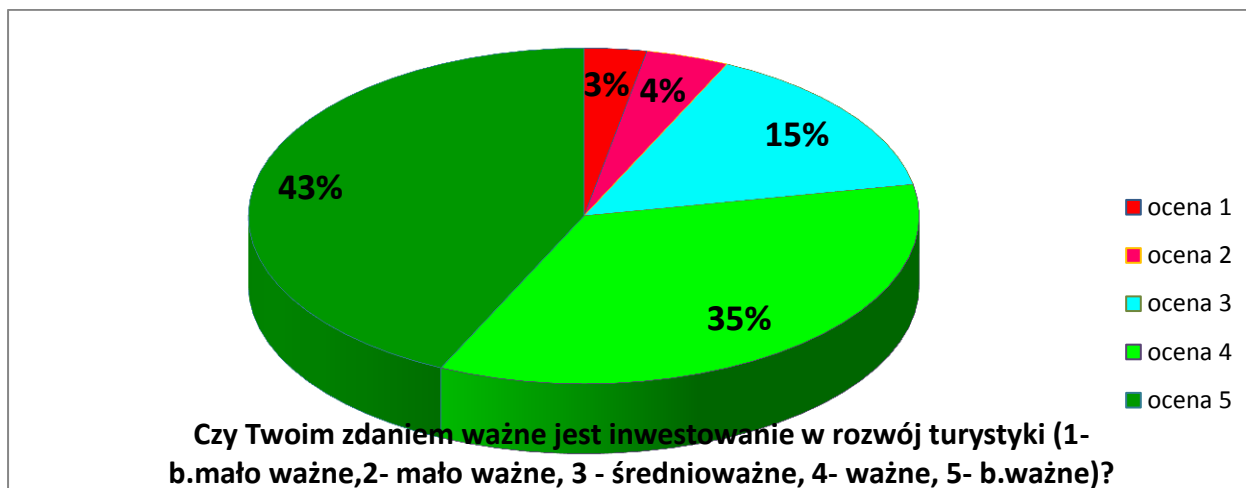
Wykres 48. Ocena poziomu rozwoju infrastruktury sportowo – rekreacyjnej

Wykres 49. Ocena działań promocyjnych w celu pozyskania inwestorów

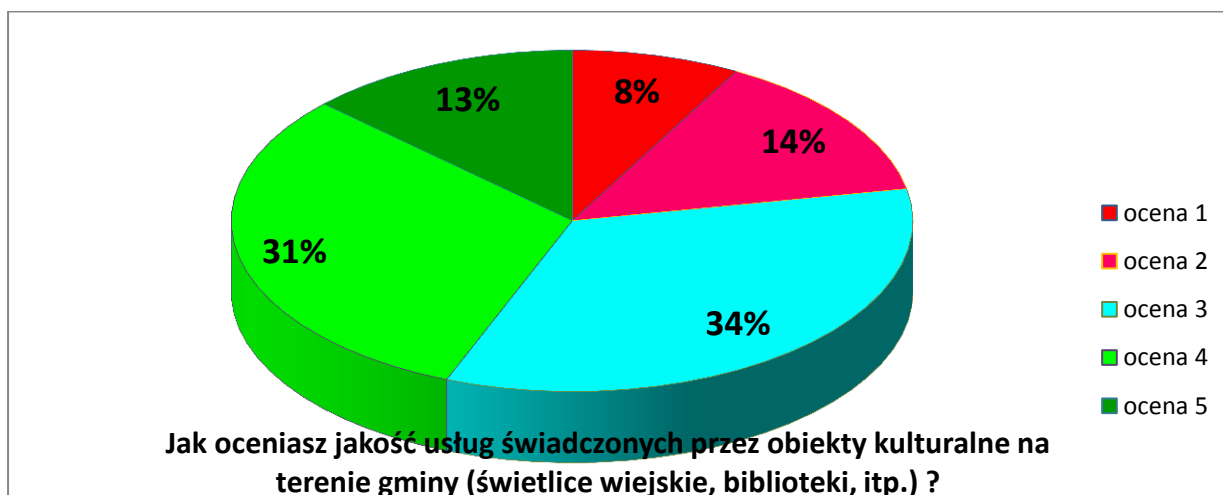

Wykres 50. Ocena stopnia istotności inwestowania w rozwój turystyki

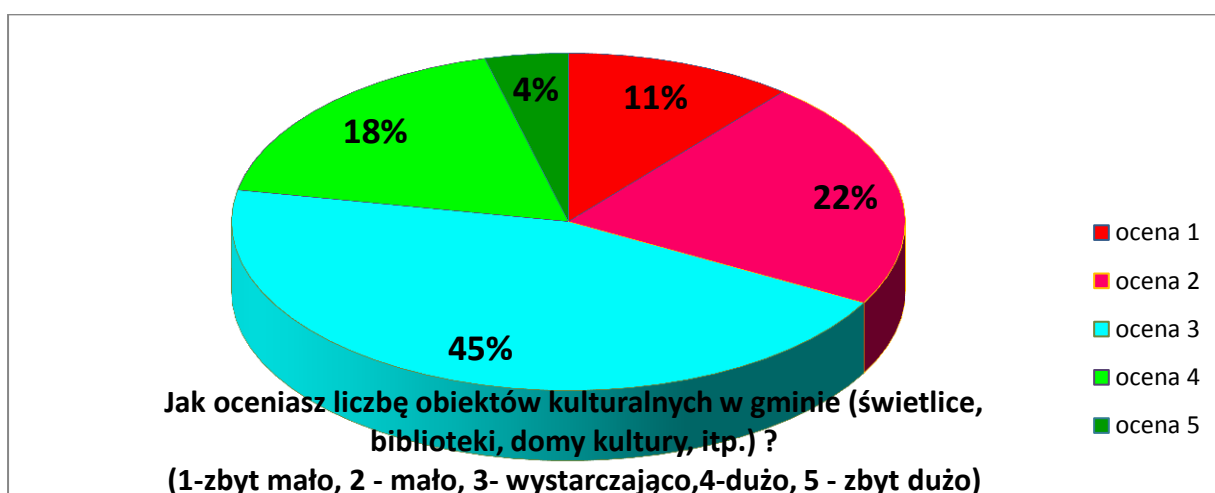

Kultura

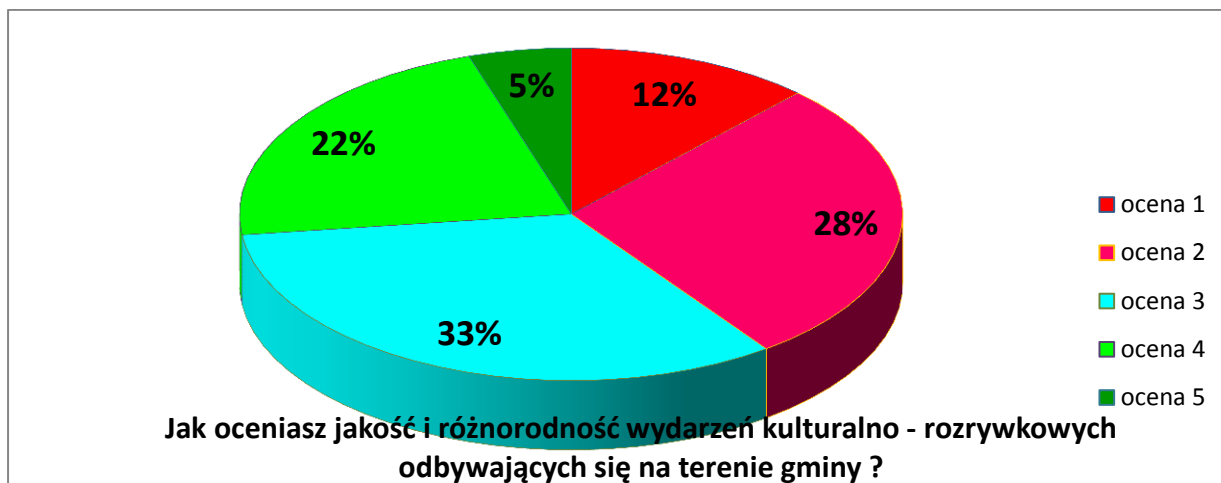
Wykres 51. Ocena jakości usług kulturalnych w gminie

Wykres 52. Ocena liczby obiektów kulturalnych w gminie

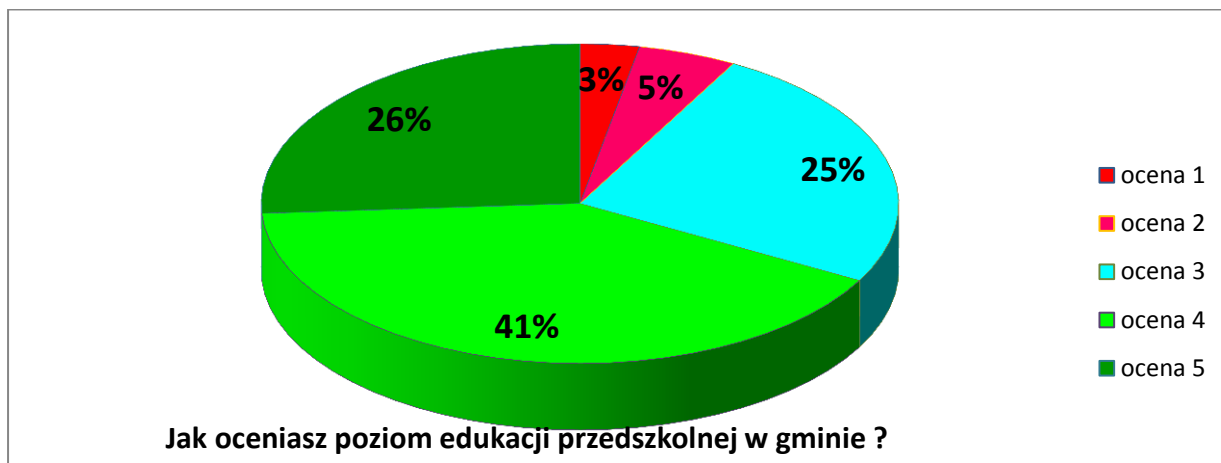

Wykres 53. Ocena jakości i różnorodności wydarzeń kulturalno – rozrywkowych w gminie

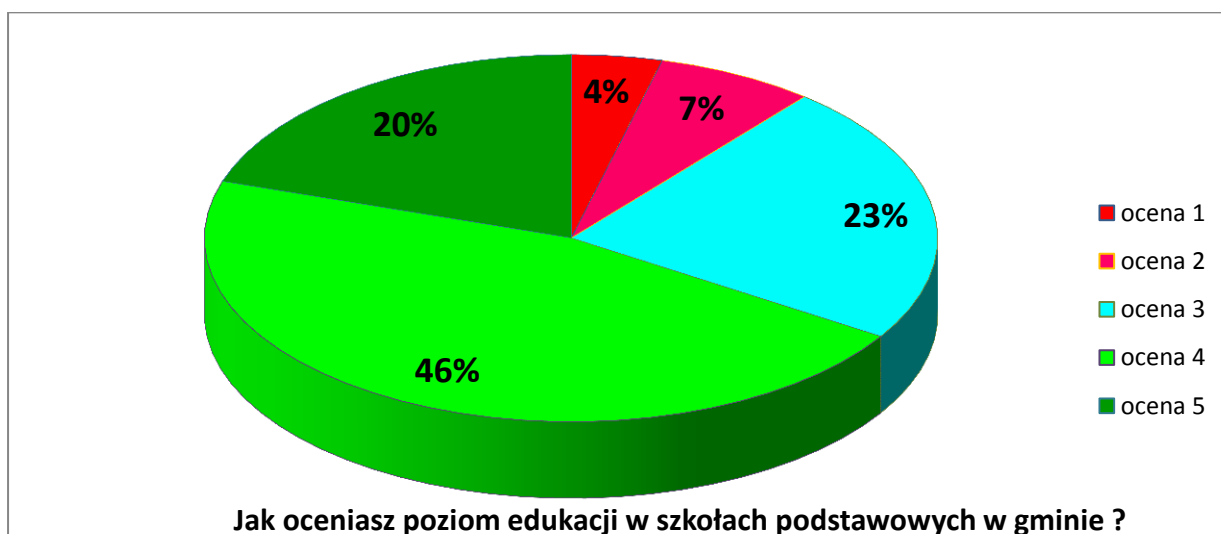

Edukacja

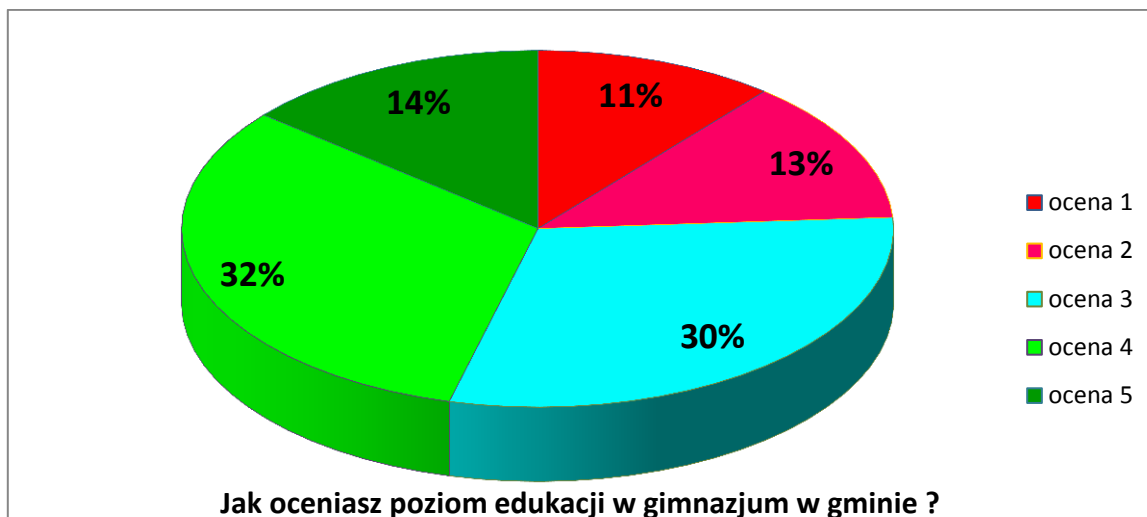
Wykres 54. Ocena poziomu edukacji przedszkolnej w gminie

Wykres 55. Ocena poziomu edukacji w szkołach podstawowych w gminie

Wykres 56. Ocena poziomu edukacji w gimnazjum w gminie

Wykres 57. Ocena ilości obiektów oświatowych w gminie

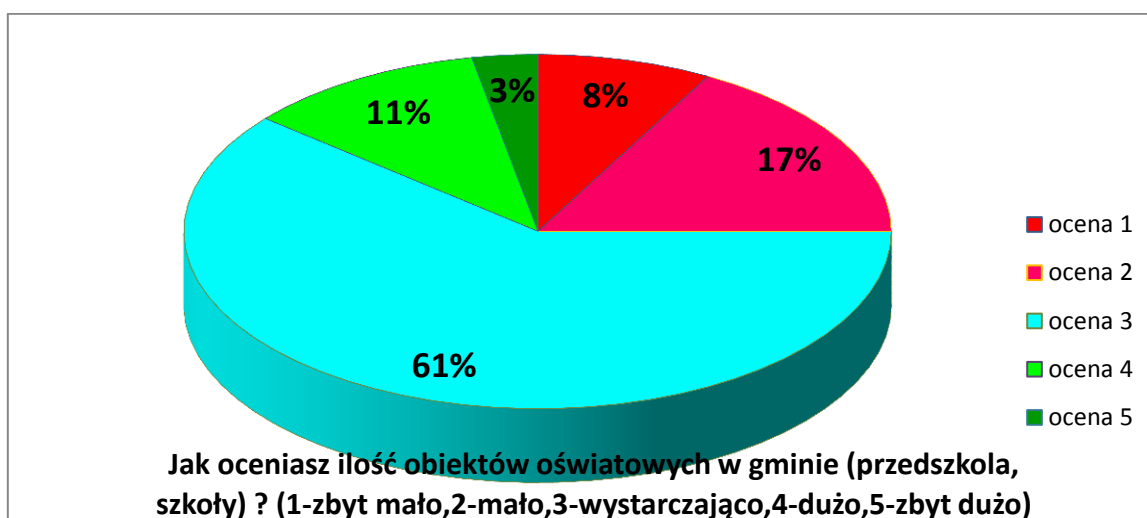

Tabela 14. 3 aspekty, które są najpilniejsze do poprawy w Gminie Manowo w najbliższym czasie

Obszary do poprawy
poprawa infrastruktury drogowej (chodników, dróg)
zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży
zmniejszenie bezrobocia

Tabela 15. Trzy mocne strony Gminy Manowo

Mocne strony
korzystne położenie
Wystarczająca ilość miejsc w przedszkolach i punktach przedszkolnych
Czyste środowisko naturalne

Tabela 16. Trzy najważniejsze słabe strony Gminy Manowo

Słabe strony
Wysoki poziom bezrobocia
zły stan dróg
Brak podmiotów gospodarczych o silnej pozycji w regionie

Tabela 17. Trzy najważniejsze zagrożenia dla rozwoju Gminy Manowo

Zagrożenia
Malejące dochody budżetu gminy
Wysoki poziom zadłużenia gminy
ucieczka ludzi młodych z obszarów wiejskich do większych miast

Tabela 18. Szanse rozwojowe dla Gminy Manowo

Zagrożenia
Dostęp do środków finansowych z Unii Europejskiej
Osiedlanie się na tereniei gminy nowych mieszkańców
Agroturystyka i ekoturystyka

Metryczka

Płeć:

229 - kobiet 88 - mężczyzna

Wiek:

15 osób - poniżej 25 lat 223 osób - 26-45 lat 61 osób - 46-60 lat 22 osoby - 61 lat i więcej

Zatrudnienie:

8 - uczeń/student 4 - rolnik 20 - przedsiębiorca 204 - osoba pracująca 51 - osoba bezrobotna

6 - inne (jakie?) rencista

Czy jesteś mieszkańcem Gminy Manowo?

320 TAK 2 NIE

Z powyżej zilustrowanych odpowiedzi można wnioskować, iż mieszkańcy oceniają sytuację społeczną relatywnie pozytywnie. Zdecydowana większość ankietowanych jako zadowolający ocenia poziom edukacji, poziom stanu środowiska naturalnego, jakości obiektów publicznych czy infrastruktury wodociągowej. Mieszkańcy pozytywnie oceniają ograniczoną skalę patologii społecznych.

Obszary, które wymagają popraw mimo relatywnie dobrego poziomu to dalsza modernizacja instalacji kanalizacyjnej na terenie gminy, wzrost zaangażowania społecznego czy poprawa jakości usług pomocy społecznej czy ośrodka zdrowia.

Obszary wymagające zdecydowanej poprawy w opinii ankietowanych to w zakresie infrastruktury modernizacja dróg gminnych, infrastruktury drogowej. W obszarze potrzeb społecznych ankietowani wskazywali na konieczność poprawy oferty spędzania wolnego czasu dla mieszkańców gminy (niezależnie od grupy wiekowej), wypracowanie skutecznego modelu promowania gminy. Do istotnych problemów życia codziennego w gminie wskazano wąską sieć połączeń autobusowych z najbliższymi miastami.

Pewnym wskazaniem przy formułowaniu celów rozwojowych są opinie mieszkańców co do niskiej atrakcyjności gminy dla potencjalnych inwestorów zewnętrznych czy prowadzenie działalności gospodarczej. Wiąże się to bezpośrednio z opiniami o płytkim rynku pracy, z małą ilością miejsc pracy i zagrożeniem bezrobociem. Opinie mieszkańców nie znajdują podstaw empirycznych w danych statystycznych, co może jednak świadczyć o potrzebie poprawy polityki informacyjnej władz gminy.

Wykaz rycin, tabel i wykresów

Ryc.1 Województwo Zachodniopomorskie

Ryc.2 Powiat Koszaliński

Ryc.3 Układ komunikacyjny Gminy Manowo

Tabela 1. Zestawienie celów Strategii Rozwoju Gminy Manowo i Strategii Rozwoju Kraju 2020

Tabela 2. Zestawienie celów Strategii Rozwoju Gminy Manowo i celów Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do 2020 roku

Tabela 3. Zestawienie celów Strategii Rozwoju Gminy Manowo i Strategii Rozwoju Powiatu Koszalińskiego na lata 2011 – 2015

Tabela 4. Wykaz stowarzyszeń funkcjonujących na obszarze gminy

Tabela 5. Dane o rynku pracy w Gminie Manowo i Powiecie koszalińskim w 2012 roku

Tabela 6. Wybrane wskaźniki demograficzne dla Gminy Manowo w latach 2010-2012

Tabela 7. Liczba gospodarstw domowych, które od 2009 do roku skorzystały z pomocy społecznej.

Tabela 8. Analiza dochodów gminy w latach 2010-2013

Tabela 9. Analiza dochodów gminy w latach 2010-2013 według działów klasyfikacji budżetowej

Tabela 10. Analiza wydatków gminy w latach 2010-2013 wydatków w poszczególnych działach klasyfikacji budżetowej

Tabela 11. Analiza SWOT

Tabela 12. Powiązanie celów strategicznych, operacyjnych i działań

Tabela 13. Powiązanie celów strategicznych, operacyjnych z miernikami i wskaźnikami

Tabela 14. 3 aspekty, które są najpilniejsze do poprawy w Gminie Manowo w najbliższym czasie

Tabela 15. Trzy mocne strony Gminy Manowo

Tabela 16. Trzy najważniejsze słabe strony gminy Manowo

Tabela 17. Trzy najważniejsze zagrożenia dla rozwoju Gminy Manowo

Tabela 18. Szanse rozwojowe dla Gminy Manowo

Wykres 1. Struktura działalności gospodarczej w Gminie Manowo w 2012 roku

Wykres 2. Liczba ludności w Gminie Manowo w latach 2010 - 2013.

Wykres 3. Dochody budżetowe gminy w latach 2010 – 2013

Wykres 4. Dynamika dochodów budżetowych gminy rok do roku w % w latach 2010 – 2013

Wykres 5. Dochody majątkowe w mln w latach 2010 – 2013

Wykres 6. Średni udział procentowy działów w wykonaniu dochodów w latach 2010-2013

Wykres 7. Wydatki budżetowe w latach 2010-2013

Wykres 8. Średni udział procentowy działów w wykonaniu wydatków w latach 2010- 2013

Wykres 9. Wydatki majątkowe w mln w latach 2010 – 2013

Wykres 10. Różnica między dochodami i wydatkami budżetowymi w Gminie Manowo w latach 2009 – 2013

Wykres 11. Zobowiązania wymagalne gminy w latach 2010 – 2013

Wykres 12. Relacja zadłużenia do dochodów Gminy w latach 2010 – 2013

Wykres 13. Model strategiczny wynikający z analizy SWOT

- Wykres 14.** Poziom partycypacji społecznej
- Wykres 15.** Jakość pomocy społecznej w gminie
- Wykres 16.** Dostępność usług ochrony zdrowia w gminie
- Wykres 17.** Ocena poziomu problemu wysepowania alkoholizmu w gminie
- Wykres 18.** Ocena poziomu problemu wysepowania narkomanii w gminie
- Wykres 19.** Ocena poziomu problemu wysepowania w gminie przemocy w rodzinie
- Wykres 20.** Ocena atrakcyjności inwestycyjnej obszaru gminy
- Wykres 21.** Ocena możliwości uzyskania zatrudnienia na terenie gminy
- Wykres 22.** Ocena możliwości uzyskania zatrudnienia na terenie gminy
- Wykres 23.** Ocena warunków prowadzenia działalności gospodarczej na terenie gminy
- Wykres 24.** Ocena dostępności usług na terenie gminy
- Wykres 25.** Ocena skuteczności działań promocyjnych gminy
- Wykres 26.** Ocena estetyki miejscowości
- Wykres 27.** Ocena estetyki obiektów użyteczności publicznej
- Wykres 28.** Ocena funkcjonalności obiektów użyteczności publicznej
- Wykres 29.** Ocena czystości środowiska naturalnego w gminie
- Wykres 30.** Ocena wpływu działalności zakładów przemysłowych na stan środowiska
- Wykres 31.** Ocena efektywności zagospodarowania przestrzeni w gminie
- Wykres 32.** Ocena stanu dróg w gminie
- Wykres 33.** Ocena małej infrastruktury drogowej w gminie
- Wykres 34.** Ocena infrastruktury w miejscu zamieszkania
- Wykres 35.** Ocena infrastruktury melioracji szczegółowej

- Wykres 36.** Ocena komunikacji zbiorowej
- Wykres 37.** Ocena systemu odbioru odpadów w gminie
- Wykres 38.** Ocena poziomu rozwoju sieci wodociągowej
- Wykres 39.** Ocena poziomu rozwoju sieci kanalizacyjnej
- Wykres 40.** Ocena poziomu rozwoju sieci gazowej
- Wykres 41.** Ocena dostępu do internetu
- Wykres 42.** Ocena atrakcyjności turystycznej gminy
- Wykres 43.** Ocena poziomu bazy turystyczno - wypoczynkowej
- Wykres 44.** Ocena oferty spędzania wolnego czasu na terenie gminy dla dzieci
- Wykres 45.** Ocena oferty spędzania wolnego czasu na terenie gminy dla młodzieży
- Wykres 46.** Ocena oferty spędzania wolnego czasu na terenie gminy dla dorosłych
- Wykres 47.** Ocena oferty spędzania wolnego czasu na terenie gminy dla seniorów
- Wykres 48.** Ocena poziomu rozwoju infrastruktury sportowo – rekreacyjnej
- Wykres 49.** Ocena działań promocyjnych w celu pozyskania inwestorów
- Wykres 50.** Ocena stopnia istotności inwestowania w rozwój turystyki
- Wykres 51.** Ocena jakości usług kulturalnych w gminie
- Wykres 52.** Ocena liczby obiektów kulturalnych w gminie
- Wykres 53.** Ocena jakości i różnorodności wydarzeń kulturalno – rozrywkowych w gminie
- Wykres 54.** Ocena poziomu edukacji przedszkolnej w gminie
- Wykres 55.** Ocena poziomu edukacji w szkołach podstawowych w gminie